

Е. А. Бухова, О. В. Солошенко, Е. П. Шаповалова

МЕКЕН ТААНУУ

4-класс

Мугалимдер үчүн
методикалык колдонмо

*Кыргыз Республикасынын
Билим берүү жана илим министрлиги сунуштаган*

Бишкек
2015

УДК 372.8
ББК 74.264.4
Б 94

КББАнын рецензенти *О. И. Дудкина*
Ред. кеңеш: *Ч. С. Давлетова, Ж. Ысманова,*
О. А. Шикина, А. Т. Саалиев
Илимий кеңешчи *Д. А. Шевцов*

Бухова Е. А. ж. б.

Б 94

Мекен таануу. 4-кл.: Метод. колдонмо / Е. А. Бухова, О. В. Солошенко, Е. П. Шаповалова. – Б.: Аркус бас., 2015. – 80 б.

ISBN 978–9967–31–361–3

Бул методикалык колдонмо «Мекен таануу» курсу боюнча (4-класс) сабактарга бөлүнүп, окуу китеби менен иштөөгө багытталган.

Сабактарды уюштуруу окуучуларды маалымдуулуктун, социалдык-коммуникативдүүлүктүн компетенцияларын калыптандырууга багыт көрсөтөт жана билим берүү программасынын бардык талаптарына жооп берет. Окуу китебинде билим алууга балдардын активдүү катышуусу үчүн ар түрдүү кызыктуу тажрыйба иштери колдонулду. Окуунун интерактивдүү методуна, окуучулардын оозеки сүйлөөсүн өнүктүрүүгө, чыгармачылык машыгууларга көбүрөөк көңүл бөлүндү.

Б 4306020900–15

УДК 372.8
ББК 74.264.4

ISBN 978–9967–31–361–3

© Е. А. Бухова, О. В. Солошенко, Е. П. Шаповалова, 2015
© «Аркус басмасы» ЖЧК, 2015
© КР Билим берүү жана илим министрлиги, 2015

Киришүү

Башталгыч мектептерде «Мекен таануу» курсун окутуу төмөнкү **максаттарга** жетүү үчүн багытталды:

- 1) рационалдык-илимий таануунун негизинде жана баланын эмоционалдык-баалуулукту түшүнүүнүн адамдар жана табият менен болгон алакасынын тажрыйбасында дүйнөнүн биримдигин, дүйнөдөгү адамдын ордун аңдап-билүүсүн калыптандыруу;
- 2) Кыргызстандын жарандарын маданий жана кыргыз коомунун профессионалдык көп түрдүүлүк шарттарында акыл-ой, нравалык өнүгүүсүн арттыруу менен инсандык тарбия берүү.

Окуу курсунун мазмунун ишке ашырууда негизги маселелер:

- 1) балдарды өздөрү жашаган үй-бүлөгө, калктуу аймакка, регионго сый мамиле жасоого калыптандыруу;
- 2) балдар өзүн курчаган дүйнөнүн көп түрдүүлүгүн, баалуулугун, бүтүндүгүн жана турмуштагы өз ордун сезе билүү;
- 3) күндөлүк турмушта жана коркунучтуу учурларда, өзгөчө кырдаалдар шарттарында коопсуздукту сактоо;
- 4) социумдагы өз ара алакаларды эффективдүү коопсуздукта камсыздоо үчүн психологиялык маданиятты жана компетентүүлүктү калыптандыруу.

«Мекен таануу» курсунун спецификасы интерактивдүү ачык мүнөздө болуу менен бирге дүйнөнү аңдап-билүүгө, анын маанилүү өз ара байланыштарын, ошондой эле жаратылыш таануучулукка, коом таануучулукка, тарыхый маалыматтарга кайрылып, окуучуларга табият жана социалдык-гуманитардык илимдерден материалдарды сунуштайт.

Табият жана социалдык-гуманитардык илимдердин баштапкы тепкичтери менен тааныштыруу окуучуга өз тажрыйбасынын негизинде курчап турган дүйнөнү түшүнүүгө, таанышууга жана алдын ала пикир айтууга көмөк көрсөтөт.

«Мекен таануу» курсу окуучуларга жаратылыштагы жана коомдогу ар кандай көрүнүштөр бир бүтүн дүйнөнүн компоненттери катары кенен панорамада маалымат берет. Табият жана социалдык-гуманитардык илимдеринин интеграциясына ылайык бул предметтин алкагында жаңыдан калыптанып келаткан кенже класстын окуучусуна экологиялык билим берүүгө жана улуттук баалуулукту, идеалдарды барктай билүүгө, өз ара сыйлашууга, патриоттуулукка, кыргыз коомчулугундагы этно-маданияттын көп түрдүүлүгүнө, жалпы маданий биримдикке карата тарбия берүүгө шарт түзөт. Ошентип, жаш муундардын инсандык калыптануусуна мектептен алган билими бекем пайдубал болуп бере алат.

Курстун жалпы мүнөздөмөсү

«Мекен таануу» курсунун мазмуну төмөндөгү башкы идеялардын негизинде ишке ашты:

- дүйнөнүн көп түрдүүлүк идеясы;
- дүйнөнүн бүтүндүк идеясы;
- дүйнөгө сый мамиле идеясы.

Көп түрдүүлүк дүйнө таануунун формасы катары табигый жана ошондой эле социалдык сферада да өзүн ачык көрсөтө алды. Географиялык, табигый-илимий, тарыхый маалыматтардын интеграциясынын негизинде бул окуу курсунда көп түрдүүлүктүн алкагында табият менен маданияттын, адамзаттын, өлкөлөр жана элдердин ишмердигинин жүзүн чагылдырган материалдар топтолду. Кенже класстын окуучуларына өз

алдынчалык баалуулук жана шарт катары, ансыз адамзаттын жашоосу, материалдык керектөөсү жана рухий талаптары мүмкүн эместигин далилдеген жаратылыштын көп түрдүүлүгүнүн өзгөчөлүгүнө көңүл бурулду.

Курста дүйнөнүн бүтүндүгү жөнүндөгү фундаменталдуу идея өз катары менен берилген. Ал идея жансыз жана жандуу табияттардын, жандуу табият ичиндеги, жаратылыш менен адамдын ортолорундагы көп түрдүү байланыштардын негизинде ишке ашырылат. Кыскасы, адам турмушундагы табияттын ар бир компонентинин мааниси каралат, ошол компоненттерге адамдын оң жана терс мамилеси талдоого алынат. Эң башкы мааниси ар бир класстын программасында орун алгандай жеткинчектерге жаратылыш менен коомдун биримдигин, коомдун өзүнүн бүтүндүгүн үйрөтүп, адамдардын өз ара байланыштары экономикага, тарыхка, учурдагы социалдык турмушка маанилүү таасирин тийгизе тургандыгын түшүндүрүү.

Курстагы маселелерди чечүүдө экскурсиялардын жана сабактагы сейилдөө, түрдүү адистеги адамдар менен жолугушуу, айлана-чөйрөнү коргоону тажрыйба жүзүндө уюштуруу жана башка формалары балдарды айлана-чөйрө менен байланыштарын өркүндөтүүгө жол ачат. Сабакты класс ичинде гана эмес, сыртта, токойдо, сейил бактарда, музейлерде ж. б. жайларда өткөрсө болот.

Мугалим, ошондой эле окуучулардын ата-энелери балдардын окуусуна күн сабын көз салып, сабактагы демилгелерине үйдөн да колдоо көрсөтүүсү зарыл. Бул өз алдынча үйдөн жасала турган тажрыйбасына, китептен окууга же чоңдордон маалымат алууга атайын берилген тапшырма болуусу мүмкүн.

Курстун мазмунунун баалуулук багыты

- Жаратылыш – адам менен коом турмушунун таза жана бири-бирине үндөшүп турган маанилүү негиздеринин бири.
- Маданият – бул адамзаттын ишмердигиндеги анын көп түрдүүлүк бардык формасындагы процесси жана жыйынтыгы.
- Илим – адамзаттын чындыкка умтулуусун, курчап турган жаратылыш дүйнөсүн жана социумду аңдап-билүү маданиятынын бир бөлүгү.
- Адамзат – элдердин, маданияттын, диндин көп түрдүүлүгү. Эл аралык байланыштар Жердеги тынчтыктын негизин түзөт.
- Патриоттуулук – Ата Мекенине, элге, кичи мекенине, Ата Журтуна кызмат өтөөгө үндөгөн адам баласынын руханий жактан жетилүүсүн бышыктайт.
- Үйбүлө – инсандын руханий-нравалык өнүгүүсүнүн жана тарбиясынын негизи, ал Кыргызстандын элдеринин маданий баалуулуктарын муундан муунга жеткирген ыйык салтты аткаруучу болуп саналат.
- Эмгек менен чыгармачылык иш инсандын руханий жана нравалык өнүгүүсүнүн өзгөчөлөнгөн көрүнүшү.
- Таза мүнөздүү турмуш ден соолуктун чың болушу, ошондой эле психикалык, руханий жана социалдык-нравалык жактан тазалыктын биримдигинде.
- Жаратылышка, тарыхый-маданий мурастарга, өзү өзүнө жана айланасындагы элге нравалык тандоо жана жоопкерчилик адамдарга жүктөлөт.

Курсту окуунун натыйжалары

«Мекен таануу» курсун окуп-үйрөнүү баштапкы билим алуунун **инсандык натыйжаларына** кошкон салымдары өтө көп, алар төмөндөгүлөр:

- граждандык бирдейликтин негизин түзүү, өз Мекенине, тарыхына, өзүнүн этникалык жана улуттук тийиштүүлүгүнө сыймыктануу; көп улуттуу кыргыз коомчулугунун баалуулугун түзүү; гумандуулуктун жана демократиянын баалуулугу боюнча багыт алуу;

- дүйнөнүн органикалык биримдигине жана табияттын, элдердин, маданият менен диндин ар түрдүүлүгүнө көз караштарын калыптандыруу;
- бөлөк пикирлерге, башка элдердин тарыхына жана маданиятына урмат менен мамиле жасоо;
- дүйнөдөгү динамикалуу өзгөрүүлөргө жана өнүгүүгө даяр болуу үчүн баштапкы көнүгүүлөрдү өткөрүү;
- окуучунун социалдык ролун кабылдоо жана өздөштүрүү, окутуунун ишмердигин өнүктүрүү жана окуунун маани-маңызын түзүү;
- маалыматтык ишмердигинин, нравалык нормалардын, социалдык акыйкаттыктын жана эркиндиктин негизинде өз алдынчалыгын жана өзүнүн кылык-жоруктарына жоопкердигин өнүктүрүү;
- эстетикалык зарылдыктарды, баалуулуктарды жана сезимдерди түзүү;
- этикалык сезимин, ак ниеттүүлүк жана эмоциялык-нравалык боорукерлигин, бөлөк адамдарды түшүнүү менен, алардын кайгысын бөлүшө билүүнү өнүктүрүү;
- ар кандай жагдайларда улуулар жана курбулары менен алакаларын өнүктүрө билүү, чыр-чатактарды чыгарбоо жана талаш маселелерде туура жол табуу;
- коопсуз, таза мүнөз жашоого багыттоо, чыгармачылык эмгекке үндөө, иштин натыйжалуулугуна баа берүүгө, материалдык жана руханий баалуулуктарга астейдил мамиле жасоо.

«Мекен таануу» курсун үйрөнүү баштапкы билим алууда **метапредметтик жыйынтыктарга** жетишүүдө белгилүү ролго ээ, алар төмөнкүлөр:

- 1) Окуу ишмердигинин максаттары менен маселелерин сактоо жана аларды кабылдоо, аларды иш жүзүнө ашыруу ыкмаларын издөө;
- 2) Чыгармачылык жана изилдөө мүнөздөрүндөгү маселелерди чечүүчү ыкмаларды табуу;
- 3) Алдыга коюлган маселелерди жана аларды ишке ашыруу шарттарында окуу ишмердигин баалоодо пландаштырууну, көзөмөлдөөнү үйрөнүү;
- 4) Окуу жана инсандык рефлексстердин баштапкы формаларын үйрөнүү;
- 5) Окулуучу объекттердин жана процесстердин моделдерин түзүү үчүн белгисимволикалык каражаттарды пайдалануу, окуу жана практикалык маселелердин схемаларын түзүү;
- 6) Коммуникативдик жана окуу маселелерин чечүү үчүн сүйлөө каражаттарын жана маалыматтык, коммуникациялык технологияны (МКТ) активдүү пайдалануу;
- 7) Коммуникативдик жана окуу, технология маселелерине ылайык издөөлөрдүн ар түрдүү ыкмаларын колдонуу (маалымат алуу булактары, маалымат мейкиндиги болгон Интернет), чогултуу, иштеп чыгуу, анализдөө, уюштуруу жана маалыматтарды интерпретациялоо;
- 8) Салыштыруунун логикалык катыштыгына, синтезине, анализдөөгө, жалпылаштырууга, түрдүк белгилери боюнча ажыратууга жетишүү; окшоштуктарды, байланыштарын белгилөө, белгилүү түшүнүктөр боюнча ой жүгүртүү;
- 9) Башкалардын пикирин уга билүү жана маектешүүгө даяр болуу; ар түрдүү пикирлердин болушуна даяр туруу жана ар кимдин өз көз карашы бар экенин түшүнүү; окуяга жараша өз пикирин айтуу жана өз көз карашын далилдүү жеткирүү;
- 10) Жалпы максатты аныктоо жана ага жетүүнүн жолдорун издөө; биргелешкен ишкердикте функцияларды жана ролдорду бөлүштүрүүдө ортолук пикирди табуу; биргелешкен ишмердикте бири-бирин көзөмөлдөө, өзүнүн жана бөлөктөрдүн жүрүш-турушуна адилет баа берүү;

- 11) «Мекен таануу» сабагынын мазмунуна ылайык объектилердин, процесстердин жана чындык көрүнүштөрдүн (жаратылыштын, социалдык, маданий, техникалык ж. б.) мааниси жана бөтөнчөлүгү жөнүндө баштапкы маалыматка ээ болуу;
- 12) Объектилер менен процесстердин өз ара мамилелерин, ошондой эле байланыштарын чагылдырган предметтик жана предметтер аралык базалык түшүнүктөргө ээ болуу;
- 13) «Мекен таануу» сабагынын мазмунуна ылайык жалпы билим алуунун баштапкы тепкичтеринде (анын ичинде окуу моделин кошкондо) материалдык жана маалымат каражаттарында иштей алуу.

Баалоо системасы

Бул бөлүм окуучулардын ишмердүүлүгүндө белгилүү компетенцияны өздөштүрүүсүн аныктоо үчүн мугалимге жардам көрсөтөт.

Баа берүү мугалимге окуучулардын өсүү прогрессин аныктай алат.

Ал окуучуларга мугалим тарабынан комментарийлерди берүүгө мүмкүндүк түзөт (жазуу же оозеки түрүндө) же жазуу сунуштарын пайдаланат.

Баалоо системасы – бул жетишкендиктин негизги каражаты жана окутуудагы маселелердин диагностикасы, тескери байланышты иштеп чыгуу, коомчулукка жарыя этүү (класстын окуучуларына, мугалимдерге, ата-энелерге ж. б.), ошондой эле мамлекеттин, билим берүүнүн белгилүү этабындагы жетишкендиктерин жана маселелеринин абалын билдирет.

Баалоо – бул:

- окуучулардын окуудагы, мугалимдердин, класстын, мектептин ишмердигиндеги, ошондой эле баяндап жазуу, чогултуу, каттоо жана билим берүүнүн сапатын жакшыртуу үчүн маалыматтарды интерпретациялоо. Мындай көзөмөлдөр мугалим же окуучулар тарабынан жүргүзүлөт, окутуунун методикасына жана окуунун жүрүшүнө ылайык өзгөрүүгө туш болуусу мүмкүн.
- окуучулардын алган билим деңгээлине ылайык өлчөө;
- алдын ала пландаштырылган менен учурдагы компетенттүүлүктүн деңгээлинин системалык процессин аныктоо.

Баа – окутуунун пландаштырылган ар бир баскычындагы окуучулардын ийгиликке жетишүүдөгү орду.

Баалоо системасы бекитилген нормативдик-укуктук актынын негизинде бааланат жана жөнгө салынат.

Баалоо – окуучуларга окуусуна жана өнүгүшүнө, мугалимдерге анализ берүүгө көмөктөшүп, өзүнүн окутуучулук ишмердигинин жакшырышы, ата-энелерге балдарынын окуудагы жетишкендиктери тууралуу маалымат менен камсыздап, мектептин жетекчилигине жана билим берүү башкармалыгына мектептердин өнүгүшү боюнча багыттарды иш жүзүнө ашырууга жардам берет.

Баалоонун негизги принциптери

- 1) Маанилүүлүгү – окуучулардын окуудагы жана ишмердигиндеги мыкты ийгиликтерин баалоо.
- 2) Адекваттуулугу – билимин, үйрөнгөнүн, тажрыйбасын, максатка умтулуусун жана окуудагы ийгиликтерин баалоо.
- 3) Объективдүүлүгү жана адилеттүүлүгү – бааларды конкреттүү критерийлердин негизинде туура тандоонун кепили.
- 4) Интеграциялоо. Баалоо окуу процессинин бир бөлүгү болуусу шарт.

- 5) Ачыктыгы. Баалоонун критерийлери менен стратегиясы окуучуларга күн мурун белгилүү болууга тийиш. Окуучу кандай негизде баалана турганын билүүгө укуктуу, ал баалоонун критерийлерин жана ыкмаларын иштеп чыгууга катышат.
- 6) Мүмкүнчүлүгү. Баалоонун формасы, анын максаты жана баалоо процессинин өзү бардыгына ачык-айрым, ыңгайлуу жана жөнөкөй болуусу зарыл.
- 7) Системалуулугу. Баалоонун кезеги жана мезгили баалоонун кабыл алынган эрежелеринин негизинде жүргүзүлөт.
- 8) Окуучуларга карата достук мамиле.

Коомдо азыркы учурдагы социо-маданий кырдаалдардын өзгөрүшү билим берүү системасын реформалоодо өзүнүн таасирин тийгизүүдө. Биздин коомдогу негизги өзгөрүүлөрдүн бири болуп Кыргыз Республикасынын мамлекеттик саясатынын стратегиялык багытын аныктаган билим берүү жана кабыл алынган «Билим берүү жөнүндөгү» мыйзам эсептелет. Азыркы учурдагы коомго өз алдынча чечимге ээ, демилгелүү, өз ишмердигине жооп бере ала турган жаштар керектелет. Окутуунун салттуу методикасы коомдун социалдык талабына дайым эле жооп бере албайт. Төмөнкүдөй карама-каршылыктар пайда болот:

- окуучулардын өз алдынчалыгы менен өзүнүн окуу ишмердигин уюштуруу ортосундагы карама-каршылык;
- окуучулардын окуу процессинде активдүү катышуучу болуу менен «окуучу – мугалим» өз ара алакаларындагы чектелүүлөр;
- окуучунун чыгармачылык потенциалын өркүндөтүү менен ар бир окуучуну өзүнчө жеке иштешүү шартынын жоктугу.

Бул маселелерди ишке ашуруу үчүн педагогдор сабак берүүнүн айрым аспектилерин жана окуучунун окуу процессинде аларды окуунун субъектиси катары карап чыгууга мажбур болушууда. Билим берүү жана илим министрлигинин коллегиясында Кыргыз Республикасында жалпы орто билим берүүнүн Улуттук Куррикулум Рамалык документи бекитилген. Бул документте жеке инсандык окутуунун атайын жобосу иштелип чыгып, ал билим берүү процессинин негизи болуп калды.

Улуттук куррикулум мектеп билиминин максаттарын аныктап, төмөндөгүлөр негизгилери болуп саналат:

- мектеп окуучусуна чыгармачылык ишмердигине шарт түзүп жана ал сабакка кызыгуусун арттыруу;
- окуучунун изилдөө машыгууларын калыптандыруу жана алган билиминин негизинде жаңы көндүлдөрдү өздөштүрүү;
- өзүнө туура баа берүү ийгилик жагдайын түзүү, интерактивдүү окуу методунун негизинде өз ара байланыш машыгууларын өркүндөтүү.

Окуучуларды окуу процессине ылайык багыттоо мугалимдин педагогикалык усаттыгына жараша аткарылчу иш болуп саналат. Бул маселени иш жүзүнө ашыруу «Мекен таануу» окуу китебинин авторлору тарабынан колго алынган. Китепте окуучуларга гуманизмдин, адеп-ахлактыктын жана моралдын идеалдарында инсандык тарбия берүү, «окуучу – социум – айлана-чөйрө» системасына бирдиктүү мамиле жасоо эң башкы критерий болуп эсептелет.

Бул методикалык колдонмо Е. А. Бухова, О. В. Солошенко, Е. П. Шаповалова авторлор болгон «Мекен таануу» окуу китеби менен иштөөгө арналды. Авторлордун алдында мугалимдин сабакка даярдануусуна жана сабакты уюштурууга максималдуу жардамдашуу маселелери коюлган.

Сабактарды уюштуруу окуучулардын маалымдуулук, социалдык-коммуникативдик компетенцияларын түзүүгө багытталган. Компетенттүүлүктүн башкы багыты болуп окуудагы натыйжалуулугу, жемиштүүлүгү эсептелет. Көңүлдүн борбору окуунун

интерактивдүү методдорун колдонууга, практикалык иштерге, окуучулардын сүйлөө речин өнүктүрүүгө, чыгармачылык машыгууларын өркүндөтүү жана өзүнчө уюштура алууга, ошондой эле ар кандай маселелерди чечүүдөгү чечкиндүүлүгүн арттырууга арналган. Сабактар билим алууда, маалыматтарды топтоодо окуучулардын активдүүлүгүн арттырууга багытталган.

Китепте мугалим сабакта жана класстан тышкары иштеринде пайдалана турган текшерүү үчүн материалдар, тесттер, кошумча маалыматтар топтолду.

Педагог сабактарды китептеги сценарийлер боюнча жана шартка жараша айрым өзгөрүүлөр менен өтө алат.

Китеп силердин үмүтүңөрдү актап, педагогикалык сыймыктуу ишмердигиңерге өз салымын кошо алат деп ишенебиз.

I БӨЛҮМ. ААЛАМ ЖАНА БИЗ

§ 1. Жылдыздуу асман

Максаты: Аалам, асман телолору, жылдыздар жөнүндө билүү. Окууга кызыгууну арттыруу жана байкоо жүргүзүүнү үйрөнүү.

Жабдылышы: жылдыздуу асман картасы, жылдыздардын сүрөттөрү, жылдыздуу асмандын көрүнүшү бар слайддар, ракетанын макети.

Сабактын жүрүшү

Уюштуруу учуру

Сабактын темасын угузуу

Мугалим: Саламатсыңарбы, балдар!

Адам баласы нечен кылымдардан бери өзү жашап, өзү анын бир бөлүгүн түзгөн дүйнөнү билүү үчүн ар кандай кыялдарга берилип келген. Аалам деген эмне? Каерден башталып, каерден бүтөт? Ал эмнеден куралган? Кантип түзүлгөн? Мурда кандай болгон, келечекте кандай болот? Бул бөлүмдү окуп, мындан ондогон жыл мурда адамдарга белгисиз болгон нерселерге жооп берүүгө мүмкүнчүлүк түзүлөт.

Силер бүгүн Ааламды кыдырып, кызыктуу саякатка чыгасыңар. Бул сабактан силердин айрым сурооңорго жооп табасыңар (суроолор доскага жазылган).

Аалам деген эмне?	
Анын жашы жана көлөмү кандай?	
Жылдыз деген эмне?	
Эмне үчүн жылдыздар жаркырайт?	
Бизге көрүнгөн жылдыздардын жарыгы эмнеге көз каранды?	
Асманда канча жылдыз бар?	
Биздин Галактика эмне деп аталат?	

– Мындай саякатка кандай унаа менен бара алабыз?
Кымбаттуу достор! Бардыгыңар өз ордуңарга олтургула. Борттук журналыңарды (дептерлер) ачыла. Биздин саякаттын темасын жазгыла.

Жаңы теманы өтүү

Мугалим:

- Аалам деген эмне? (Окуучулар өз алдынча китепти окушат.)
- Окуучулар слайдды көрсөтүү менен жооп беришет.
- Сапарга чыгууга убакыт жетти.

Физкультмүнөт. «Ракета учуруу» оюну. (Сөз кыймыл менен коштолот.)

– Ракетаны учурууга даярдангыла! (Баш бармакты жумбастан муштумду түйүп, колду өйдө көтөрүү.)

- Даярбыз!
- Контактты кошкула! (Эки колдун баш бармактары кошулат.)
- Контакт кошулду!
- Моторду от алдыргыла! (Бири-биринин жанында колдорун айландырат.)
- Моторду от алдырдык!

Жалпы: 5, 4, 3, 2, 1... Кетти! (Манжаларды жумуп, колду жогору көтөрүү.)

- Ура! Ура! Ура! (Колдорду өйдө-төмөн түшүрүү.)
- Биз алыстагы жылдыздарга сапар алдык! (Музыка жаңырат. Экранда слайд.)
- Карагылачы, асманда көп жылдыздар! Алар ар түрдүү! Жерден жылдыздарды качан көрүүгө болот?

Окуу китеби менен иштөө

- 1) Окуучулар 4 адамдан турган экипаж-топ түзүшөт. Топтордо китептен текст окушат, суроолорго жоопторду жазышат.
- 2) Биздин саякат аяктап баратат. Жылдыздуу асман жөнүндө эмнелерди билдиңер? (Ар бир экипаж сабактын башталышында берилген суроолордун бирине жооп берет.)

«Топ жылдыздар» темасы боюнча иштөө

Доскада суроолор жазылган карточкалар.

Аалам жөнүндө эмне билесиңер?	Окуучу суроого жооп берип, карточканы алат. Карточкадан тамга ачылат	т
Жылдыз кандай көрүнөт?		о
Асманда канча жылдыз бар?		п
Галактика деген эмне?		ж
Адамдарга жылдыздардын кандай мааниси болгон?		ы
Жылдыздар эмне үчүн жаркырайт?		л
Ааламдын жашы канчада?		д
Байыртада кайсы жылдыз жол көрсөткөн?		ы
Биздин Галактика кандай аталат?		з

– Топ жылдызды кандай түшүнөсүңөр?

Жылдыздуу асмандын картасын карагыла. Жылдыздардын жайгашуусу жөнүндө эмне айта аласыңар? (Жылдыздар иретсиз жайгашкан.)

Жердин ар кайсы бурчунан илгери адамдар жылдыздардын эң жаркырактарына жана көрүнүктүүлөрүнө ат коюшкан. Аларды карап отуруп, жылдыздарды ар кандай фигураларга окшоштурушкан. Ар бир эл өздөрүнчө окшоштуктарды табышкан. Жылдыздар жөнүндө жомокторду жана уламыштарды айтышкан.

Айрым жылдыздардын аталыштарын адеп укканда таң калыштуу болгон. Алардын түзүлүштөрү жана жайгашкандары атына уйкаш келбеген. Эгерде силер жылдыздуу асмандын мурдагы атласын карасаңар, топ жылдыздар жаныбарларга окшош тартылганын көрөсүңөр. Жылдыздардын азыркы карталарында андай сүрөттөрдү тартышпайт, себеби алар асманды изилдөөдө тоскоолдук жаратат.

Окуу китеби менен иштөө

– Топ жылдыздар жөнүндө өз алдыңарча окугула.

– Тексттен эмнени билдиңер?

– Топ жылдыздар эмне экенин кандайча түшүндүрөсүңөр? Жообун дептерге жазабыз. (Топ жылдыздар – жылдыздар топтолгон асмандын бир бөлүгү.)

Физкультмүнөт. «Салмаксыздык» көнүгүүсү

Музыканын коштоосунда окуучулар космостук кораблдагы салмаксыздык кыймылдарын жасашат.

Андан соң жупташып иштешет. Окуу китебиндеги текстти экиге бөлүшөт. Ар бир вариант өздөрүнө тийиштүү бөлүм менен таанышат. Алынган маалыматтар жуптарда алмашылат.

«Мени тааны» оюну

Сүрөттө кайсы топ жылдыз тартылганын тапкыла (окуу китебинде маалыматы бар топ жылдыз алынат). Ал жөнүндө айтып бергиле.

Доскада сүрөттөр. Эгерде мүмкүнчүлүгүңөр болсо, жылдыздуу асмандын сүрөттөрүн же слайдды колдонуп, оюн өткөргүлө.

Сабактын жыйынтыгы

- 1) Сабактан эмне жаңыны билдиңер?
- 2) Ар бириңер өзүңөр үчүн эмнени ачтыңар?
- 3) Сабактан эмнени үйрөндүңөр?
- 4) Силерге эмне жакты?
- 5) Дагы эмнелерди билгиңер келет?

Үй тапшырмасы: окуу китебиндеги¹ тапшырманы аткаргыла.

§ 2. Күн – бул жылдыз

Максаты: Күндүн табияты жана көлөмү жөнүндө маалымат алуу. Текст менен иштөө көндүмдөрүн өнүктүрүү жана кругозорун кеңейтүү.

Жабдылышы: сүрөттөр, желим, түстүү кагаздан Күндүн сүрөтү, жупташып иштешүүгө таратылуучу материал.

¹ Үй тапшырмаларынын мазмуну окуу китебинде көрсөтүлгөн. Айрым учурларда тапшырмага биз түшүндүрмө беребиз, мугалим өз вариантын сунуштаса болот.

Сабактын жүрүшү

Уюштуруу учуру

Сабактын темасын угузуу

Силер бүгүн биздин турмушта өтө маанилүү орунду ээлеген жылдыз менен таанышасыңар. Анын кандай аталарын тесттеги суроолорго жооп берип, билесиңер.

Сабактын темасына киришүү

Тест экрандан көрүнүшү, доскага жазылышы мүмкүн же окуучуларга таратылуучу материалдарда болот. Доскада жыйынтык таблицасы гана жазылат. Жообу иш жасалып бүткөндө ачылат. Өз ара текшерүү жүргүзүлөт.

Тест

Туура тандоо жүргүзүлө. Туура жооптун катарындагы тамганы тегеректегиле.

- 1) Жылдыз бул ...
 - а) асман ташы
 - б) газдуу ысык шар
 - в) чакан фонарик
- 2) Өтө жаркырак жылдыздардын түсү ...
 - а) кызыл
 - б) сары
 - в) көк
- 3) Алтын казык жылдызы ар дайым ... орун алган.
 - а) түндүктө
 - б) түштүктө
 - в) батышта
- 4) Топ жылдыздар бул – ...
 - а) өз түзүлүшүнөн өзгөрүлбөгөн жылдыздардын тобу
 - б) ар дайым өзгөрүлүп турган жылдыздардын тобу
- 5) Биз жашаган Галактика ... деп аталат.
 - а) Андромед тумандуулугу
 - б) Саманчынын жолу
 - в) Магелландын чоң булуту
- 6) Асмандагы эң жаркырак жылдыздардын бири Сириус ... топ жылдызына таандык.
 - а) Чоң жетиген
 - б) Чаян жылдызы
 - в) Чоң жетиген

Тамгаларды кезеги менен койгула. Сабактын темасын дептериңерге жазгыла.

1	2	3
к	ү	н

Жаңы теманы өтүү

Мугалимдин аңгемеси: Күн! Ал жөнүндө эмне билесиңер? (Окуучулардын жооптору угулуп, доскага жазылат.)

Күндүн мааниси өтө чоң. Күн бар үчүн биздин жашообуз бар. Күндүн жарык нуру бардык жаныбарларга, өсүмдүктөргө, адамга да керектүү. Аны байыркы адамдар

да түшүнүп, Күндү кудай катары ыйык туткан. Миңдеген жылдар мурда адамдар күн эрте менен чыгып, асманда күнү бою узак жол басып барып, горизонтко батып кеткенин байкашкан. Эмне үчүн мындай болгонун алар түшүнгөн эмес. Ошондуктан ар кандай уламыштарды, көптөгөн табышмактарды, макал-лакаптарды ойлоп чыгарышкан.

Австралияда жашагандар Күндү асманга чыгып кеткен сулуу кыз деп аташкан. Ал кыздын мээриминен жана сулуулугунан адамдарга жылуулук менен жарык нур чачырап турат деп эсептешкен.

Байыркы гректер Күндү кудай деп санашып, арабага чегилген аттары менен күн сайын асманда сапар чегип жүрөт дешкен.

Байыркы египеттиктер Күндү Ра аттуу кудай деп эсептешип, ал алтын кайыгы менен асман дарыясында сүзүп жүрөт деп айтышкан.

Байыркы кытайлыктар болсо Ааламды эбегейсиз дөөнүн денеси катары көрүшкөн. Ошол дөө өлгөндө сол көзү Күн болуп, оң көзү Ай болуп асманга чыгып кеткен. Ал эми күндүн күркүрөгөнү ошол дөөнүн үнү дешчү.

Көптөгөн кылымдар өткөндөн кийин окумуштуулар Күн туурасында илимий ачылыштарды жасады.

Ал жөнүндө силер окуу китебинен окуйсуңар.

Окуу китеби менен иштөө

– Окуу китебинен текстти өз алдыңарча окугула.

Физкультмүнөт

Күн чыкканда биз катарга турабыз,
«Бир» дегенде колубузду сунабыз.
Жалбырактар кыймылдайт оңду-солду,
«Эки» деп түшүрөбүз кайра колду.

Бышыктоо

Күн – Жерге эң жакын
Күндүн формасы
Күндүн диаметри Жердин диаметринен ... эсе чоң.
Күндүн массасы Жердин массасынан ... эсе көп.
Жерден Күнгө чейинки аралык ... километр.
Күндүн үстүңкү катмарынын температурасы ... градус.
Күндүн нуру Жерге ... мүнөттө жетет.

- 1) Көп чекиттердин ордун толтургула. (Иш жупталып аткарылат. Текст парталарга таратылат, ал доскага жана сары кагаздын сызыктарына жазылат.)
- 2) Тапшырма аткарылгандан кийин окуучулар кезектешип окушат. Доскага жабыштырылган тегерек кагазга (сары күн) күндүн нурларын элестеткен узун тилкелер жабыштырылат.
- 3) Доскага Күндүн модели жасалып бүткөндө мугалим окуу китебинен элдик ырым-жырымдарды, табышмактарды, макалдарды табууну, аларды түшүндүрүүнү сунуштайт.

Сабактын жыйынтыгы

Силер кандай жаңы маалымат алдыңар? Төмөнкү сөздөрдү жообуңардын аягына колдонгула:

- 1) ... билдим.
- 2) ... мен эми билем.
- 3) ... мага кызык болду.
- 4) ... билгим келет.

Үй тапшырмасы

§ 3. Күн системасынын планеталары

Максаты: Күн системасынын түзүлүшү менен тааныштыруу, окуучулардын кругозорун кеңейтүү, топ ичинде өз ара байланыштарда толеранттыкка тарбиялоо.

Жабдылышы: Күн системасынын схемасы (модели), сүрөттөр, маркер менен пластик тактасы же ватман кагазы.

Сабактын жүрүшү

Уюштуруу учуру

Өткөн материалды кайталоо

– Өткөн сабакта кайсы жылдызды билдиңер?

«Жандырмагын тап» оюну

Доскада сандар жазылган таблица. Окуучулар ар бир сан эмнени түшүндүрөрүн айткан соң таблица алынат. Анын артынан Күндүн сүрөтү ачылат.

150 000 000	300 000
8	109
6 000	15 000 000

Сабактын темасын угузуу

Күн – Күн системасынын борбору. Бүгүн силер анын түзүлүшү менен таанышасыңар.

Мугалимдин аңгемеси

– Окуу китебиндеги сүрөттү карагыла. Эмнени көрдүңөр?

Илгери адамдар Жерди тарелка сыяктуу жалпак деп, Күн Жерди айланып жүрөт дешкен. Окумуштуулардын байкоолору жана космостон изилдөөлөр Жер шар формасында экенин, ал Күндү айлангандыгын далилдешти. Күндү Жерден бөлөк планеталар, кометалар, астероиддер жана башка асман телолору айланып жүрөт. Алардын бардыгы, Күндү кошуп, Күн системасын түзүшөт.

Физкультмүнөт. Көздүн көрүүсү үчүн профилактикалык көнүгүүлөр

Инструкция

Алаканыңарды ээгиңерге такап, көзүңөрдү сааттын жебелери боюнча 6 жолу айландыргыла, кайра артты көздөй 6 жолу айландыргыла; башыңарды солго буруп, көргөнүңөрдүн аталышын (же сол тарапта олтурган адамдын атын) көзүңөр менен «жаз-

гыла», башыңарды оңго буруп, көргөнүңөрдү же ал жакта олтурган адамдын атын көзүңөр менен «жазгыла».

Окуу китеби менен иштөө

Иш топтор менен иштелет. Окуучулар 4 топко бөлүнүшөт: «Планеталар», «Кометалар», «Астероиддер», «Метеорлор жана метеориттер».

Ар бир топ өздөрүнүн материалдарын 2–3 мүнөт окуп, класска презентациялашат. Презентациянын жүрүшүндө пластик доскасында жана окуучулардын дептерлеринде Күн системасынын схемалык сүрөттөрү тартылат.

Эски фильмдердин биринде сюжеттин каарманы: «Марста жашоо барбы?» деп сурайт. Бул суроого жооп берүү үчүн силерге бир нече илимий байкоолорду жүргүзүү зарыл.

Адамзат космос жөнүндө көптү билет, бирок Аалам андан көп сырларын жашырып турат. Байыртадан адамдарды кызыктырып келген нерсе – башка планеталарда жашоо барбы деген суроо.

– Планета жөнүндө эмнени билесиңер?

Физкультмүнөт. Окуучулар санак менен кошо кыймыл жасашат

Айдагы жылдыз санак

Айда жашап жылдыз санак,
Ал олтурат жылдыз санап.
Меркурий – бир,
Венера – эки,
Үчүнчү – Жер,
Төртүнчү – Марс,
Бешинчи – Юпитер,
Алтынчы – Сатурн,
Жетинчи – Уран,
Сегизинчи – Нептун,
Тогузунчу – эң алыскы Плутон,
Ким көрбөсө, кеткени оң.

А. Усачёв

Бышыктоо

Жер планетасы жөнүндөгү маалыматтар корутундуланып, дептерлерге жазылат. Окуучулар төмөндөгү суроолорго жооп беришет:

– Бөлөк планеталарда жашоо болууга мүмкүнбү?

– Эмне үчүн Күн системасындагы бир гана Жер планетасында жашоо болушу мүмкүн? (Жер үстүндөгү температурага көңүл бөлгүлө.)

– Марста жашоо барбы?

Сабакты жыйынтыктоо

1) Схеманы пайдаланып, Күн системасынын түзүлүшүн айтып бергиле. Аны биздин космостук үйүбүз деп атоого болобу?

2) Бүгүн силер кандай маанилүү маалымат алдыңар?

Үй тапшырмасы

§ 4. Ай – Жердин табигый жандоочусу

Максаты: Жердин табигый жандоочусу Ай менен таанышуу, текст менен иштөөнү өркүндөтүү, бири-бирине көмөктөшүү.

Жабдылышы: слайддар, фонарик, топ, фото, иллюстрация.

Сабактын жүрүшү

Уюштуруу учуру

Өткөн материалды кайталоо

Бир нече окуучулар өздөрү жасаган Күн системасынын моделин презентациялайт. Балдар үйүнөн даярдалган суроолорду бири-бирине беришет.

Жаңы материалды өтүү

– Силер бүгүн Ааламдагы биздин эң жакын кошунабыз менен таанышасыңар. Ал эмне? Табышмакты тапкыла: «Түн киргенде ал келет, Жер, асманга нур берет. (Ай)»

– Ай жөнүндө эмне билесиңер?

– Ай жөнүндө дагы эмнени билгиңер келет? (Суроолор доскадагы таблицага жана дептерлерге жазылат.)

Билем	Билгим келет	Билдим

Окуу китеби менен иштөө

Окуу китебиндеги текстти өз алдынча окушат.

Физкультмүнөт². Көздүн көрүүсү үчүн профилактикалык көнүгүүлөр

Инструкция

Алаканыңарды жаагыңарга таяп, көзүңөр менен саатын жебеси боюнча 6, жебеге каршы 6 алкактын «сүрөтүн тарткыла».

Таблица менен иштөө

– Кайсы суроолорго жооп бердиңер?

– Дагы кандай маалыматтар зарыл?

Практикалык иш

- 1) Тажрыйба жүргүзөбүз. Силердин бириңер Жердин модели, бириңер Айдын модели болгула. Ай кандайча Жерди айланганын көрсөткүлө. Жердин да кыймылдарын унутпагыла.
- 2) Топ жана фонарь менен Ай күндүн жарыгын кандайча чагылдырганын көрсөтөбүз. (Муну жасаш үчүн классты караңгылоо керек. Караңгыда жарыктын нуру топко багытталат, окуучулар жарыктын чагылышын көрөт.)

Сабактын жыйынтыгы

- 1) Мен бүгүн ... билдим.

² Мындан ары методикалык колдонмодо физкультмүнөттүн учурун жана формасын ар дайым көрсөтпөйбүз, аны мугалим унутпай өткөрүүсүн сунуштайбыз.

- 2) Мен эми ... анык билем.
- 3) Бул билим ... мага жардам берет.

Үй тапшырмасы (вариант боюнча): «Айга саякат» аңгемесин (оозеки) түзгүлө.

§ 5. Космосто адам

Максаты: адам космосту кандай изилдейт, космостук доордун негизги окуялары жөнүндө билүү; сыймыктуулук жана патриоттуулук сезимде тарбиялоо.

Жабдылышы: иллюстрациялар, слайддар, видеоматериалдар, эки гүлдүн стикерлери.

Сабактын жүрүшү

Уюштуруу учуру

Жаңы материалды түшүндүрүү

Мугалим: Илгертен бери адам куш катары учуп, асманга көтөрүлүп, андан ары Күнгө жетүүгө кыялданчу. Көп элдердин жомоктору менен уламыштарында эр жүрөк адамдар канат жасап алып, асманга учкандыгы айтылат.

Байыркы Грецияда Икар жөнүндө легенда айтылчу. Ал мом менен куштардын чалгынынан канат жасап, Күнгө учат. Күндүн нурларынан мом эрип, Икар Жерге түшөт.

Жомоктордо, уламыштарда, аңыздарда жылдыздарга жетем дегендердин бардыгы өлүп калат. Бирок жылдыздарга жетүү кыялы эч качан өлгөн эмес. Ал кыял жыйырманчы кылымда гана ишке ашты. Мурдагы замандардагы улуу астрономдордун окуулары азыркы окумуштуулар тарабынан космостук мейкиндикти өздөштүргөндөн кийин далилденди.

Окуу китеби менен иштөө

Текстти абзацтар боюнча үн чыгарып, тыным жасап окуу. (Текст боюнча суроолорго жооп берүү.)

Бышыктоо

Космосту өздөштүрүү боюнча слайддарды же кинофильмди көрүү.

«Кошунага суроо» оюну сунушталышы мүмкүн. Ар бир окуучу тема боюнча бир «ичке» бир «жоон» суроону кагазга жазып, партага коёт. Кошуна партадагы окуучу суроону тандап алып, жооп берет.

«Ичке» суроо бир жактуу жоопту талап этет. Ал суроо «Ким? Эмне? Качан? Кайда? Туурабы?» деген сөздөр менен коштолору мүмкүн. «Жоон» суроо кеңири жоопторду талап этет. «Силер эмне үчүн ... эсептейсиңер? Эмне үчүн ... түшүндүргүлө. Анын ... айырмачылыгы эмнеде?» ж. б.

Сабактын жыйынтыгы

- 1) Мен бүгүн ... билдим.
- 2) Мен эми ... анык билем.
- 3) Бул билим ... мага жардам берет.

Үй тапшырмасы

«Аалам боюнча саякат» жыйынтык сабагы

Максаты: бөлүм боюнча билгендерин жалпылоо, байкагычтыкты, көңүл бөлүүнү өркүндөтүү, өз алдынча иштөөгө көнүгүү.

Сабактын жүрүшү

Уюштуруу учуру

Эскертүү

Мектептин жана класстын кызыкчылыгын эске алып, сабак мугалим тарабынан өз алдынча уюштурулушу мүмкүн.

Төмөндөгүлөр сунушталышы мүмкүн:

- 1) планетарийге жүрүш;
- 2) кечки убакта ачык мейкиндикке экскурсия;
- 3) окуучулар проекттерин коргоо;
- 4) окуу китебинен тандаган тапшырмаларды чыгармачылык ишине колдонуу;
- 5) курстун бардык темалары боюнча тест аркылуу текшерүү.

Өткөн материалды кайталоо

Туура келишин аныктагыла. Түз сызыктар менен бириктирип, сүйлөмдөрдү өз ордуна койгула. Өз жообуңарды кошумчалагыла.

Таблица экранга чыгарылган же доскага илинген. Шартка ылайык окуучулардын ар бирине таратылат.

Галилео Галилей	космостук мейкиндикти изилдөө максатында уникалдуу обсерватория курган.
Джордано Бруно	Жер Ааламдын ортосунан орун алып, космостук бардык телолор аны айланат деген.
Улугбек	Жер – планеталардык бири, бардык планеталар Күндү айланганын биринчи болуп далилдеген.
Николай Коперник	телескопту ойлоп таап, анын жардамы менен көптөгөн илимий жаңылыктарды ачкан.
Птолемей	Ааламдын бардык табиятын үйрөнүп, бөлөк планеталарда да жашоо бар экенин айткан.

Окуу китеби менен иштөө: бөлүмгө берилген тесттер менен иштөө.

Сабактын жыйынтыгы

Ошентип, «Аалам жана биз» бөлүмүн окуп бүттүк.

- 1) Кайсы тема силерге кызыктуу болду? Эмне үчүн?
- 2) Эмнени билдиңер?
- 3) Кайсы маалымат талашты жаратты?
- 4) Эмнеге үйрөндүңөр?
- 5) Космосту изилдөө адамдарга эмне үчүн керек?

II БӨЛҮМ. ЖЕР – КҮН СИСТЕМАСЫНЫН ПЛАНЕТАСЫ

Компетенттүүлүк

Маалымдуулук – байыркы адамдардын Жер жөнүндөгү түшүнүктөрү боюнча маалыматтарды таап чыгуу; Жердин өз огундагы (сутка) кыймылы жөнүндөгү маалыматты пайдалануу; Күн – жыл мезгилинин алмашышын түшүндүрөт; күндүн жарыгын жана жылуулугун бөлүштүрүү жөнүндө; Жердин кыймылы, анын формасы, көлөмү, Күн менен анын ортосундагы аралык негизги факторлордон болгондуктан Жерде жашоо-тиричилигинин пайда болуу маалыматын табуу.

Өз алдынча уюшуу жана маселелерди чечүү – Жердин шар сыяктуу экендигин далилдеген тажрыйба өткөрүү; Жер үстүндө күндүн жарыгы менен жылуулугу бирдей бөлүштүрүлбөгөндүгүн далилдеген тажрыйба өткөрүү; гномондун жардамы менен күн сааты боюнча убакытты аныктоо, фенологиялык байкоо жүргүзүү; көлөмдөр Күндөн канча алыстыгы, Жердин тобуна кирген планеталардын жана Жердин кыймылдары жөнүндөгү маалыматтарын салыштыруу; Жердеги жашоонун өзгөчө шарттарын белгилөө; жыйынтык чыгаруу.

Социалдык-коммуникативдүүлүк – Жердин шар сыяктуу экендигин жүргүзүлгөн байкоолордун жыйынтыгы аркылуу анализдөө; өз турмушунда жыл мезгилинин алмашуусуна даяр болуу; Жердин бир жылдык айлануусунун жаратылыш үчүн маанисин аныктоо; гномон менен иштөөдөгү алган тажрыйбаны турмушта колдоно билүү; команда менен иштөө, жашоонун планетасы болгон Жердин уникалдуулугун негиздөөгө даяр болуу, дүйнөнүн морттугун моюндоо.

§ 6. Жердин формасы

Максаты: Жердин формасы жөнүндөгү түшүнүктөрдү бекемдөө жана кошумчаларды кийирүү.

Жабдылышы: жарым шар картасы, глобус, «Күн системасынын планеталары» таблицасы, кагаз, желим, материктердин контуру, картон, маркерлер, акварель боёгу.

Сабактын жүрүшү

Уюштуруу учуру

Өткөн материалды кайталоо

- 1) Күн менен түндүн алмашышы эмнеге жараша болот?
- 2) Жердин айлануу өзөгү эмне деп аталат?
- 3) Жер кайсы тарапты карай айланат?
- 4) Экватордо эмне үчүн дайыма жай мезгили?
- 5) Жыл маалында жаратылышта кандай өзгөрүүлөр болот?

Жаңы материалды түшүндүрүү

Мугалим: Жер планетасы жөнүндө эмне билесиңер?

Индиялыктар Жерди зор пилдердин үстүндө турган жарты сфера (сфера – шар) катары көрүп, пилдер ташбаканын үстүндө, ташбака болсо жерди ороп жаткан зор жыландын үстүнө жайгашкан деп эсептешкен. Ошол кезде эле адамдар биздин планетанын түзүлүшү татаал бир нече сферадан, башкача айтканда, катмарлардан тургандыгын түшүнгөн.

– Жердин кайсы катмарларын билесиңер?

Жер жөнүндөгү маалыматтарды адамдар кылымдап топтоп, аларды муундан муундарга өткөрүп келишкен.

Окуу китеби менен иштөө

Мугалим: Байыркы кыргыздар Жерди зор кара бука алтын мүйүздөрүнө көтөрүп турат дешкен. Бука дем алганда мурундарынан буу чыгат. Ал буу жердин бардык катмарларынан өтүп, жарака аркылуу сыртка чыгат деп ойлошкон.

Биздин бабалар туманды жана ысык сууларды ошол зор кара букага байланыштырган. Жер титирөө бука жерди бир мүйүзүнөн бир мүйүзүнө которгондо болот дешкен.

– Жердин формасына окшош нерсе эмне деп аталат? (Глобус.)

Чакан топтордогу практикалык иштер. «Жер жөнүндө байыркылардын түшүнүктөрү» макетин жасоо.

Сабактын жыйынтыгы

- 1) Эмне үчүн индиялыктардын түшүнүгүндө Жерди пилдер менен ташбака көтөрүп турган, ал эми байыркы кыргыздар Жерди зор кара бука алтын мүйүздөрүнө көтөрүп турат дешкен?
- 2) Күн системасынын планеталарын салыштыргыла. Биздин планетанын башка планеталар менен окшоштугу жана айырмачылыгы эмнеде?

Үй тапшырмасы

§ 7. Жердин кыймылы

Максаты: «сутка» эмне экенин түшүндүргүлө; күн менен түндүн алмашуу себебин ажыратуу; Жердин өз огунда айлануу кыймылы менен жаратылыштагы көптөгөн көрүнүштөрүндөгү байланыштарын ачуу; «жер орбитасы» дегенди түшүндүрүү; Жердин Күндү айлануу кыймылына жыл мезгилинин алмашуусу көз каранды экендигин аныктоону үйрөнүү; Жердин космостук мейкиндигиндеги кыймылы табияттын көптөгөн кубулуштары менен байланышын табуу.

Жабдылышы: ар бир партада глобус, жарым шар картасы, теллурий, гномон.

Сабактын жүрүшү

Уюштуруу учуру

Өткөн материалды кайталоо

- 1) Жылдыздар планетадан кантип айырмаланат?
- 2) Күндөн эң алыс жана эң жакын планеталарды атагыла.
- 3) Жердин Күндөн алыстыгы канчанчы орунда?
- 4) Жердин табигый жандоочусу эмне деп аталат?

Жаңы материалды түшүндүрүү

Мугалим: Силер бардык планеталар Күндү айлануу менен өз огунда да тегеренерин билесиңер. Жер да ошондой.

1-тажрыйба

Чимирикти айландырып, байкоо жүргүзөбүз. Чимирик айланганда ал жыгылбайт. Анын огу бир багытты сактап турат. Токтоор замат чимирик жыгылып калат.

Жердин огу да такай бир багытты сактап турат. Планета батыштан чыгышка бир калыпта салмактуу айланат, андыктан анын айланганы адамдарга сезилбейт. Жердин айланышын биринчи болуп француз физиги Леон Фуко далилдеген.

Жердин өз огунда бир тегеренип чыгышы **сутка** деп аталат.

Окуу китеби менен иштөө

Мугалим:

Окуу китебиндеги сүрөттөрдүн жардамы аркылуу күн менен түндүн алмашуусун өз алдыңарча түшүндүрүүгө аракеттенгиле.

Китептен төмөнкү суроолорго жооп тапкыла:

- Сутка деп эмне аталат?
- Бир суткада канча саат бар?
- Жер өз огунда кайсы багытта тегеренет?

Практикалык иш

Мугалим: Келгиле, өз пикириңерде силер канчалык туура экениңерди текшерели. Тажрыйба жүргүзөбүз. Силер көрүп турган менин үстөлүмдөгү аспап **теллурий** деп аталат. Силер билгендей глобус – бул Жер, ал эми лампочка ... ? Туура, бул Күн.

2-тажрыйба

Теллурийдин жардамы менен өз огунда тегеренгенде Жердин үстүнө жарык менен көлөкө кантип орун которушканын көрөбүз.

– Теллурий менен жасаган тажрыйба эмнени далилдеди? (Жер өз огунда тегеренгенде күн менен түн алмашат.)

Мугалим:

1. Сутканын өткөнүн кантип аныктайбыз? Саат менен эсептөө оңой. Адамдар сааттын көп түрлөрүн ойлоп табышкан: механикалык, электрондук, кварцтык ж. б. Бирок мурда саат болгон эмес, ал эми убакытты билүү керектелген. Андыктан адамдар жаратылышка байкоо жүргүзүп, кумдуу, оттуу, суу сааттарын жасап алышкан. Биздин негизги саатыбыз Жер болуп эсептелет. Күн бизге ал сааттын жебелерин көрүүгө мүмкүндүк берет. Алар ар кандай нерселердин көлөкөлөрү. Күн чыкканда батышты көздөй узун көлөкөлөр түшөт. Күн өйдөлөгөн сайын көлөкөлөр кыскара берет. Күн ба тууга жакындаганда көлөкөлөр кайра узарат.

Адамдар асмандагы Күндүн кыймылына байкоо жүргүзүп, күндүн сааты – гномонду ойлоп табышкан. Анын жардамы менен түш маалын аныктоого болот. Ал кезде гномондон көлөкө түшпөйт.

2. Портаңардагы глобусту тегеретип, Жер өз огунда кантип айланганын көрсөткүлө. Жердин айланганын биз эмне үчүн сезбегенибизди ойлонгула.

- Бир жылда канча күн бар экенин ким билет?
- Толук жылда канча күн бар?
- Жөнөкөй жылдан толук жылдын бир күнү эмне үчүн ашыкча?

Силер Жер Күндү бир жылда бир айланып чыгарын билесиңер. Тактап айтканда, Жер Күндү 365 күн, 5 саат, 48 мүнөт, 46 секундда айланып чыгат. Бизде толук жыл үч жылда бир кайталанат, ал сааттар, мүнөттөр, секунддардын жыйындысынан жаралат.

Глобусту карагыла. Глобустан Жердин огу бир аз жантайган абалда экенин көрөсүңөр. Биздин планета да космостук мейкиндикте ушундай абалда жайгашкан.

3-тажрыйба

Теллурийдин жардамы менен Жердин Күндү айланган кыймылынын натыйжасында жарыктын өзгөрүшүнө байкоо жүргүзөбүз. Жер огунун жантайган абалынын

маанисин көрөбүз. Түндүк жарым шарына жарык түшкөндө, ал жерге жай мезгили келет. Ал эми ошол кезде түштүк жарым шарына жарык аз түшүп, ал жакка кыш келет. Түндүк жарым шарына кыш түшкөндө, түштүккө жай келет.

Жердин огунун жантайышынан улам ал Күндү айланганда Күн тарапты бирде түндүк жарым шары, бирде түштүк жарым шары карап калат. Теллурийди канчалык айландырса да, экватордо жарыктын түшүшү эч кандай өзгөрүүгө дуушар болбогонун байкайбыз. Жердин ушул бөлүгүнө жыл маалында Күндүн нурлары бирдей калыпта тийип турат. Экватордо жыл мезгилдери алмашпайт, ал жакта ар дайым жай болот.

Мугалим:

– Жыл мезгилинин алмашуусун түшүндүргүлө. Ал эмнеге байланыштуу? Азыр түштүк жарым шарында жылдын кайсы мезгили экенин ойлонгула.

Сабактын жыйынтыгы

- 1) Күн менен түндүн алмашуусу эмнеге байланыштуу?
- 2) Жердин огу кандай жайгашкан?
- 3) Жер кайсы багытта айланат?
- 4) Эгерде Жерге түбөлүк түн түшсө, анда эмне болорун ойлогула.
- 5) Байыркы адамдар эмне үчүн Жерди кыймылсыз деп ойлошкон?

Үй тапшырмасы

§ 8. Жердин түзүлүшү

Максаты: планетанын негизги катмарларын схема жана таблицалар боюнча ажыратууну үйрөнүү; Жердеги кургактык менен суунун катыштарын аныктоо; Жердин ички түзүлүшү менен тааныштыруу; Жердин ички катмарларынын үстүндөгү өзгөрүүлөргө болгон таасирин көрсөтүү.

Жабдылышы: «Жердин ички түзүлүшү» таблицасы, тооктун бышкан жумурткасы, алма, жарым шар картасы, тоонун кен таштары, таратылып берүүчү материал.

Сабактын жүрүшү

Уюштуруу учуру

Өткөн материалды кайталоо

- 1) Күн эмне үчүн Жердин бардык аймактарына бирдей жылуулук бербейт?
- 2) Жердин тартылуу күчүнүн кандай мааниси бар?
- 3) Биздин бабалар Жерди кандайча элестетишкен?
- 4) Жер шар формасында экенин биринчи ким айткан?
- 5) Жердин шарга окшоштугун далилдеген белгилерин атагыла.

Жаңы материалды түшүндүрүү

Мугалим доскага «Жер» жана «жер» деп жазат.

– Бир маанидеги эки сөздү эмне үчүн эки бөлөк жазгандыгымды түшүндүргүлө.

– «Биз Жерде жашайбыз»; «Биз жерге үй салабыз» деген эки сүйлөмдүн айырмасы эмнеде?

Окуу китеби менен иштөө

Мугалим: Окуу китебиндеги сүрөттөрдү карагыла – силерге Жердин кайсы катмарлары тааныш?

Жердеги жашоо үчүн атмосферанын, гидросферанын жана литосферанын маанилерин айткыла.

Эмне үчүн «Жер – жалпыбыздын үйүбүз» деп аталат?

Окуу китебиндеги «Жердин ички түзүлүшү» аттуу сүрөткө көңүл бөлгүлө. Сүрөт боюнча Жердин ички түзүлүшүн айтып бергиле.

Мугалим: Жердин ички катмарларынын температурасы абдан жогору, басымы да чоң. Мантиянын ичиндеги нерселер дайыма кыймылда болот. Литосферанын айрым жерлеринен жарака кетип, мантиядагы эриген нерсе (ал «лава» деп аталат) жаракадан сыртка чыгат. Ошондон тоо тектери пайда болот. Тоо тектердин коллекциясынан аларды тапкыла.

– 3-класстан өткөн тоолордун талкаланышын эстегиле.

– Тоо талкаланганда кандай тоо тектери пайда болот?

Тоо талкаланганда пайда болгон тоо тектери – шагыл, өсүмдүктөрдүн жыйылган агындысы же деңиз суусунун кебээри тунма деп аталат.

– Тоо тектерин пайдаланып, тоо талкаланганда пайда болгон таштарды тапкыла.

– Талкаланган тоо тектери кайда пайдаланылат?

– Таш калдыктарына көңүл бургула. Окуу китебинен ал жөнүндө окугула.

Жогорку температура менен катуу басымдардын таасиринен тоо тектери метаморфизацияга (метаморфоза – айлануу, кубулуу) дуушар болот. Маселен, бор мраморго айланат. Коллекциядан бор менен мраморду тапкыла. Экөөнү салыштыргыла.

Практикалык иш коллекция жана тоо тектеринин таратып берилүүчү материалдары менен коштолот. Таблицаны толтургула:

	Магматикалык	Тунма	Метаморфикалык
Жаралышы			
Үлгүсү			
Өңү			
Жалтырагы			
Катуулугу			

Сабактын жыйынтыгы

- 1) Жердин ички түзүлүшүн айтып бергиле.
- 2) Мантия деген эмне?
- 3) Биздин планетанын ядросу кандай абалда?
- 4) Жердин ички түзүлүшүн эмне менен салыштырса болот?
- 5) Таш калдыктары деген эмне?

Үй тапшырмасы (вариант катары): пластилинден Жердин ички түзүлүшүнүн моделин жасоо.

§ 9. Жаратылыштын кубаты

Максаты: Жердин үстүндөгү ар кандай өзгөрүштөр менен ички процесстердин өз ара байланышын көрсөтүү; жер титирөөдө туура аракеттерди үйрөтүү.

Жабдылышы: «Вулкандар, жер титирөөлөр, сел, цунами, көчкү» плакаттары, иллюстрациялар; видеофрагменттер.

Сабактын жүрүшү

Уюштуруу учуру

Өткөн материалды кайталоо

- 1) Үйдөн жасаган Жердин ички түзүлүшүнүн моделин баалоо.
- 2) Жердин бардык кыртыштарын айтып бергиле. Алардын кайсынысы Жердин ички түзүлүшүн билдирет?
- 3) Көп чекиттерди толтургула:
 - ядро – бул ...
 - мантия – бул ...
 - Жер кыртышы – бул ...
- 4) Жердин ички түзүлүшүн айтып бергиле.
- 5) Ядро менен мантия кандай абалда? Эмне үчүн?

Жаңы материалды түшүндүрүү

Тажрыйба

Мугалим вулкандын макетин алат (ал кичинекей болууга тийиш, маселен, анын ичинде пенициллиндин шишеси бар деп коёлу), анын ичине сода марганцовка-кычкыл калийин салып, уксус кошот. Окуучулар вулкандын атылышын көрүшөт.

Мугалим:

– Вулкандар жээктерде, аралдарда жана Тынч мухитинин түбүндө көп кездешет. Вулкандар экиге бөлүнөт: атылып тургандар жана өчкөндөр.

Окуу китеби менен иштөө

– Жер титирөө жөнүндө эмнени билесиңер?
 – Окуу китебиндеги сүрөттөргө көңүл бөлгүлө. «Жер титирөө» терминин чечмелегиле. Окуу китебинен анын аныктамасын таап, дептериңерге жазгыла.

Мугалим: Биздин планетанын тоолуу жерлеринде жер титирөөлөр көп кездешет. Жер титирөө – жаратылыштын катаал көрүнүшү. Жыл сайын планетада бир миллиондой жеңил жана бир нече миң катуу жер титирөөлөр болот.

Биздин республикада бир күндө жүзгө жакын жер титирөө болуп турат. Бир-эки баллдык жер титирөөлөрдү биз сезбейбиз. 4–5 балл болгондо сезилип турат. XX кылымдын баш жагында биздин республикабыздын Чоң-Кемин өрөөнүндө кубаттуулугу 11 баллга жеткен катуу жер титирөө болгон.

Жер титирөөнүн күтүлбөгөн жерден болушу коркунучтуу. Видеофильмдин фрагменттерин көргүлө. Жер титирөөдө өзүн кандай алып жүрүүнү эсиңерге туткула.

Мугалим (көрүп бүткөндө):

- Жер титирөө эмне үчүн болот?
- Жер титирөө кайсы жерде көбүрөөк кездешет?
- Жер титирөөнү сездиңер беле?
- Жер титирөөдө кандай эрежелерди кармануу керек?

Жерде табияттын тышкы жана ички күчтөрүнүн кагылышуусу болуп турат. Ички күчтөр курат, ал эми тышкы күчтөр талкалайт. Ошентип, биздин планетанын жүзү түзүлөт.

Тышкы күчтөрдүн таасири дайыма болуп турат, өзгөчө ал тоолуу жерлерде көп кездешет. Бардык аймактарында кыймыл токтобойт. Тоо тектеринин чоңдору, майдалары орун которуп турушат. Тоодогу күркүрөп аккан өзөндөр капчыгайларды те-

реңдетип, тоо тектерин агызып, алда кайда өрөөндөргө алып барып таштайт. Өзөн канчалык чоң болсо, ал ошончолук катуу агып, бузуп-жарган кубаты да ошончолук көп болот. «Планетанын каары» аттуу видеофильмди көргүлө.

Маек:

- Фильм силерге кандай таасир калтырды?
- Планетанын «каары» эмнеден пайда болду?
- Силер «жаратылыштын стихиясы» дегенди кандай түшүнөсүңөр?
- Жаратылыштын стихиялуу кубулуштарын адам алдын ала биле алабы?
- Биздин республикада кайсы стихиялуу кубулуштар болуп турат?
- Алардын кайсынысы адамдардын жоопкерчиликсиз мамилесинен келип чыкты?

Топтордогу чыгармачылык иштер. Окуу китебиндеги сүрөттөр боюнча мини-презентация даярдоо.

Сабактын жыйынтыгы

- 1) «Адамдар жер титирөөдөн эмес, дүрбөлөндөн өлөт» дегенди кандай түшүнөсүңөр?
- 2) Жер титирөөнү жаныбарлардын жүрүш-турушунан алдын ала билүүгө болобу?
- 3) Вулкандар кандайча пайда болот?
- 4) Вулкандар каякта көбүрөөк атылат?
- 5) Биздин республиканын аймагынан вулкан атылуу мүмкүнбү?
- 6) Биздин республиканын аймагынан стихиялык кайсы кубулуштар болуп турат?

Үй тапшырмасы

§ 10. Материктер жана дүйнөнүн бөлүктөрү

Максаты: Жердеги кургактык менен суу мейкиндигинин катыштык түшүнүктөрүн түзүү; карта менен иштөөнүн ыкмаларын өнүктүрүү, жыйынтык чыгарууну үйрөтүү.

Жабдылышы: жарым шардын физикалык картасы, атластар, видеофильмдин фрагменттери.

Сабактын жүрүшү

Уюштуруу учуру

Өткөн материалды кайталоо

- 1) «Адамдар жер титирөөдөн эмес, дүрбөлөндөн өлөт» дегенди түшүндүргүлө.
- 2) Деңиз жээктен «кетет», канаттуунун үнү өчүп... Силердин аракетинер?
- 3) Жер титирөөнү жаныбарлардын жүрүш-турушунан алдын ала кантип билсе болот?
- 4) Жердин ички түзүлүшү жөнүндө айтып бергиле.
- 5) Мантия деген эмне?
- 6) Биздин планетанын ядросу кандай абалда?

Жаңы теманы өтүү

Мугалим:

- Глобус менен картада кургактык кандай боёлот?
- «Кургактык» деген кандай түшүнүк?

Окуу китеби менен иштөө

- 1) «Австралия» сүрөтүнө көңүл бөлүлө. «Материк» түшүнүгүн чечмелөөгө аракеттенгиле. Окуу китебинин тексттери боюнча өзүңөрдү текшергиле.
- 2) Кайсы материкти билесиңер? Жарым шардын картасын карагыла. Материктерди эң чоңунан эң кичинесине чейин кезеги менен атап чыккыла.
- 3) Окуу китебинен «дүйнө бөлүгү» түшүнүгүн таап окугула. Дүйнө бөлүктөрүн атагыла.
- 4) Азия кайсы материкке кирет?
- 5) Картадан Урал тоолорун тапкыла. Ал тоолор Европа менен Азияны чек арасыбы?
- 6) Эмне үчүн материктердин саны алты, дүйнө бөлүгүнүн да саны алтоо?

Практикалык иш

- 1) Материктер менен дүйнө бөлүктөрүнүн аталыштарын жазгыла.

Материктин аталышы	Дүйнө бөлүгү	
Евразия		
	Америка	

- 1) Дүйнөдөгү эң чоң аралды атагыла.
- 2) Биздин өлкө кайсы материктен орун алган?
- 3) Дүйнөнүн кайсы бөлүгүндө?

Сабактын жыйынтыгы

- 1) Материк деген эмне?
- 2) Жер шарында канча материк бар?
- 3) Эң чоңунан баштап, материктерди атагыла.
- 4) Түштүк полюстун тегерегинде кайсы материктер орун алган?
- 5) Кыргызстан кайсы материкте жана дүйнөнүн кайсы бөлүгүндө орун алган?

Үй тапшырмасы

§ 11. Дүйнөлүк мухит

Максаты: Дүйнөлүк мухит жөнүндө түшүнүктү калыптандыруу; карта менен иштөөнү өркүндөтүү; жаратылыштын жана адам турмушунда Дүйнөлүк мухиттин мааниси жөнүндө жыйынтык чыгаруу.

Жабдылышы: жарым шарлардын физикалык картасы, атластар, видеофильмден фрагменттер.

Сабактын жүрүшү

Уюштуруу учуру

Өткөн материалды кайталоо

- 1) Суу кандай касиеттерге ээ?

- 2) Жаратылышта суунун кандай мааниси бар?
- 3) Биздин планетада эмне үчүн суу түгөнбөйт?

Жаңы теманы өтүү

Мугалим: Суунун касиеттери жөнүндө силер 3-класстан өткөнсүңөр. Бүгүн планетадагы суунун бөлүнүшү туурасында сөз болот. Биздин планетанын көп бөлүгүн Дүйнөлүк мухит ээлейт. Кургактыкта көлдөр, саздар, муздар, жер алдындагы суулар, дарыялар орун алган.

Окуу китеби менен иштөө

Мугалим: Окуу китебинен жаратылыштагы суунун айлануу схемасын карагыла. «Буулануу», «нымды ташуу», «жамгыр», «агын» деген сөздөрдү кошуп, схеманы айтып бергиле.

- Жердеги суу кандай абалда экенин эстегиле.
- Кайсы температурада суу музга айланат?
- Кайсы температурада суу бууга айланат?
- Жерде туздуу суу көппү же тузсуз суу көппү?
- Суунун дагы кандай касиеттерин билесиңер?

Өз алдынча иштөө

- 1) Өз алдыңарча же окуу китебин пайдаланып, дептериңерге аныктамасын жазгыла:
 - гидросфера – бул ...
 - Дүйнөлүк мухит – бул ...
 - айсберг – бул ...
 - булак – бул ...
 - суунун көтөрүлүшү жана төмөндөшү – бул ...
- 2) Окуу китебин пайдаланып, таблицаны толтургула.

Гидросферанын бөлүгү	Өзүнө эмнени камтыйт
Дүйнөлүк мухит	мухиттер, деңиздер
Кургактыктагы суулар	
Атмосферадагы суу	

- 3) Биздин планетадагы суунун көбү гидросферанын кайсы бөлүгүндө жайгашкан?
- 4) Картаны пайдаланып, Жердеги бардык мухиттерди тизмелеп чыккыла.

Сабактын жыйынтыгы

- 1) Биздин планетада канча мухит бар? Атагыла.
- 2) Бардыгынан эң суук кайсы мухит?
- 3) Бардыгынан эң чоң кайсы мухит?
- 4) Планетанын жана адам турмушунда Дүйнөлүк мухиттин кандай мааниси бар?
- 5) Тажрыйба ишин баалоо.

Үй тапшырмасы (вариант катары): «Сууну үнөмдөйбүз» деген тажрыйба жүргүзгүлө.

Биринчи күнү бардыгын демейдегидей жасагыла. Эсиңерге сактагыла, 4 стакан суу 1 литрге барабар. Сууну ченеп, төмөндөгүлөргө канча суу сарптай турганыңарды жазгыла:

- а) тишти жуушка;
- б) колду жуушка жана жуунуга.

Экинчи күн:

- а) тишиңерди жуугула, стакандагы суу менен оозуңарды чайкагыла;
 б) раковинаны тыгындап, жуунуп, колуңарды жуугула.

Жазгыла: биринчи күнү сарпталган суу: _____

экинчи күнү сарпталган суу: _____

Эсептеп чыккыла, бардыгы канча суу үнөмдөлдү: _____

Жыйынтык чыгаргыла: _____

«Жер – уникалдуу планета» жыйынтык сабагы

Максаты: анализдөөнү өнүктүрүү, сунуштоо, жыйынтык чыгаруу; Жер жөнүндөгү билимин өркүндөтүү жана системага салууну үйрөнүү; «Жер – биздин үйүбүз» түшүнүгүн калыптандырууну улантуу.

Жабдылышы: глобус, жарым шар картасы, «Күн системасы» таблицасы, Жердин жаратылышынын сүрөттөрү, космостон тартылган сүрөттөр.

Сабактын жүрүшү

Уюштуруу учуру

Өткөн материалды кайталоо

- 1) Желдетүү деген эмне?
- 2) Жердин көрүнүшүн жаратылыштын кайсы күчтөрү түзөт?
- 3) Жердин ички түзүлүшүндөгү өзгөрүүлөрдөн кандай кубулуштар пайда болот?
- 4) Сууну, шамалды жана Күндү эмне үчүн кыйраткыч гана эмес, куруучу катары да аташат?

Жаңы материалды түшүндүрүү

Мугалим:

- Эмне үчүн күн менен түн жана жыл мезгилдери алмашарын түшүндүргүлө.
- Бул кубулуштардын Жер үстүндөгү тиричиликке кандай мааниси бар экенин ойлонуп, айтып бергиле.
- Окуу китебин пайдаланып, Жер үстүндө өзгөчө шарттарды жараткан себептерди тапкыла.

Күн системасындагы бөлөк планеталардан биздин планетанын башкы өзгөчөлүгү «жашоонун планетасы» болгондугунда. Жерде гана тирүү организмдердин өрчүшүнө керектүү өзгөчө шарттар түзүлгөн.

Өз алдынча иштөө

- 1) Таблицаны толтургула. Маалыматтарды салыштырып, жыйынтык чыгаргыла:

Планеталардын аталышы	Атмосферанын жана катуу кыртыштын болушу
Меркурий	
Венера	
Марс	
Юпитер	
Сатурн	

Планеталардын аталышы	Атмосферанын жана катуу кыртыштын болушу
Ай	
Жер	

2) Салыштыруунун жыйынтыгы боюнча презентация даярдагыла.

Окуу китеби менен иштөө

- 1) Суроолорго жооп берүү (оозеки маек).
- 2) Практикалык тапшырманы аткаруу.

Сабактын жыйынтыгы

- 1) Космостук мейкиндикте Жердин өзгөчө жайгашышы менен кыймылы тирүү организмдерге кандай таасир берет?
- 2) Эгерде планетанын айлануусу жай болуп калса, Жерде жашагандар эмнелерди күтсө болот?
- 3) Силер Күн системасынан тышкары саякатка чыктыңар деп коёлу. Силерди космосто кандай коркунучтар күтүп турат?
- 4) Окуу китебинде берилген тапшырмалар боюнча ишти баалагыла.

Үй тапшырмасы: айлана-чөйрөнүн маселелери жана аны сактоо ыкмалары жөнүндө маалыматтарды табуу. Абанын булганышына адамдардын көңүлүн бурган баракча жасагыла.

III БӨЛҮМ. ЖЕР ЖӨНҮНДӨГҮ МААЛЫМАТТАРДЫН ӨНҮГҮШҮ

§ 12. Жер картада жана глобуста

Максаты: жаратылышты үйрөнүү ыкмалары жөнүндө билимди тереңдетүү; изилдөөлөрдү жүргүзүүнү улантуу; себеп-натыйжалардын байланыштарын аныктоо; географиялык улуу ачылыштар жөнүндө түшүнүктөрдү түзүү; алардын маанисин түшүндүрүү; мезгил өткөн сайын адамзаттын географиялык кругозорунун кеңейишин көрсөтүү.

Жабдылышы: глобус, жарым шардын физикалык картасы, дүйнөнүн саясий картасы, Жердин жаратылыш картасы, космостон тартылган сүрөттөр.

Сабактын жүрүшү

Уюштуруу учуру

Өткөн материалды кайталоо

– Жердин уникалдуулугу эмнеде?

Жаңы теманы өтүү

Мугалим: Адам баласы ар дайым жаңыны билүүгө умтулган. Жер жөнүндөгү маалыматтар көптөгөн кылымдар бою кичинеден чогулган. Адепки ачылыш алгачкы адамдарга таандык. Ал өз конушунун тегерегин өздөштүрүп, талааларды, тоолорду, дарыяларды ачып, таштарга, терилерге, үңкүрлөрдүн боорлоруна сүрөттөрдү тарткан. Адамдар ар дайым өзүнүн көргөндөрүн жана барган жайларын башкаларга айтып

бергиси келген. Жердин алгачкы сүрөттөөсү ушундан башталган. Алар **география** илимине алгач жол салышкан.

Биздин заманда планетаны адамдардын ойлоп тапкан аспаптары менен изилдөөгө болот. Плакатта жазылган сүйлөм эмне жөнүндө экенин тапкыла. (Мугалим плакатты оң каратат, балдар окуйт.)

- Жердин модели
- Жер үстүнүн чоң аймагын шарттуу белгилер менен кичирейтилген сүрөтү.

Мугалим:

– «Карта – географиянын тили» дегенди кандай түшүнөсүңөр? Түшүндүрүүгө аракеттенгиле.

Окуу китеби менен иштөө

Карта менен практикалык иш

- 1) Жарым шардын глобусу менен картасын салыштыргыла. Окшоштугу эмнеде?
- 2) Айырмасы эмнеде? Физикалык жарым шар картасы дүйнөнүн физикалык картасынан эмнеси менен айырмаланат?
- 3) Картанын уламышы деп эмне аталарын эстегиле. Жарым шар картасынын уламышын тапкыла.
- 4) Дубалга илинген картаны көрсөтүүнүн эрежесин эстегиле. Картадан экваторду, Дүйнөлүк мухитти, эң бийик тоолорду көрсөткүлө.
- 5) Кыргызстандын физикалык картасынан биздин өлкөнүн жаратылыш объектилерин көрсөткүлө.
- 6) Кошумча маалыматтар менен иштөө.

Мугалим: Окуу китебиндеги картаны карагыла.

– Байыркы карта азыркылардан эмнеси менен айырмаланат?

– Бехаймдын глобусун биздин класстагы глобус менен салыштыргыла. Окшоштугу эмнеде? Айырмасы эмнеде?

Сабактын жыйынтыгы

- 1) Картадагы Жердин сүрөтү глобустагы сүрөттөн айырмасы эмнеде? Айырмасын кантип түшүндүрөсүңөр?
- 2) Жердин сүрөтү илгерки картадан, азыркы географиялык картадан эмнеси менен айырмаланат?
- 3) Азыркы карталар өтө ар түрдүү экендигин мисалдар менен далилдегиле.

Үй тапшырмасы

§ 13. Алгачкы саякатчылар

Максаты: географиялык маалыматтардын өнүгүү тарыхы менен тааныштыруу; мезгилге жараша адамдардын географиялык кругозорунун кеңейишин тастыктоо; географиялык ачылыштардын мааниси жөнүндө жыйынтык чыгаруу.

Жабдылышы: глобус, жарым шарлардын физикалык картасы; Жердин жаратылышынын сүрөттөрү; космостон тартылган сүрөттөр; окуу китебинин иллюстрациясы, ОТК (окутуунун техникалык каражаттары), кошумча адабият.

Сабактын жүрүшү

Уюштуруу учуру

Өткөн материалды кайталоо

- 1) Алгачкы замандын аңчыларынын карта түзүүгө кандай салымдары бар?
- 2) Алгачкы карталар качан пайда болгон? Карта жасоого эмнелер себеп болгон?
- 3) Байыркы гректердин карталары Орто кылым доорундагы карталардан эмнеси менен айырмаланат?
- 4) Биринчи глобусту ким жасаган? Азыркы глобустардан айырмасы эмнеде?

Жаңы теманы өтүү

Мугалим: Миңдеген жылдар мурда адамдар адегенде кайыкты, анан парустуу кемени жана компасты ойлоп табышкан. Бул алыскы тараптарга сүзгөнгө мүмкүнчүлүк түзгөн.

Жаңы жерлерди издөө, соода байланыштары жана согуш жүрүштөрү Жер жөнүндөгү маалыматтарды топтоого көмөкчү болгон. Алгачкы саякатчылардын аты-жөнү тарыхта белгисиз, алар бардык деңизде сүзүүчүлөр менен соодагерлер болгондугу маалым.

Грек окумуштуусу **Геродот** өтө ышкыбоз саякатчы болгон. Биздин доорго чейинки V кылымда 10 жылдан ашуун убакыт Кара деңизде саякаттаган. Ал деңиздин жээктерин баяндап жазып, деңизге куйган дарыялар жөнүндө айтып, картасын түзгөн.

Андан жүз жыл өтүп, **Питей** аттуу бөлөк грек Түндүк Европага сапар тарткан. Питей болсо Британия аралында калай өндүрүп, ал эми Балтика деңизинин аралдарында янтарь алышкандыгы жөнүндө баяндаган китеп жазган. Ал өзүнүн китебинде: «варварлар бизге Күн уйкуга кеткен жайды көргөзүштү. Бул жакта түн өтө кыска болот: бир жерлерде эки саат, башка жеринде үч саат, Күн баткандан кийин кайра бат эле чыгат», – деп баяндайт. Бул маалыматтарга караганда Питей Арктикага барган окшойт.

Европа жергесинин жаратылышы жана эли жөнүндөгү алгачкы маалыматтар байыркы цивилизациянын мекени болгон Байыркы Греция, Вавилон, Византия, Байыркы Римдин жашоочулары тарабынан топтолгон. Эр жүрөк деңиз саякатчылары Чыгыш Жер Ортолук деңизинин жашоочулары – финикийлер болгон.

Бүгүнкү сабакта биз дүйнөнү өздөштүрүү жана жаңы жерлерди ачуу, ошондой эле саякатчылардын жаңы ысымдары менен таанышабыз.

Окуу китеби менен иштөө

Мугалим:

- 1) Геродоттун саякатынын маршруту жээгинен өткөн деңизди атагыла.
- 2) Питей кайсы жерлерде болгон? Питейдин «... түн өтө кыска... бир жерлерде эки саат, башка жеринде үч саат» деп эмнени айткысы келген? (Эгерде окуучулар жообун таппай кыйналышса, мугалим Арктикага таандык болгон күн менен түндү айтып берет.)
- 3) Деңиздеги алыскы саякаттар эмненин өнүгүшүнө түрткү болду?
- 4) Соодагерлердин, илимпоздордун, деңизде сүзүүчүлөрдүн саякаттары кандай мааниге ээ болгон?

Чакан топтордо чыгармачылык иштөө

- 1) «Биринчи жактан аңгеме»

Мугалим: Окуу китебиндеги текстти көңүл бөлүп окугула; кошумча адабиятты пайдалангыла; саякат жөнүндө «биринчи жактан» аңгеме түзгүлө:

- 1-топ – египеттиктер;

- 2-топ** – финикийлер;
3-топ – Александр Македонскийдики;
4-топ – римдиктер

2) Таблица түзүү.

Жер жөнүндөгү билимдин өнүгүшү

Саякатчылар	Изилдөө аймагы	Жыйынтыгы

Сабактын жыйынтыгы

- 1) Презентация. Иштерди баалоо.
- 2) Александр Македонский улуу саякатчы наамына татыктуу экенин далилдегиле.
- 3) Египеттиктердин, финикийлердин, римдиктердин деңиздерде сүзгөнү кандай мааниге ээ болгон?

Үй тапшырмасы (вариант катары): Кыргызстан боюнча чакан саякатка чыккыла. Маршрутуңарды түзүп, баяндап жазгыла.

§ 14. Океандардан сүзүп

Максаты: жаратылышты үйрөнүү боюнча билимди тереңдетүү; изилдөөлөрдү жүргүзүүнү улантуу; байланыштардын себептерин тактоо; географиялык улуу ачылыштар жөнүндөгү түшүнүктөрдү жыйноо; алардын маанилерин түшүндүрүү; мезгил өткөн сайын адамдардын географиялык түшүнүктөрүнүн кеңейишин көрсөтүү.

Жабдылышы: глобус, жарым шар картасы, дүйнөнүн саясый картасы, Жердин табиятынын картасы, космостон тартылган сүрөттөр.

Сабактын жүрүшү

Уюштуруу учуру

Өткөн материалды кайталоо

- 1) Биринчи саякатчы деп кимди аташат?
- 2) Финикийлер тарабынан болгон ачылыштар кандай мааниге ээ болгон?
- 3) Байыркы мезгилде саякатчылар кандай максаттарды көздөшкөн?
- 4) Саякатчылар кандай сапаттарга ээ болуш керек деп ойлойсуңар?
- 5) Александр Македонскийди саякатчы деп атоого болобу? Өз пикирлериңерди негиздегиле.

Жаңы теманы өтүү

Мугалим: Викингдер (дат. vikinger, швед. vikingar, норв. vikingene) VIII–XI кылымдарда Винланддан Биармиге жана Каспийден Түндүк Африкага чейин жүрүш жасаган Орто кылымдын башталышындагы скандинавиялык деңиз сүзүүчүлөрү. Алардын не-

гизин азыркы Швеция, Дания жана Норвегиянын аймагында жашаган жер которушкан эркин дыйкандар түзгөн. Жер которушкандардын көбү бутпарас дининде болушкан. Араларында норманддар көп кездешкен. Норманддтар (норманддар, нурманнддар – «түндүк адамдары») – Батыш Европанын адамдарына карата айтылган термин. Алар VIII–XI кылымдарда деңиз аркылуу келип, Европа өлкөлөрүн талап-тоноп турушкан.

Викингдер ал кезде Варяг деп аталган азыркы Балтика деңизинде балык уулап, соода-сатык жасап, каракчылык кылышкан. Алар драккара деп аталган кооз, узун кайыктары менен алыс аралыкка чейин сүзүп барышчу.

Норманддар янтарь, жыгач, балыктарды, аң терилерин, туткунга түшкөн кулдарын Түштүк Европанын шараптарына, Чыгыш өлкөлөрүнүн шайы кездемелерине жана таттууларына алмашып турган. Викингдер эр жүрөк деңиз сүзгүчтөрү болгон. Оунучу кылымда алар Атлантика мухитин сүзүп өтүп, Исландия менен Гренландияны ачкан. Гренландияны биринчи ачкан деп норманддык Эрик Раудду атап жүрүшөт. Ал Сары Эрик деген ысым менен белгилүү. Анын уулу Бактылуу Лейф атасынын жолун жолдоп, Гренландиянын суз жерин таштап, Түндүк Американын чыгыш жээктерин бойлоп, түштүккө саякат жасайт. Колумбга чейин эле Лабрадор жарым аралын жана Ньюфаундленд аралын викингдер негиздеген деген имиштер айтылат.

Окуу китеби менен иштөө

Мугалим: Окуу китебиндеги тексттерди пайдаланып, төмөнкү суроолордун жообун тапкыла:

- 1) Викингдердин саякаты эмнеге байланыштуу болгон?
- 2) Викингдер Түштүк Европада эмне менен соода жасашкан?
- 3) Окуу китебинин жардамы менен поморлор деп эмнени аташканын түшүндүргүлө.
- 4) Поморлор кандай ачылыштарды тапкан?
- 5) Орус поморлору тарабынан кайсы жерлер ачылган? Бул ачылыштардын мааниси кандай болгон?

Чакан топтордо чыгармачылык менен иштөө

- 1) Викингдердин согуштук жана соода кемелерине көңүл бөлүп карагыла. Викингдердин кемелеринин айырмаларын тапкыла жана түшүндүргүлө.
- 2) Орус поморлору ачкан аралдарды картадан тапкыла. Ал эр жүрөк орус сүзгүчтөрү кайсы деңиздерден сүзүп өтүшкөн?
- 3) Кытайлыктар кайсы өлкөлөрдүн жээктерине сүзүп келишкен? Алар кандай товарлар менен соода жасашкан?

Сабактын жыйынтыгы. Таблица түзүү.

Жер жөнүндөгү илимдин өнүгүшү

Саякатчылар	Изилдөө аймагы	Жыйынтыгы

Үй тапшырмасы

Максаты: деңизде сүзүүнүн тарыхы менен таанышуу; мезгилдин өтүшү менен адамзаттын географиялык түшүнүгүнүн кеңейишин аныктоо; Жер жөнүндөгү илимге португалдык деңиз саякатчылардын салымдары тууралуу жыйынтык чыгаруу.

Жабдылышы: глобус, жарым шар картасы, Жер жаратылышынын сүрөттөрү, космостон тартылган сүрөттөр, саякатчыларынын сүрөттөрү, ОТК (презентация, видео-фрагменттер).

Сабактын жүрүшү

Уюштуруу учуру

Жаңы теманы өтүү

Географиялык ачылыштардын Улуу доору – бул деңиздеги алыскы саякаттар болуп саналат. Саякатка чыгуудан мурда ага өтө узак, тыкан даярдыктар болгон. Аны аткаргандардын бири Генрих Деңиз сүзгүч (Генрих Деңизде сүзгүч жөнүндө окуучулар билдирүү таратышат.) деген ысым менен тарыхта белгилүү португалдык канзада болгон.

Окуу китеби менен иштөө

Мугалим: Окуу китебинен Генрих Деңиз сүзгүч жөнүндөгү тексти окугула.

- 1) Мурдагы кемелерден жаңы каравеллалар эмнеси менен айырмаланат?
- 2) Алардын артыкчылыгы эмнеде?
- 3) Деңиз сүзгүчтөрүнүн мектебин түзүүнүн кандай мааниси бар эле?
- 4) Орто кылымда Португалия эмне үчүн деңиз державасы болгон?
- 5) Генрих Деңиз сүзгүч кандай максаттарды аркалаган?

Сабактын жыйынтыгы

- 1) Байыркы заманда саякатчылардын максаттары эмне болгон? Сабактан кандай жаңы маалыматтарды алдыңар? Кайсынысы өзгөчө эсте калды?
- 2) Саякатчылар кандай сапаттарга ээ болуу керек? (Окуучулардын жообу.)

Үй тапшырмасы (вариант катары): «Мен деңиз сүзгүчтөрү мектебинин курсантымын» аттуу эссе жазгыла.

§ 15. Жер шарын айланган саякат

Максаты: окуучуларды Жерди айланган саякаттардын тарыхы менен тааныштыруу; мезгилдин өтүшү менен адамзаттын географиялык кругозорунун кеңейиши жөнүндө жыйынтык чыгарууну үйрөтүү; Географиялык улуу ачылыштардын маанисин түшүндүрүү.

Жабдылышы: глобус, жарым шарлардын картасы, Жердин жаратылыш картасы, космостон тартылган сүрөт, саякатчылардын сүрөттөрү.

Сабактын жүрүшү

Уюштуруу учуру

Өткөн материалды кайталоо

- 1) Алыс тараптарга сүзүүнүн кандай кажети бар эле?

- 2) Викингдер кандай ачылыштарды ишке ашырды?
- 3) Соода кемелеринин кандай маанилери болгон?
- 4) Кытайлыктар кандай товарларды саткан?

Жаңы теманы өтүү

Мугалим: Европа мамлекеттери биринен бири озуп, жаңы жерлерди издеп баштады. Португалия да Индияга шашылды. Португалдыктар Африканын батыш жээги менен айлана сүзүп өтүп, Индияга сапар алышты. Ал мезгилде көп саякатчылыр Жер жүзүн айланган саякатка чыгууга бел байлашкан. Аны биринчи болуп Фернан Магеллан ишке ашырган.

Окуу китеби менен иштөө

- 1) Белгиленген текстти окуу – дүйнөнү айланган биринчи сүзүү. Окуп бүткөндөн кийин маектешүү.

Мугалим:

– Адамзаттын турмушунда дүйнөнү биринчи айланып сүзүүнүн кандай мааниси болгон?

– Магеллан эмне үчүн Тынч мухит деп атаган? Бул чындыкка төп келеби? ЖМКнын (жалпыга маалымдоо каражаттары) билдирүүсүнө таянып, өз аргументтеринерди бекемдегиле.

- 2) Дүйнөнү экинчи айланган саякат жөнүндө окуучулардын билдирүүсү.

Практикалык иш «Ф. Магелландын маршрутун изилдөө»

Карта боюнча тапкыла:

- 1) Магелландын экспедициясы кайсы жерден сапар алган?
- 2) Атлантика мухити аркылуу ал кайсы багыт боюнча сүзгөн?
- 3) Кемелер Атлантикадан Тынч мухитине кандайча өткөн?
- 4) Тынч мухити аркылуу алар кайсы багытка сүзгөн?
- 5) Магеллан кайсы аралдардын жээгинен курман болгон?
- 6) Картадан Магелландын Дрейка кысыгын тапкыла. Магелландын кысыгы Түштүк Америка материгин эмнеден бөлүп турат?
- 7) Дрейка кысыгы кайсы эки материкти бөлүп турат?
- 8) Филиппин аралдарын тапкыла.
- 9) Деңизде сүзгөндөр кандай коркунучтарга туш келген деп ойлойсуңар?

Сабактын жыйынтыгы

- 1) Магелландын экспедициясы кандай мааниге ээ болгон?
- 2) Магелландын жергиликтүү элдин чатактарына кийлигишүүгө укугу болгонбу?
- 3) Магелландын беш кемесинен бирөө гана кайрылып келген. Магелландын жоготуулары өзүн актадыбы, ойлонуп көргүлө.
- 4) Эмне үчүн көпчүлүк ачылыштар деңиз каракчылары тарабынан болгон?

Үй тапшырмасы (вариант катары): «Куктун кемесинде бир күн» аттуу эссе жазгыла.

§ 16. Табышмактуу Азия

Максаты: Азия жөнүндөгү географиялык билимдин өнүгүү тарыхы менен тааныштыруу; мезгилдин өтүшү менен адамзаттын географиялык кругозорунун кеңейишин белгилөө; Азиядагы ачылыштардын мааниси жөнүндө жыйынтыкка келүү.

Жабдылышы: глобус, жарым шарлардын картасы, Жердин жаратылыш картасы, космостон тартылган сүрөттөр, саякатчылардын сүрөттөрү.

Сабактын жүрүшү

Уюштуруу учуру

Өткөн материалды кайталоо

- 1) Кытайлардын деңиздерде сүзүшү кандай мааниге ээ болгон?
- 2) «Варягдан гректерге» дегенди кандай түшүнөсүңөр?
- 3) Кайсы деңиз Варяг деп аталган? Грецияга болгон сапарында норманддардын максаты эмне болгон?
- 4) Викингдер тарабынан кайсы жерлер ачылган?
- 5) Түндүк Муз мухитине поморлор эмне максат менен барышкан?
- 6) Силердин оюңарча, эмне үчүн капитан Кук өзүнүн командасына врачты, сүрөтчүнү, жыгач устаны, ботаникти, деңиз аскерлерин кошкон?
- 7) Жердин эң түштүктөгү материги эмне үчүн бардыгынан суук?

Жаңы теманы өтүү

Мугалим: Кургактыкты дүйнөнүн бөлүктөрүнө бөлүштүргөн система бар. Дүйнөнүн бөлүктөрү – материктер же бул аралдарга жакын жайгашкан материктердин бөлүгү. Материктер сыяктуу эле дүйнөнүн бөлүктөрүнүн саны да алтоо: Европа, Азия, Түндүк жана Түштүк Америка, Африка, Антарктида, Австралия менен Океания кошулуп.

Жаңы жерлерди издөө, соода байланыштары жана аскердик жүрүштөр Жер жөнүндөгү маалыматтарды топтоого көмөк көрсөткөн. Жаңы жерлерди ачууга кытайлыктар активдүү катышкан. Алар компасты ойлоп табышкан, Күн жана жылдыздар боюнча багыттоону жакшы өздөштүрүшкөн, Жапон, Индия жергесинин жээктерине, Тянь-Шань кырка тоолорунан өтүп, Ысык-Көлгө жетишкен. Гоби чөлүнүн ары жагындагы аймактар жөнүндөгү маалыматтарды кытайлыктар кытай элчиси Чжан Цандан угушкан. Кол башчылар, соодагерлер, чиновниктер жаңы жерлерди алгачкы ачуучулардан болушкан.

Мусулман географтарына жана саякатчыларына адамдар чоң сый-урмат көрсөтүшкөн. Алар жаратылыш таануу, математика жана медицина тармактарында ийгиликтерди жаратып, дүйнө картасын так түзүүгө аракеттенишкен. Азиянын географиялык ачылыштарынын көбү Улуу Жибек жолуна таандык. Борбордук Азия аркылуу Кытайга сапар алган европалык алгачкы саякатчы венециялык соодагер Марко Поло болгон.

Окуу китеби менен иштөө

Мугалим:

- 1) Александр Македонскийдин жүрүштөрү жөнүндө билгениңерди эстегиле; эмне үчүн биздин жаңгакты грек жаңгагы деп аташат? Бул жөнүндө эмне уктуңар жана окудуңар эле?
- 2) География илиминин өнүгүшүндө Улуу Жибек жолунун мааниси кандай деп ойлойсуңар? Окуу китебинен Марко Полонун саякаты жөнүндөгү материалды окугула.
- 3) Кытайдан Европага кандай товарларды алып келишкен?
- 4) Окуу китебинин сүрөттөрү боюнча маек.

Өз алдынча иштөө. Таблица түзүү.

Азия жөнүндө билимдин тереңделиши

Саякатчынын аты-жөнү	Жол өткөн аймактар	Саякаттын жыйынтыгы

- 1) Чжан Цандын сапары өткөн аймактарды физикалык картадан көрсөткүлө. Кытай саякатчысынын кербени өткөн аймактагы азыркы өлкөлөрдү атагыла.
- 2) Александрдын аскерлери жээгине токтогон дарыяны картадан тапкыла.
- 3) Жер жөнүндөгү билимдин өнүгүшүндө өлкөлөр аралык соода-сатык кандай роль ойногон?

Сабактын жыйынтыгы

- 1) Байыркы заманда саякатчылардын максаттары эмне болгон? Сабакта кандай жаңы маалыматтарды алдыңар?
- 2) Саякатчылар кандай сапаттарга ээ болуусу зарыл деп ойлойсуңар? (Окуучулардын жообу.)

Үй тапшырмасы (вариант катары): «Кыргызстандын жаратылышы байыркы саякатчылардын көзү менен» темасына сүрөт тарткыла.

§ 17. Түштүк материктер боюнча саякат

Максаты: окуучулардын кругозорун өстүрүү; ар түрдүү материктердин жаратылышын үйрөнүүнү мотивациялоо, иштеги өз алдынчалык, логикалык ой жүгүртүү; инсандык кызыкчылыкты эске алып, топтордо иштөөгө тарбиялоону улантуу.

Жабдылышы: дүйнөнүн физикалык картасы; материктердин картасы; атластар, ар кандай материктердин карталары; иллюстрациялуу материал; материктер боюнча тапшырма-карточкалар; кошумча адабияттар.

Сабактын жүрүшү

Уюштуруу учуру

Өткөн материалды кайталоо

- 1) Куктун командасында сүрөтчүнүн, ботаниктин, жыгач устанын болушун кандай деп ойлойсуңар?
- 2) Туруктуу эл жашабаган жана эч ким чарба курбаган бош аймактарда эмне үчүн изилдөө жүргүзүлөрүн ойлонгула. Мисалы, Антарктида, Борбордук Азиядагы кумдуу чөлдөр.
- 3) Улуу географиялык ачылыш доорундагы экономикалык чыгашалар менен адамдардын өмүрүн алган окуялар эмне менен акталды?
- 4) Антарктиданы ким ачкан жана ал ачылыш азыркы күндө кандай мааниге ээ?

Жаңы теманы өтүү

Алган билимин кайталоо.

- 1) Материк деген эмне?
- 2) Материк аралдан кандайча айырмаланат?
- 3) Кандай материктерди билесиңер?
- 4) Кургактыктын кайсы бөлүгүн Жаңы Дүйнө деп аташкан.
- 5) Эски Дүйнө түшүнүгү эмнени билдирет?

Мугалим: Бардык материктер менен мухиттердин ачылганына көп мезгил болду. Бирок жердин айрым бөлүктөрү али толук изилденип жана түшүндүрүлүп бүтө элек. Географтар Жер жаратылышын изилдөөнү улантууда. Турмушта экспедициянын катышуучуларынын бардыгы эле жаңылыктарды ачып жибербейт. Биз бүгүн силер менен бирдикте өзүбүз үчүн жаңылык ачуу мүмкүнчүлүгүнө ээ болобуз. Биз түштүк материктер боюнча кыялыбызда саякатка чыгабыз.

Алар кайсы материктер?

Силердин милдетиңер: билдирүүлөрдү жана иллюстрациялык материалдарды даярдоо. Материктерди тандоо жана билдирүү жасоо кезеги чүчүкулак аркылуу аныкталат. Окула турган материктер: **Африка, Австралия, Түштүк Америка, Антарктида.**

Мугалим классты **төрт** топко бөлөт. Ар бир команданын капитаны чүчүкулакты алып, кайсы материкке саякатоосун жарыялайт. Материктер боюнча аңгеме куруу планын мугалим доскага жазып коёт.

План

- 1) Материкти ачуу.
- 2) Материктердин жээгиндеги мухиттер.
- 3) Ири дарыялар, көлдөр.
- 4) Эң бийик тоолор, чоң түздүктөр.
- 5) Климаттын өзгөчөлүгү.
- 6) Жаратылыштын өзгөчөлүгү. Жергиликтүү элдин чарбалык ишмердиги.

Окуу китеби менен иштөө. Мугалим Э. Багрицкийдин ырын окууну сунуштайт (ыр окуу китебинде эпиграф катары алынган).

... Бүт белгисиз! Баратабыз
 Коюу туман көз байлап.
 Артта калды далай өлкө,
 Алдыбызда мыкты аймак.

Э. Багрицкий

– Ырдын автору эмне жөнүндө айтты, силер кандай түшүнөсүңөр?

Чыгармачылык өнөркана

Окуучулар окуу китебиндеги тексттер, сүрөттөр, атластар, дубалга илинген таблицалар, кошумча адабияттар менен иштейт.

Чыгармачылык топтордун презентациясы

Презентация убагында класска тапшырма:

- а) Билдирүүлөрдү көңүл коюп уккула. Аларды төмөнкү критерия боюнча талкуулагыла жана баалагыла:
 - 1) планга жооп берет;

- 2) түшүнүктүү;
 - 3) кызыктуу;
 - 4) тыкан кооздолгон;
 - 5) айткандары түшүнүктүү, оюн туура бере алат.
- б) Бааны баалоо кагазынын арт жагындагы бетке коюу, зарыл болгондо кыскача түшүнүк берүү:
- 1–3 (пландын бардык пункттары чагылдырылган эмес; китептеги текстке көп кайрылат);
 - 2–4 (түшүнүксүз сөздөр кездешет);
 - 3–5 (Азамат!).
- в) Ар бир билдирүүдөн кийин материктин элесин чагылдырган тандаган үч объектини дептериңерге жазгыла. Мисалы, Эйр көлү; Анда тоосу; Килиманжаро вулканы ж.б. Сол тарапка континент мүнөзүндөгү сөздөрдү, оң тарапка жаратылыш объектисинин географиялык аталышын тизмелегиле.
- Бардык билдирүүлөрдү уккандан кийин мыктыларын белгилегиле.

Сабактын жыйынтыгы

- 1) Презентацияны баалоо.
- 2) Карточкалар боюнча иштерди текшерүү жана баалоо.

Үй тапшырмасы

§ 18. Түндүк Америка менен таанышуу

Максаты: окуучулардын кругозорун кеңейтүү; ар кандай материктерди окуп-үйрөнүүдө мотивациясын өнүктүрүү; иштеги өз алдынчалык, логикалык ой жүгүртүү; жеке кызыкчылыктарды эске алып, топтордо иштөөгө үйрөтүүгө тарбиялоо.

Жабдылышы: дүйнөнүн физикалык картасы; материктердин картасы; атластар, ар түрдүү материктердин жаратылыштары; иллюстрациялуу материал; материктер боюнча тапшырма-карточкалар; кошумча адабияттар.

Сабактын жүрүшү

Уюштуруу учуру

Өткөн материалды кайталоо

Карточкалар боюнча өз алдынча иштөө. Бардык материктер боюнча мугалим карточкаларды мурдатан даярдайт. Мисалы: *«Австралиянын борбордук бөлүгүндө ... көлү бар. Анын суусу Жаан-чачында көлдүн аймагы чоңоюп кетет, себеби ...».*

Жаңы теманы өтүү

Мугалим: Биз бүгүн материктер боюнча саякатыбызды улантабыз. Түзүлүшү боюнча кайсы материк экенин аныктагыла.

Эки материк дүйнөнүн бир бөлүгүндө, бири-биринин контурларына окшош жана эки бөлөк жарым шарда жайгашкан. Булар кайсы материктер? Картадан көрсөткүлө.

Мугалим классты **төрт** топко бөлөт. Ар бир топ тапшырма алат:

1-топ Түндүк Американын жаратылыш абалын изилдейт: кайсы жарым шарда, кайсы мухиттер менен чектешет.

2-топ – материкте кайсы тоолор жана түздүктөр орун алган.

3-топ – Түндүк Америкада кайсы көлдөр жана дарыялар бар? Кайсы дарыялар мухиттерге куят?

4-топ – Түндүк Американын өсүмдүктөр жана жаныбарлар дүйнөсү.

Силерге тапшырма: билдирүүнү жана иллюстрациялык материалдарды даярдоо. Жооп берүү кезеги чүчүкулак аркылуу аныкталат.

Окуучулар талкуулап жаткан материктердин өзгөчөлүгү боюнча аңгеме куруп берүү үчүн мугалим доскага планын жазат.

План

- 1) Материк менен чектешкен мухиттер.
- 2) Эң бийик тоолор, кенен түздүктөр.
- 3) Чоң дарыялар, көлдөр.
- 4) Жаратылыштын өзгөчөлүктөрү. Тургундардын чарбалык ишмердиги.

Чыгармачылык өнөркана

Окуучулар окуу китебинин тексттери жана сүрөттөрү, атластар, дубалда илинген таблицалар, кошумча адабияттар менен иштешет.

Чыгармачылык топтордун презентациясы

Презентация убагында класска тапшырма:

а) Билдирүүлөрдү көңүл коюп уккула. Төмөнкү критерийлер менен талкуулагыла жана баалагыла:

- 1) планга ылайык келет;
- 2) түшүнүктүү;
- 3) кызыктуу;
- 4) тыкан кооздолгон;
- 5) айткандары түшүнүктүү, өзүнүн оюн туура айтып бере алат.

б) Бааны баалоо кагазынын арт жагындагы бетке коюу, зарыл болгондо кыскача түшүнүк берүү:

- 1–3 (пландын бардык пункттары чагылдырылган эмес; китептеги текстке көп кайрылат);
- 2–4 (түшүнүксүз сөздөр кездешет);
- 3–5 (Азамат!).

в) Ар бир билдирүүдөн кийин материктин элесин чагылдырган үч объектини дептеринерге жазгыла. Мисалы, Байкал көлү; Гималай тоолору; Миссисипи дарыясы ж. б. Сол тарапка континентти мүнөздөгөн сөздөрдү, сол тарапка жаратылыш объектисинин географиялык аталышын тизмелегиле.

Бардык билдирүүлөрдү уккандан кийин мыктыларын белгилегиле.

Сабактын жыйынтыгы

- 1) Презентацияны баалоо.
- 2) Карточкалар боюнча иштерди текшерүү жана баалоо.

Үй тапшырмасы

§ 19. Евразия – Жердеги эң чоң материк

Максаты: окуучулардын кругозорун кеңейтүү; ар кандай материктерди окуп үйрөнүүдө мотивациясын өнүктүрүү; иштеги өз алдынчалык, логикалык ой жүгүртүү; жеке кызыкчылыктарды эске алып, топтордо иштөөгө үйрөтүүгө тарбиялоо.

Жабдылышы: дүйнөнүн физикалык картасы; материктердин картасы; атластар, ар түрдүү материктердин жаратылыштары; иллюстрациялуу материал; материктер боюнча тапшырма-карточкалар; кошумча адабияттар.

Сабактын жүрүшү

Уюштуруу учуру

Өткөн материалды кайталоо

- 1) Түндүк Америка кайсы мухиттер менен чектешет?
- 2) Материктин аба ырайына, силердин оюңар боюнча, кайсы мухиттин таасири көп?
- 3) Түндүк Америкадагы тоолор эмне деп аталат? Алар кайсы мухиттин жээгинде жайгашкан?
- 4) Дүйнөдөгү эң чоң үңкүр эмне деп аталат? Ал каерде жайгашкан?
- 5) Түндүк Америкадагы чоң дарыяларды атагыла. Миссисипи каякка куят?

Жаңы теманы өтүү

Мугалим: Бүгүн материктер боюнча саякатыбызды улантабыз. Түзүлүшү боюнча кайсы материк экенин аныктагыла: материктин курамында дүйнөнүн эки бөлүгү. Аларды тоолор бөлүп турат. Материк 4 мухит менен чектешет.

Мугалим классты **төрт** топко бөлөт. Ар бир топ тапшырма алат:

1-топ Евразиянын курамын жана жайгашкан абалын изилдейт: кайсы жарым шарда, кайсы мухиттер менен чектешет.

2-топ – материкте кайсы тоолор жана түздүктөр орун алган.

3-топ – Евразияда кайсы чоң көлдөр жана дарыялар бар? Кыргызстандын аймагы боюнча кайсы дарыялар өтөт? Силерге Кыргызстандагы кайсы көлдөр белгилүү?

4-топ – Евразиянын өсүмдүктөр жана жаныбарлар дүйнөсү.

Силерге тапшырма: билдирүүнү жана иллюстрациялык материалдарды даярдоо. Жооп берүү кезеги чүчүкулак аркылуу аныкталат.

Окуучулар талкуулап жаткан материктердин өзгөчөлүгү боюнча аңгеме куруп берүү үчүн мугалим доскага планын жазат.

План

- 1) Материк менен чектешкен мухиттер.
- 2) Эң бийик тоолор, кенен түздүктөр.
- 3) Чоң дарыялар, көлдөр.
- 4) Жаратылыштын өзгөчөлүктөрү. Тургундардын чарбалык ишмердиги.

Окуу китеби менен иштөө

Окуу китебиндеги текстте кыргыз эл акыны К. Маликовдун «Арпа» аттуу ырынан үзүндү эпиграф катары алынган. Мугалим ырды окууну сунуштайт.

- Ырдын автору кайсы өлкөнүн жаратылышын даңктады?
- Биздин өлкө кайсы материкте жана дүйнөнүн кайсы бөлүгүнөн орун алган.
- Автор кайсы жаныбарларды эске салды?
- Арпа өрөөнүн адамдар кандайча пайдаланат?

Чыгармачылык өнөркана

Окуучулар окуу китебинин тексттери жана сүрөттөрү, атластар, дубалда илинген таблицалар, кошумча адабияттар менен иштешет.

Чыгармачылык топтордун презентациясы

Презентация убагында класска тапшырма:

- а) Билдирүүлөрдү көңүл коюп уккула. Төмөнкү критерийлер менен талкуулагыла жана баалагыла:
- 1) планга ылайык келет;
 - 2) түшүнүктүү;
 - 3) кызыктуу;
 - 4) тыкан кооздолгон;
 - 5) айткандары түшүнүктүү, өзүнүн оюн туура бере алат.
- б) Бааны баалоо кагазынын арт жагындагы бетке коюу, зарыл болгондо кыскача түшүнүк берүү:
- 1–3 (пландын бардык пункттары чагылдырылган эмес; китептеги текстке көп кайрылат);
- 2–4 (түшүнүксүз сөздөр кездешет);
- 3–5 (Азамат!).
- в) Ар бир билдирүүдөн кийин материктин элесин чагылдырган үч объектини дептериңерге жазгыла. Мисалы, Байкал көлү; Гималай тоолору; Нарын дарыясы ж. б. Сол тарапка континенти мүнөздөгөн сөздөрдү, оң тарапка жаратылыш объектисинин географиялык аталышын тизмелегиле.
- Бардык билдирүүлөрдү уккандан кийин мыктыларын белгилегиле.

Сабактын жыйынтыгы

- 1) Презентацияны баалоо.
- 2) Карточкалар боюнча иштерди текшерүү жана баалоо.

Үй тапшырмасы

«Материктер жана мухиттер боюнча» жыйынтык сабагы

Максаты: Жерди изилдөө жана окуу боюнча билгендерин бышыктоо жана кошумчалоо; өткөн материалды өздөштүрүү деңгээлин аныктоо.

Жабдылышы: «Өсүмдүктөр менен жаныбарлардын жаратылыш биримдиги»; өсүмдүктөр дүйнөсүнүн картасы; «Уюлдан уюлга чейин» видеофильми.

Сабактын жүрүшү

Уюштуруу учуру

Өткөн материалды кайталоо

1. Суроолорго жооп бергиле.

- 1) Жер жөнүндөгү билимдин өнүгүшүнө эмнелер таасир этти?
- 2) Викиндер кандай ачылыштар менен атакка жетишкен?

- 3) Улуу Жибек жолу каерден өткөн?
- 4) Европалыктардан Кытайга ким биринчи болуп барган?
- 5) Дүйнөнү кыдырып чыккан биринчи саякат кандай мааниге ээ болгон?
- 6) Кук өзүнүн суучулдарынан эмне үчүн тазалыкты жана өздүк гигиенаны талап эткен?
- 7) Антарктида ким тарабынан ачылган?

2. Сүйлөмдү толтургула.

- 1) Африка – эң ... материк.
- 2) Австралия – эң ... материк.
- 3) Түштүк Америка – эң ... материк.
- 4) Евразия – эң ... материк.
- 5) Антарктида – эң ... материк.

3. Таблицаны толтургула

Материктин аталышы	Типтүү өсүмдүктөр	Типтүү жаныбарлар
Евразия		
Африка		
Түндүк Америка		
Түштүк Америка		
Австралия		
Антарктида		

4. Тууралап белгилегиле

Жирафтын мекени	Австралия
Император пингвининин мекени	Африка
Тоо илбирсинин мекени	Түндүк Америка
Коаланын мекени	Түштүк Америка
Чөмүч баш гүл ... өсөт.	Евразия
Секвойя дарагы ... өсөт.	Антарктида

Сабактын жыйынтыгы

- 1) Бул бөлүмдөн биз эмнелерди билдик?
- 2) Силерге кайсы сабак өзгөчө жакты? Эмне үчүн.

Үй тапшырмасы: Планетанын кайсы тарабына саякатка чыгууну каалайсыңар? Эмне үчүн? Классташтарыңардын алдында сүйлөөгө даярдангыла.

IV БӨЛҮМ. ЖЕР ЖАНА АДАМДАР КЫРГЫЗСТАН ШЕРИКТЕШ ӨЛКӨЛӨРДӨ

§ 20. Кыргыз Республикасы дүйнөлүк картада

Максаты: Кыргызстанды картадан табуу, жаратылыштын шарттары менен адамдардын ар түрдүү турак жайларынын байланыштарын аныктоо, үй-бүлөлүк салттарды жана турмуштагы улуттук өзгөчөлүктөрдү колдоону өнүктүрүү. Окуучуларды адамдардын ар түрдүү турак жайлары менен тааныштыруу.

Жабдылышы: Орто Азиянын картасы, окуу китеби, иш дептери, түр калемдер.

Сабактын жүрүшү

Уюштуруу учуру

Жаңы теманы өтүү

Мугалимдин баш сөзү:

Орто Азиянын картасынан мугалим Кыргызстанды жана бөлөк мамлекеттер менен чек араларын көрсөтөт.

Кыргыз Республикасы Борбордук Азиянын түндүк-чыгышында жайгашкан. Казакстан, Өзбекстан, Тажикстан, Кытай мамлекеттери менен чектешет.

Андан соң картадан Улуу Жибек жолунун Кыргызстандын аймагынан өткөн нугун көрсөтүү зарыл. Улуу Жибек жолундагы тарыхый эстеликтер жөнүндө айтып берүү.

Окуучуларга окуу китебиндеги сүрөттөр боюнча Орто кылымда курулган имараттар менен азыркы шаар курулушун салыштырууну сунуш этүү.

Талкулоо

Окуу китеби менен иштөө

- а) Окуучулар төмөнкү суроолорго жооп берүүсүн сунуш эткиле:
 - 1) Кыргызстандын борбору кайсы шаар?
 - 2) Биздин борбор кайсы өрөөндөн орун алган?
 - 3) Кайсы чоң шаарларды билесиңер?
 - 4) Биздин республика кайсы өрөөндө жайгашкан?
- б) Окуучулар бул суроолорго жооп берген соң кийинки суроолорго өткүлө:
 - 1) Кыргызстан канчанчы жылдан баштап көз карандысыз эгемендүү мамлекет болду?
 - 2) Республиканын гимнинде эмне жөнүндө айтылат?
 - 3) Кыргызстандын туусу менен герби эмнени символдоштурат?
 - 4) Республиканын экономикасынын маанилүү тармактарынын бири эл аралык туризм болуп эсептелет. Кыргызстандын экономикасы үчүн дагы кандай тармактар маанилүү?
 - 5) Кыргызстанда эмне үчүн туризмди өнүктүрүү керек, силердин оюңар кандай?
 - 6) Туристтер үчүн Кыргызстандын кайсы аймактары кызыктуу болор эле?
 - 7) Туристтерге тоонун кайсы жерине эс алып, түнөп чыгууну сунуш этесиңер?

Окуучулардын жоопторунда боз үй жөнүндө айтылса, анда алар 3-класстын программасынан өткөн боз үйдүн курамы жөнүндө эстеринде бар экенин түшүндүрөт.

Физкультмүнөт. «Бутак» аттуу дем алуу көнүгүүсү

Инструкция

Түз туруп, колуңарды түшүргүлө. Анан колуңарды жай көтөрүп, мурдуңар менен терең дем алгыла. Денеңерди жогору керип, демиңерди чыгарбай тургула. Оң тарапка кыйшайып, колуңарды башыңардан өйдө кармап, демиңерди жай чыгаргыла. Кайрадан демиңерди кармагыла. Түздөлүп, мурунуңар менен жай дем алгыла. Кайрадан демиңерди кармагыла. Сол тарапка кыйшайып, демиңерди ооз аркылуу чыгаргыла. Демиңерди кайрадан кармагыла (үч жолу кайталагыла).

Иш дептериндеги **практикалык иш**

Тапшырма:

- 1) Боз үйдүн сүрөтүн тарткыла.
 - Боз үйдү кандай табият курчап турат?
 - Жайлоонун чөбүнүн өңү кандай?
- 2) Туристтер үчүн аңгеме-экскурсия түзгүлө.

Сабактын жыйынтыгы «Кесиби – экскурсовод» оюну болушу мүмкүн.

Үй тапшырмасы

§ 21. Кыргыз элинин маданияты жана салты

Максаты: Мекен жөнүндөгү түшүнүктү конкреттештирүү, Мекенге болгон урмат аркылуу элдик салттарды сыйлоого тарбиялоо.

Жабдылышы: окуу китептери, иш дептерлер, түр калемдер.

Сабактын жүрүшү

Уюштуруу учуру

Жаңы теманы түшүндүрүү

Мугалим: Мен бүгүнкү сабакты кыргыз элинин байыртан бери келаткан: «Бирөөнүн жеринде султан болгуча, өз жериңде ултан бол» деген макалынан баштайм. Адам баласынын энеси бирөө болгондой, Мекени да бирөө эле.

«Кыргызстан – уникалдуу өлкө» аттуу видеофильмден фрагменттерди көрсөтүү.

Маектешүү

- Биздин өлкө башкалардан эмнеси менен айырмаланат?
- Биздин элдин кандай салттары бар?
- Элдин салттарына көчмөндүк кандай таасир калтырган?

Физкультмүнөт. «Бутак» аттуу дем алуу көнүгүүсү

Инструкция

Түз туруп, колуңарды түшүргүлө. Анан колуңарды жай көтөрүп, мурдуңар менен терең дем алгыла. Денеңерди жогору керип, демиңерди чыгарбай тургула. Оң тарапка кыйшайып, колуңарды башыңардан өйдө кармап, демиңерди жай чыгаргыла. Кайрадан демиңерди кармагыла. Түздөлүп, мурунуңар менен жай дем алгыла. Кайрадан демиңерди кармагыла. Сол тарапка кыйшайып, демиңерди ооз аркылуу чыгаргыла. Демиңерди кайрадан кармагыла (үч жолу кайталагыла).

Практикалык иш

Окуучуларга үй-бүлөлүк майрамдар, алар билген жана жакшы көргөн майрамдары жөнүндө айтып берүүсүн сунуштоо.

- Майрамдар кандай өтөт?
- Эмне үчүн майрамдарда төкмө акындарды чакырышкан?
- Алар эмне айтышкан?

Окуу китеби менен иштөө

Музыкалык аспаптарды карап көргүлө.

- Дагы кандай улуттук аспаптар бар?

Аспаптардан кандай үндөр чыгара турганын окуучуларга сунуштоо. Комуздун үнү жазылган тасманы пайдаланса болот.

Окуучулардын арасында музыкалык аспаптарда ойной ала тургандар болсо, күн мурдатан аспабын ала келүүсүн айтып, окуучуларга өз өнөрүн тартуулайт.

- Кыргызстан элдеринин кандай салттуу майрамдары бар экенин эстегиле.

Үй тапшырмасы

КЫРГЫЗСТАНДЫН КОШУНА МАМЛЕКЕТТЕРИ

§ 22. Казакстан

Максаты: окуучуларды Кыргызстандын кошуна мамлекеттери менен тааныштыруу; окуучулардын окууга кызыгуусун арттыруу, кругозорун өстүрүү; окуу китебиндеги тексттердин мазмунун айтып берүүсүн өнүктүрүү. Кыргызстан менен чектешкен элдердин өнүгүү өзгөчөлүктөрүн белгилөө жана салыштырып кароо.

Жабдылышы: дүйнөнүн саясый жана физикалык карталары, окулуп жаткан өлкөлөрдүн сүрөттөрү, мамлекеттик-улуттук символдордун сүрөттөрү.

Сабактын жүрүшү

Уюштуруу учуру

Жаңы материалды түшүндүрүү

Карта менен иштөө

– Мамлекеттик чек ара деген эмне? (Мамлекеттердин аймактарын бөлүп турган сызык.)

Окуучуларга картадан Кыргызстандын чек арасын көрсөтүү сунушталат.

Кыргызстан кайсы мамлекеттер менен чектешерин окуучулар билеби, сурап көргүлө. Андан кийин окуучуларга чек араны бойлоп, саякатка чыгуусун сунуштап, кайсы мамлекеттер биздин жакын кошуналарыбыз экендигин баяндап берүүсүн сурагыла. Саякат үчүн алар кандай унаа пайдаланарын сурагыла.

- Биз саякатка автобусту эле пайдаланабызбы же бөлөк да унаа керектелеби?

Окуучулар андан ары тексттерди абзац боюнча окушат жана окуу китебиндеги картаны карашат.

Мугалим дүйнөлүк саясый картадан кошуна мамлекеттерди көргөзүп, алардын аймактарын чектеп, борбор шаарларын атайт.

Саякатты Казакстандан баштаса болот. Окуучуларга Казакстандын символдоруна түшүндүрмө берүүнү сунуштоо. Үйдөн даярдалган маалыматтарды айтып берүү.

Практикалык иш

Окуу китебинин материалдары менен иштеп, окуучуларга таблицаны толтурууну сунуштагыла.

	Казакстан	Өзбекстан	Тажикстан	Кытай
Борбору				
Акча бирдиги				
Эли				
Жаратылыш шарттары				
Өнөр жайы				
Айыл чарбасы				
Салттары				

Таблицаны толтуруу материал өтүп жатканда иштелерин окуучуларга эскерткиле.

Үй тапшырмасы (вариант катары): Өзбекстан жөнүндө фотоматериал даярдагыла. Китепканалардан же Интернеттен өлкө жөнүндө кошумча маалыматтарды тапкыла.

§ 23. Өзбекстан

Максаты: окуучуларды Кыргызстандын кошуна мамлекеттери менен тааныштыруу; окуучулардын окууга кызыгуусун арттыруу, кругозорун өстүрүү; окуу китебиндеги тексттердин мазмунун айтып берүүсүн өнүктүрүү. Кыргызстан менен чектешкен элдердин өнүгүү өзгөчөлүктөрүн белгилөө жана салыштырып кароо.

Жабдылышы: Орто Азиянын физикалык жана саясый карталары; окулуп жаткан өлкөлөрдүн карталары; улуттук символдордун сүрөттөрү.

Сабактын жүрүшү

Уюштуруу учуру

Жаңы материалды түшүндүрүү

Карта менен иштөө

Окуучуларга чек араны бойлоп, саякатка чыгуусун сунуштап, кайсы мамлекеттер биздин жакын кошуналарыбыз экендигин билүү.

Картадан Өзбекстандын чек арасын көрсөткүлө.

– Биз саякатка автобусту эле пайдаланабызбы же бөлөк да унаа керектелеби?

Окуучуларга мамлекеттик символдор боюнча чарбалык мүнөздөмө берүүсүн сунуштагыла.

– Өзбекстандын гербинде эмне тартылган?

– Мамлекеттин байлыгы кайсы?

Таблица менен иштөө

Алынган маалыматтарды пайдаланып, таблица жана саясый карта менен иштөөнү сунуштоо.

Физкультмүнөт. Көздүн көрүүсү үчүн профилактикалык көнүгүүлөр

Инструкция

Башыңарды солго буруп, көргөнүңөрдү (ал жакта олтурган адамдын атын) көзүңөр менен «жазгыла». Башыңарды оңго буруп, көргөнүңөрдү (ал жактагы кошунаңарды) көзүңөр менен «жазгыла».

Маектешүү

- Өзбекстан жөнүндө жаңы эмнелерди билдиңер?
- Жаратылыш жана климаттык шарттары кандай?
- Өзбекстанда кайсы чарбачылык өнүгүүдө?
- Өзбекстан менен Казакстандын өнүгүшүндөгү жалпылык жана өзгөчөлүктөрү эмнеде?

Окуучуларга үйдөн даярдалган маалыматтарды айтып берүүсүн сунуштагыла.

Сабактын жыйынтыгы

- 1) Бүгүнкү сабактан жаңы эмнени билдиңер?
- 2) Бүгүн кайсы өлкөлөр жөнүндө айттык?

Үй тапшырмасы

§ 24. Тажикстан

Максаты: окуучуларды Кыргызстандын кошуна мамлекеттери менен тааныштыруу; окуучулардын окууга кызыгуусун арттыруу, кругозорун өстүрүү; окуу китебиндеги тексттердин мазмунун айтып берүүсүн өнүктүрүү. Кыргызстан менен чектешкен элдердин өнүгүү өзгөчөлүктөрүн белгилөө жана салыштырып кароо.

Жабдылышы: Орто Азиянын физикалык жана саясий карталары; окулуп жаткан өлкөлөрдүн карталары; улуттук символдордун сүрөттөрү.

Сабактын жүрүшү

Уюштуруу учуру

Жаңы материалды түшүндүрүү

Карта менен иштөө

Окуучуларга чек араны бойлоп, саякатка чыгуусун сунуштап, кайсы мамлекеттер биздин жакын кошуналарыбыз экендигин билүү.

- Картадан Тажикстандын чек арасын көрсөткүлө.
- Биз саякатка автобусту эле пайдаланабызбы же бөлөк да унаа керектелеби?

Окуучуларга мамлекеттик символдор боюнча чарбалык мүнөздөмө берүүсүн сунуштагыла.

- Тажикстандын гербинде эмне тартылган?
- Мамлекеттин байлыгы кайсы?

Таблица менен иштөө

Алынган маалыматтарды пайдаланып, таблица жана саясий карта менен иштөөнү сунуштоо.

Физкультмүнөт. Көздүн көрүүсү үчүн профилактикалык көнүгүүлөр

Инструкция

Башыңарды солго буруп, көргөнүңөрдү (ал жакта олтурган адамдын атын) көзүңөр менен «жазгыла». Башыңарды оңго буруп, көргөнүңөрдү (ал жактагы кошунаңарды) көзүңөр менен «жазгыла»).

Маектешүү

- Тажикстан жөнүндө жаңы эмнелерди билдиңер?
- Жаратылыш жана климаттык шарттары кандай?
- Тажикстанда кайсы чарбачылык өнүгүүдө?
- Тажикстан, Өзбекстан жана Казакстандын өнүгүшүндөгү жалпылык жана өзгөчөлүктөрү эмнеде?

Окуучуларга үйдөн даярдалган маалыматтарды айтып берүүсүн сунуштагыла.

Сабактын жыйынтыгы

- 1) Бүгүнкү сабактан жаңы эмнени билдиңер?
- 2) Бүгүн кайсы өлкөлөр жөнүндө айттык?

Үй тапшырмасы (вариант катары):

- 1) Азыркы Тажикстандын өнүгүшү боюнча материал даярдагыла.
- 2) Тажикстан Республикасынын туусунун, гербинин түзүлүшүн жазгыла.
- 3) Тажикстандын климаты, жаныбарлары жана өсүмдүктөрү жөнүндө айтып бергиле.
- 4) Кыргызстандын, Казакстандын, Өзбекстандын жана Тажикстандын климаттык шарттарын салыштыргыла.
- 5) Алды жакка тапшырма. Кытай жөнүндө материал даярдоо.

§ 25. Кытай Эл Республикасы

Максаты: окуучуларды Кыргызстандын кошуна мамлекеттери менен тааныштыруу; окуучулардын окууга кызыгуусун арттыруу, кругозорун өстүрүү; окуу китебиндеги тексттердин мазмунун айтып берүүсүн өнүктүрүү. Кыргызстан менен чектешкен элдердин өнүгүү өзгөчөлүктөрүн белгилөө жана салыштырып кароо.

Жабдылышы: Орто Азиянын физикалык жана саясий карталары; окулуп жаткан өлкөлөрдүн карталары; улуттук символдордун сүрөттөрү.

Сабактын жүрүшү

Уюштуруу учуру

Жаңы материалды түшүндүрүү

Карта менен иштөө

Окуучуларга чек араны бойлоп, саякатка чыгуусун сунуштап, кайсы мамлекеттер биздин жакын кошуналарыбыз экендигин билүү.

Картадан Кытайдын чек арасын көрсөткүлө.

– Биз саякатка автобусту эле пайдаланабызбы же бөлөк да унаа керектелеби?

Окуучуларга мамлекеттик символдор боюнча чарбалык мүнөздөмө берүүсүн сунуштагыла.

- Кытайдын гербинде эмне тартылган?
- Мамлекеттин байлыгы кайсы?

Таблица менен иштөө

Алынган маалыматтарды пайдаланып, таблица жана саясый карта менен иштөөнү сунуштоо.

Физкультмүнөт. Көздүн көрүүсү үчүн профилактикалык көнүгүүлөр

- 1) Көздү тез-тез ирмөө, көздү жумуп, тынч олтуруп, бешке чейин саноо. 4–5 жолу кайталоо.
- 2) Орто ылдамдыкта көздү оң тарапка 3–4 жолу тегеретүү, кайра ошончо эле сол тарапка тегеретүү. Көздүн булчуңдарын бошотуп, алыс жакты карап, 1ден бга чейин санагыла. 1–2 ирет кайталагыла.

Маектешүү

- Кытай жөнүндө жаңы эмнелерди билдиңер?
- Жаратылыш жана климаттык шарттары кандай?
- Кытайда кайсы чарбачылык өнүгүүдө.
- Байыркы Кытайда кандай ачылыштар болгон?

Окуучуларга үйдөн даярдалган маалыматтарды айтып берүүсүн сунуштагыла.

Сабактын жыйынтыгы

- 1) Бүгүнкү сабактан жаңы эмнени билдиңер?
- 2) Бүгүн кайсы өлкөлөр жөнүндө айттык?

Үй тапшырмасы (вариант катары):

- 1) Кытай мамлекети каерде жайгашкан?
- 2) Кытай мамлекетинин аянты канча?
- 3) Кытайда элдин саны канча?
- 4) Кытай тарыхы боюнча материал даярдагыла.
- 5) Алды жакка тапшырма. Россия жөнүндө материал даярдоо.

§ 26. Россия Федерациясы

Максаты: окуучуларды Кыргызстандын кошуна мамлекеттери менен тааныштыруу; окуучулардын окууга кызыгуусун арттыруу, кругозорун өстүрүү; окуу китебиндеги тексттердин мазмунун айтып берүүсүн өнүктүрүү. Кыргызстан менен чектешкен элдердин өнүгүү өзгөчөлүктөрүн белгилөө жана салыштырып кароо.

Жабдылышы: Орто Азиянын физикалык жана саясый карталары; окулуп жаткан өлкөлөрдүн карталары; улуттук символдордун сүрөттөрү.

Сабактын жүрүшү

Уюштуруу учуру

Жаңы материалды түшүндүрүү

Карта менен иштөө

Окуучуларга чек араны бойлоп, саякатка чыгуусун сунуштап, кайсы мамлекеттер биздин жакын кошуналарыбыз экендигин билүү.

Картадан Россиянын чек арасын көрсөткүлө.

– Биз саякатка автобусту эле пайдаланабызбы же бөлөк да унаа керектелеби.

Россия менен чектешпегендигибизге карабастан, биз аны менен эмне үчүн активдүү байланышта экенибизди окуучуларга түшүндүрүү.

Таблица менен иштөө

Окуучуларга окуу китебиндеги маалыматтар жана үйдөн даярдалган материалдар боюнча (саясий картаны пайдаланып) таблицаны толтурууну сунуштагыла.

Россия	
Борбору	
Акча бирдиги	
Эли	
Жаратылыш шарттары	
Өнөр жайы	
Айыл чарбасы	
Салттары	

Физкультмүнөт

Көктү карап, бой кербиле,

Чегирткелер, секиргиле.

Бир-эки, бир-эки-үч ...

Тынч олтуруп,

Көк чөптөн үз.

Самолётко окшоп кайра,

Баратабыз учуп Айга.

Маектешүү

1) Россия жөнүндө эмне билгенсиңер?

2) Жаңы эмнени билдиңер?

3) Россиянын жаратылыш жана климаттык шарттары кандай?

4) Россия жаратылыштын кандай ресурстарына бай?

5) Россияда чарбанын кайсы түрү өнүккөн?

Окуучуларга үйдөн даярдалган маалыматтарды айтып берүүсүн сунуштагыла.

Сабактын жыйынтыгы

1) Биз кайсы өлкөлөр менен тааныштык?

2) Бул сабактарда кандай маалыматтарды алдыңар?

3) Бул маалыматтар келечекте пайдасы тиет деп ойлойсуңарбы?

Үй тапшырмасы (вариант катары): азыркы Россиянын өнүгүшү жөнүндөгү материалдарды топтогула (сүрөттөр, ар түрдүү маалыматтар). Текшерүү ишине даярдык көрүү.

«Кыргызстан шериктеш өлкөлөрдө» жыйынтык сабагы

Максаты: оозеки кепти өнүктүрүү. Бөлөк өлкөлөрдүн элин урматтоого тарбиялоо. Дүйнө элдеринин маданиятына кызыгуу.

Жабдылышы: Орто Азиянын физикалык жана саясый карталары; окулуп жаткан өлкөлөрдүн карталары; улуттук символдордун сүрөттөрү.

Сабактын жүрүшү

Уюштуруу учуру

Жалпылоо-текшерүү тапшырмасы

- 1) Окуучуларга окуу китебинен тапшырма аткарууну сунуштагыла.
- 2) Кыргызстандын кошуна өлкөлөрүнүн тууларын салыштыргыла. Алардын жалпы окшоштугу жана айырмалары эмнеде? (Тик сызыктар, ар түрдүү түстөрү.)
- 3) Кыргызстан менен чектешпеген мамлекетти атагыла: а) Россия, б) Өзбекстан, в) Кытай, г) Турция, д) Чехословакия, е) Тажикстан, ж) Түркмөнстан, з) Казакстан.
- 4) Картаны пайдаланып, Кыргызстанга салыштырмалуу Кытайдын аймагын белгилегиле.
- 5) Кытайдын жаратылыш өзгөчөлүгүн санагыла.
- 6) «Мамлекет – борбор» таблицасындагы жоопторду туура жазгыла.

Мамлекет	Борбору
Кыргызстан	Москва
Казакстан	Пекин
Өзбекстан	Дүйшөмбү
Тажикстан	Бишкек
Кытай	Астана
Россия	Ташкент

- 7) Мамлекеттер жөнүндөгү маалыматтарды таблицага пайдаланып, жыйынтык чыгаргыла: бири-бирибизге биз кандай пайда келтире алабыз? Мамлекеттер аралык кандай мамилелер сакталышы керек?
- 8) Кайсы мамлекетке саякатка баргыңар келет?
- 9) Россия Федерациясы дүйнөнүн кайсы эки бөлүгүндө жайгашкан?

Экинчи сабак топтор менен иштөөгө арналат

Класс 6 топко бөлүнөт. Ар бир топ тууну тандап алат (туунун арткы бетинде мамлекеттин аталышы жазылган).

Окуучулар өздөрү толтурган таблицаны саясый карта катары пайдаланып, ишке киришет. Алар план боюнча мурда даярдалган маалыматтарды пайдаланса болот:

- 1) Мамлекеттин аталышы. Борбор шаары.
- 2) Орун алган жайы. Кайсы мамлекет менен чектешет?
- 3) Мамлекеттик туусу.
- 4) Мамлекеттик тили.
- 5) Өлкөнүн өзгөчөлүгү, кызыктуу фактылар.
- 6) Өлкөнүн чарбасынын өнүгүшү.

- 7) Маданиятынын өсүшү.
- 8) Элдердин майрамдары.

Физкультмүнөт. Көздүн көрүүсү үчүн профилактикалык көнүгүүлөр

- 1) Көздү тез-тез ирмөө, көздү жумуп, тынч олтуруп, бешке чейин саноо. 4–5 жолу кайталоо.
- 2) Орто ылдамдыкта көздү оң тарапка 3–4 жолу тегеретүү, кайра ошончо эле сол тарапка тегеретүү. Көздүн булчуңдарын бошотуп, алыс жакты карап, 1ден 6га чейин санагыла. 1–2 ирет кайталагыла.

Топтордун презентациясы

Презентацияны баалоо боюнча талкуу уюштурула. Окуучуларды өз пикирлерин айтууга көнүктүрүү, презентация кызыктуу же кызыксыз өткөндүгүн түшүндүрүү. Эмне жакты, эмне жаккан жок?

Үй тапшырмасы: окуучуларга «Биз жана биздин кошуналар» аттуу эссе жазууну сунуштагыла.

§ 27. Өткөн чактан келечекке карай

Максаты: окуучуларды илим жана техниканын өсүүдөгү прогресстик маселелери менен тааныштыруу; азыркы адамдарга өнүккөн техниканын маанисин ачып берүү. Окуучуларды прогрессти токтотууга болбой тургандыгына ишендирүү: улам жаңы ачылыштар боло берет, аны менен кошо жаңы маселелер чыгат, андыктан жаңы ачылыштарга жана жетишкендиктерге жоопкерчилик менен мамиле жасоо зарылдыгы турат.

Жабдылышы: аталыштары жазылган карточкалар, китептердин көргөзмөсү.

Сабактын жүрүшү

Уюштуруу учуру

Жаңы маалыматтарды алуу

Чакан топтордо иштөө (мугалимдин жетекчилиги алдында практика)

Класс 6 топко бөлүнөт. Топтор тапшырма жазылган карточкаларды алышат: 1, 3, 5-топтогулар: техникалык жетишкендиктер адамга кандай пайда алып келди; 2, 4, 6-топтогулар: техникалык жетишкендиктердин терс жактарын көрсөтөт.

Физкультмүнөт

Көктү карап, бой кербиле,
Чегирткелер, секиргиле.
Бир-эки, бир-эки-үч ...
Тынч олтуруп,
Көк чөптөн үз.
Самолётко окшоп кайра,
Баратабыз учуп Айга.

Дискуссия

Текшерүүнү дискуссия катары уюштуруу талапка ылайык келет: бир тарап илим

менен техниканын жетишкендиктери жакшы деп бааласа, оппонент тарап (терс жактарын көрсөткөн топтор) топтук иште жазгандарын пайдаланып, зыяндуу жактарын айтат.

Дискуссиянын жыйынтыгын чыгаруу

Жыйынтык чыгарабыз:

- техникалык прогрессти токтотууга болобу?
- адамзаттын жетишкендиктери жакшыбы же жаманбы?

Өз алдынча иштөө

Окуу китебинде сунушталган текшерүү ишин аткаруу.

Текшерүү иши аткарылгандан кийин «XX кылымдын кызыктуу ачылыштары» маселелери боюнча билдирүү. Билдирүүнү талкууга алуу.

Китеп көргөзмөсү

Окуучуларга маалыматтарды бөлүшүүгө сунуш этүү: сабакка даярданганда кайсы китептерди пайдаланышкан? Керектүү маалыматтарды таба албаган окуучуларга башка окуучулар пайдаланган китептерди (мектептин китепканасы жөнүндө сөз болууда) алууга кеңеш берүү.

Сабактын жыйынтыгы

- 1) Сабакта башкы маселе эмне болду?
- 2) Жаңы эмнени билдиңер?
- 3) Иштин кайсы түрү көбүрөөк жакты? Эмне үчүн?
- 4) Илим бүгүнкү күндө кайсы тарап менен өнүгүүдө?
- 5) Кыргызстандын шаарлары менен айылдарын унаанын кайсы түрү байланыштырып турат?
- 6) Силердин араңарда ал унааларды пайдалангандар барбы?
- 7) Биздин күндө эмне үчүн аларды колдонуу мүмкүнчүлүгү болду?

Үй тапшырмасы (вариант катары): жаңы ачылыштар жана ойлоп чыгаруулар жөнүндө кошумча материалдарды тапкыла.

Архитектуралык эстеликтердеги тарых

Максаты: салынган үйлөрүнүн негизинде адамдар кандай климаттык абалда жашарын, жашоо мүнөзү кандай экенин окуучулардын түшүндүрө алуу жөндөмдүүлүгү Үй курууда кандай курулуш материалдарын колдонуу керектигин билүү.

Жабдылышы: дүйнөнүн саясий картасы, иллюстрациялар: архитектуралык кооз эстеликтер, маданий эстеликтер, тарыхый эстеликтер, ОТК (окутуунун техникалык каражаттары), видеофрагменттер.

Сабактын жүрүшү

Уюштуруу учуру

Өткөн материалды кайталоо

Мурдагы сабакта силер жашаган аймакта кандай улуттагы адамдар жашаганы жөнүндөгү маалыматтарды чогултуу тапшырмасы берилген.

– Алардын салттары кандай?

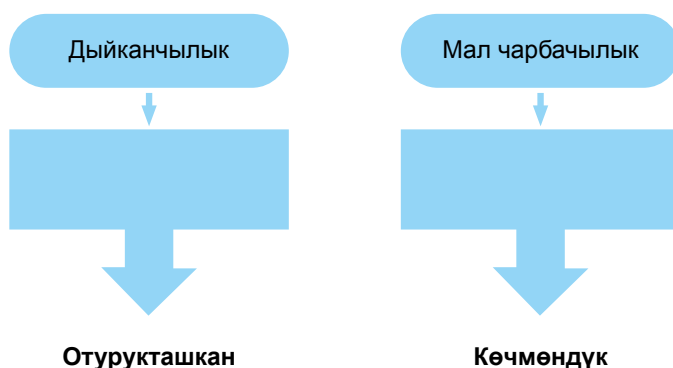
Окуучуларга маалыматтарын алмаштыруусун сунуштагыла.

Жаңы материалды өтүү

Жер жүзүндө ар түрдүү элдер жашаганын тактаганбыз. Алар ар түрдүү улуттарга таандык. Бардыгынын өз маданияты, салттары, майрамдары бар, бирок алардын тынчтыкта жана достукта бирге жашаганына булар тоскоолдук жаратпайт.

Бүгүн биз ар түрдүү элдердин салттуу үй-жайлары менен таанышабыз. Алардын үйлөрү бири-биринен эмне үчүн айырмаланып турганын түшүндүрүүгө аракеттенебиз.

Окуучулар менен аңгемелешүү өткөргүлө. «Адамдардын чарбалык ишмердиги» кластерин түзгүлө. Адамдардын ишмердигине байланыштуу сөздөрдүн дал келишин окуучуларга сунуштагыла. Сөздөрдү доскага жазгыла: жер айдады, мал кайтарат, буудай себет, чөп чабат, койлорду айдайт, жаңы жайыттарды өздөштүрөт, жашылчаларды сугарат.

- Дыйканчылык менен мал чарбачылыкка кандай жашоо турмушу мүнөздүү экенин түшүндүргүлө.
 - Адамдардын жашоо турмушу үй куруу архитектурасына кандай таасир тийгизген?
 - Эмне үчүн алгачкы «чыныгы үй» дыйкандарда пайда болгон? (Алар олтурукташкан турмушта жашаган.)
 - Алар үйлөрүн эмнеден курган? (Колго тийген материалдарды пайдаланышкан: жыгач, тростник, пальма жалбырактары, таш, топурак, жаныбарлардын териси.)
- Окуучуларга өздөрү элестеткендей байыркы дыйкандардын үйлөрүнүн сүрөтүн тартууну сунуштоо. Кийин сүрөттөрдүн көргөзмөсүн уюштурса болот.

Физкультмүнөт. Көздүн көрүүсү үчүн профилактикалык көнүгүүлөр

Инструкция

Башыңарды солго буруп, көргөнүңөрдү (ал жакта олтурган адамдын атын) көзүңөр менен «жазгыла». Башыңарды оңго буруп, көргөнүңөрдү (ал жактагы кошунаңарды) көзүңөр менен «жазгыла».

Мугалим алгачкы үйлөр жөнүндө маалымат берет:

Алгачкы үйлөрдө терезе-эшиги жок болуу керек. Мындай үйлөргө кирүү үчүн шаты менен төбөсүндөгү тешикке чыгуу керек болгон.

Мындай үйлөрдүн курулушуна климаттын таасири жөнүндө түшүндүрмө бергиле. Сүрөттөрү окуу китебинде.

– Үйлөрдүн курулушуна материалдардын тандалышы эмнеге байланыштуу болот? (Климатка байланыштуу.)

Окуучуларга көчмөндөрдүн үйүн сүрөттөп берүүсүн сунуштагыла.

– Дыйкандардын үйлөрүнөн эмнеси менен айырмаланат?

Көчмөндөрдүн боз үйүн сүрөттөп берүүсүн сунуштагыла. Окуу китебиндеги сүрөттөрдү пайдаланып, окуучуларга өз пикирлерин айтуусун сунуштагыла:

– Курулуш архитектурасы мезгил өткөн сайын кандайча өзгөргөн?

– Аны менен адам турмушунун өзгөрүүсүн байкоого болобу?

– Эмне үчүн таш сепил-үйлөр пайда болду? Ал эмнеге байланыштуу болгон?

Жыйынтык чыгаруу

1) Сабактан эмне жаңыны билдиңер?

2) Архитектуралык эстеликтер боюнча адамдардын турмушундагы өзгөрүүлөрдү байкоого болобу?

Үй тапшырмасы (вариант катары): өзүңөр жашаган үйдүн сүрөтүн тарткыла. Силер жашаган аймакта кандай үйлөр курулуп жаткандыгы жөнүндө аңгеме даярдагыла. Үй курулушуна кандай курулуш материалдарын колдонушат? Курулуш материалдарын башка жактан ташып келишеби же алар силердин аймакта барбы?

§ 28. Жердин экологиялык маселелери

Максаты: Жердин негизги экологиялык маселелерин билүү, жоопкерчиликти сезүү, туура чечимдерди кабыл алуу.

Жабдылышы: иллюстрациялар.

Сабактын жүрүшү

Уюштуруу учуру

Өткөн материалды кайталоо

3-класстагы сабактарды эскерүү:

– «Экология» деген эмнени билдирет?

– Экология эмнени үйрөтөт? (Экология – жандуу организмдер менен айлана-чөйрөнүн байланыштары.)

Жаңы материалды түшүндүрүү

Мугалим: Биздин Жер планетабыз – бирдиктүү экологиялык система. Ал адамдын организми сыяктуу эле бир орган жабыр тартып калса, калган органдардын бардыгына таасири тиет. Жердин бир бурчунда экологиялык тең салмактуулук жоголсо, ал экологиялык чоң катастрофага алып келиши мүмкүн. Мындай маселелерди адамзат биргелешип чечүүсү зарыл.

Окуу китеби менен иштөө

Окуучулар окуу китебинен текстти абзац боюнча окушат. «Жердин экологиялык маселелери» аттуу кластер түзүшөт. Кластерди дептерлерге, аткаргандан кийин аны доскага жазышат. Ага өз мисалдары менен кошумчаласа болот.

Жыйынтыгы

– Биздин сабак силерди эмне жөнүндө ойлондурду?

Жыйынтыгында Жердин кооздугу жөнүндө слайддарды же фильмди көрсө болот.

Үй тапшырмасы

Экологиялык маселелерди чечүүдө адамдар эмне жасашат

Максаты: доклад жасоого үйрөнүү, жолдошторун угуу, маселелерди чечүүдө биргелешип иштөө, жаратылышка астейдил мамиле жасоо ыкмалары жөнүндө билгендерин конкреттештирүү, маселелерди чечүүдө биргелешип иштөө ыкмасын бекемдөө, экологиялык маданиятты тарбиялоо.

Жабдылышы: дептерлер, блокноттор, калем саптар, презентация материалдары, «светофорлор», ватман кагаздары, калемдер, фломастерлер, жазуусу бар блокноттор же дептерлер.

Сабактын жүрүшү

Уюштуруу учуру

Өткөн материалды кайталоо

- Адамдардын алдында глобалдуу кандай маселелер турат?
- Аларды аткарыш үчүн адамдар эмне жасоо керектигин билгиңер келеби?

Тема боюнча иш

Конференция өткөрүлөт. Окуучулар өз иштерин көрсөтүшөт, коргошот, классташтарынын суроолоруна жооп беришет. Мугалим даярдыктарды мурдатан көзөмөлгө алууга тийиш. Андыктан төмөнкү «алтын эреже» иштелип чыгуусу зарыл:

- кунт коюп угуу;
- сөздү бөлбөө;
- аягына чейин угуу;
- сындабоо;
- бир нерсе сурай турган болсоң, колунду көтөр!

Жолдоштору сүйлөп жатканда окуучулар керектүү ойлорун өздөрүнүн блокнотторуна белгилеп алышат. Ар бирөө сүйлөп бүткөндө окуучулар түшүнүгү боюнча сигнал берет:

- жашыл түс – «бардыгы түшүнүктүү»;
- сары түс – «анча түшүнгөн жокмун»;
- кызыл түс – «эч түшүнүксүз».

Мугалим окуучулардан сурайт:

- Жаңы эмне билдиңер?
- Кайсы маселелер чечилүүдө? Кандай жол менен?

Сүйлөп бүткөн соң схема катары жыйынтыктаса болот: маселе – чечүү.

Топтордо иштөө

Мугалим: Окуу китебиндеги текстти окугула, жолдошторуңар эмне жөнүндө айткандарын эстегиле (блокнотко жазганыңарды колдонсоңор болот), үйдөн даярдаган материалыңарды колдонгула.

– Адамдар абаны, сууну, жер кыртышын, жаныбарларды жана өсүмдүктөрдү сактап калуу үчүн кандай чараларды көрүүдө?

Топтор боюнча жооптор:

- 1-топ – аба;
- 2-топ – суу;

3-топ – жаныбарлар менен өсүмдүктөр;

4-топ – жер кыртышы;

Сунуштарын ватман кагазга жазышат.

Презентация өткөрүлөт.

Бышыктоо

Доскада сүйлөмдөр толук жазылбаган. Мугалим окуучуларга толуктап жазууну сунуштайт. Окуучулардын жооптору угулат:

- Жаратылыш – бул
- Жаратылыш ... түзүлөт.
- Жаратылыш мен үчүн
- Адам жана жаратылыш
- Жаратылыш адамга ... берет.
- Жаратылышты коргоо – бул
- Жаратылыштын азыркы абалы
- Экологиялык маселелер болуп ... аталат.
- Экологиялык маселелерди чечүү ... көз каранды.

Мугалим: Глобалдуу экологиялык маселелерди чечүү үчүн бардык адамзаттын аракети талап этилет. Адам баласы Жер планетасынын уникалдуу жаратылышын сактап калуу үчүн өзү бир бөлүгү болгон жаратылышты коргоону азыртан баштап колго алуу керектигин түшүндү. Экологиялык маселелерди чечүү – дүйнөдөгү эң маанилүү маселелердин бири болуп саналат.

Жыйынтыгы

– Сабакта жаңы эмнени үйрөндүңөр?

– Силер кайсы маалыматты маанилүү деп эсептейсиңер?

Мугалим сабакты төмөнкү ыр менен аяктайт:

Чексиз, муздак ааламдын
Бейиштей бир жайы бар:
Канаттуулар сайраган
Токою бар, сайы бар,
Бажырайган гүлү бар,
Өсүмдүктүн түрү бар,
Көк кашка тунук суусу бар,
Көлдөрүндө куусу бар,
Жер эмгегин актайлы,
Кор кылбай аны сактайлы.

Я. Аким

Үй тапшырмасы: блокноттогу жана дептерлердеги жазууларын пайдаланып, өткөн сабактагы материалдарды пайдалануу. Чакан аңгеме жазуу. Экскурсияга даярдык.

«Жаратылыш үчүн мен эмне жасай алам» жыйынтык экскурсия-сабагы

Гүлдү үзсөм, солуп калды,
Тампыс колдо өлүп калды.
Бүт кооздуктар – бизге белек,
Жүрөк менен сезүү керек.

П. Гвездослов

Максаты: алдыга койгон маселелерди чечүүгө үйрөнүү, жолдоштору менен байланыштарды күчөтүү, байкоо жүргүзүүнү жана жыйынтык чыгарууну үйрөнүү, сабактарда окугандарын турмушта пайдалануу, айлана-чөйрөгө астейдил мамиле жасоо.

Жабдылышы: блокнот, калем сап, альбом жана калем, ватман барактары, фло-мастерлер, боёктор.

Сабактын жүрүшү

Уюштуруу учуру

Окуучулардын үйдөн тартып келген сүрөттөрүнүн көргөзмөсүн өткөрүү.

Өткөн материалды кайталоо

– Адам кандай чараларды көргөндө глобалдуу экологиялык маселелер азаят же чечилет?

Бир нече окуучулар өздөрүнүн сүрөттөрүн презентациялайт.

Жаңы материалды түшүндүрүү

Маселелерди чечүүдө адамзаттын биргелешкен аракеттери жакшы жөрөлгө. Демек, үмүттү үзүп коюу эрте!

– Биз силер менен бирдикте эмнелерди жасай алабыз? (*Окуучулардын жооптору*)

Экскурсия

Мугалим: Көңүл бургула! Экскурсияга өзүңөр менен кошо блокнот, калем сап, альбом жана калем алгыла.

Төмөндөгүлөргө көңүл бөлгүлө:

- 1) Силер турган аймакта адамдын жаратылышка болгон таасири билинеби?
- 2) Кандай таасирлери бар?
- 3) Айлана-чөйрөгө кандай таасирлери бар?
- 4) Жаратылыш биримдигинин турмушуна көңүл бөлгүлө. Кандай жаныбарларды, канаттууларды, курт-кумурскаларды жолуктурдуңар, дептериңерге жазгыла. Аймактагы өсүмдүктөрдү сүрөттөп жазгыла же сүрөттөрүн тарткыла. Жаратылыштын объектилеринин бирине-биринин байланышына көңүл бургула.
- 5) Бул аймактын жаратылышын сактоо үчүн адамдар эмнелерди жасоо керек?

Практикалык иш

«Жаратылышты сактагыла» деген коллективдүү газетаны чыгаруу.

Жыйынтыгы

– Бүгүн газетаны кандай максатта даярдадыңар? Айлана-чөйрөнү коргоодо бул силердин салымыңар болуп саналат.

Үй тапшырмасы (тандап алгыла):

- экскурсия жөнүндө сочинение жазгыла;
- жаратылышты коргоого үндөгөн сүрөт тарткыла;
- баракчаларды чыгаргыла.

V БӨЛҮМ. АДАМДЫН ДЕН СОЛУГУ

Компетенттүүлүк

Маалыматтуулук – организмдин ар түрдүү системаларынын иштешине түшүндүрмө берүү. Ден соолуктун чыңдалышы жана сакталышынын аракеттери менен таанышуу. Ден соолугу чектелүү адамдар жөнүндө түшүндүрүү. Ар кандай кырдаалдарга жараша этикетти сактоо.

Өз алдынча уюмдашуу жана маселелерди чечүү – айрым органдардын сүрөттөрүн тартуу. Өпкөнүн көлөмүн ченөө. Өз мүмкүнчүлүгүн чектеп, аракет жасоо (сол колу менен көзүн басуу, жаңдап сүйлөшүү ж. б.). Таза мүнөз турмушка көнүгүү.

Социалдык-коммуникативдүүлүк – организмдин системасынын иштеши жөнүндө түшүндүрүүгө умтулуу. Маалыматтарды издөөгө жардамдашуу. Ден соолугу чектелүү адамдарга камкордук көрүү жана аларга жардамдашуу керектигин талкуулоо.

§ 29. Таяныч-кыймыл системасы

Максаты: адамдын таяныч-кыймыл системасынын түзүлүшүн, анын компоненттери кандай иштерди аткаарын билүү; өз организмине астейдил мамиле жасоого үйрөнүү.

Жабдылышы: «Адамдын скелети», «Булчуңдар» плакаттары, ар бир окуучуда кагаздан жасалган адамдын тупку шаблону. Ал шаблонго эркек баланын жана кыздын контурлары тартылышы мүмкүн (булар сабак учурунда трафарет катары колдонулуп, сабак ортолорунда окуу китебине белги катары салынат).

Сабактын жүрүшү

Уюштуруу учуру

Мугалим: Адам баласынын организмде ар кандай процесстер жүрүп турган тааал көрүнүш экенин билесиңер: тамак-аш сиңирилет, кычкылтек керектелет, газ жана башка зыяндуу нерселер чыгып турат. Бул иште ички органдар активдүү катышат.

– Адамдын кандай органдарын билесиңер, эстеп көргүлө.

Бир да орган башкаларсыз өз алдынча иштебейт. Организм такай иштеп туруу үчүн бири-бири менен байланышкан бир нече органдар өз милдеттерин так аткаруусу зарыл. Мындай кезде органдардын системасы жөнүндө сөз болот.

Система деп бир бүтүндүктү түзүп, өз алдынча функцияларды аткарып, бири-бирине көз каранды элементтердин жыйындысы аталат.

Адамдын өмүрүн камсыздап, организмде бир нече системалар иштейт: тамак сиңирүү системасы, дем алуу системасы, нерв системасы, кан айлануу жана башка системалар. Алардын аткарган милдеттери тууралуу сабактан таанышасыңар. Аны ишке ашырууда силерге кичинекей шайыр киши жардамдашат. Келгиле, ага ат коёлу.

Жаңы материалды түшүндүрүү

Кыймыл – бул өмүр

– Бул сүйлөмдү кандай түшүнөсүңөр?

Адамдын кыймылын таяныч-кыймыл системасы камсыздайт. Аны менен жакындан таанышалы.

Теманы дептериңерге жазгыла. (Балдардын бири аны доскага жазат.)

Доскага «Адамдын скелети», «Булчуңдар» плакаттары илинет.

Мугалим окуучуларга скелет жана булчуңдар жөнүндө билгендерин эстеп (плакат боюнча), айтып берүүлөрүн сунуштайт.

Окуу китеби менен иштөө

Окуу китебиндеги текстти абзацтар боюнча токтолуп окуу.

а)

- 1) Адамдын ички органдарынын жайгашуусу боюнча 3-класстан өткөнүңөрдү эстегиле.
- 2) Сөөк ички органдарды кантип коргой турганын түшүндүргүлө.
- 3) Силерге кайсы маалымат жаңы болду?

Доскада карточкалар пайда болот.

б)

- 1) Омурткалар жөнүндө эмне билдиңер?
- 2) Эмне маселе чыкты?
- 3) *Кошумча*. Кемирчекти кармалап көрсө болот, кулак менен мурун кемирчектен турат. (Кулакты укалоо.)

в)

Сөөктөр бири-бирине кантип бириккен?

Муундар – сөөктөрдүн бириккен бөлүгү. Сөөктөр бири-бирине бириккен бөлүктөрүндө кемирчектер орун алгандыктан, кыймыл убагында сөөктөр өйкөлүшпөйт. Андан калса муундарда жумуртканын агына окшогон суюктук болот. Ал машинанын майы сыяктуу өйкөлүштүрбөгөн милдет аткарат. («Почемучка» үчүн энциклопедия)

г)

Денени кантип кыймылга келтирүү керек? Бизге эмне жардам берет?

Балдар окуу китебинен текст окушат.

Булчуңдун көрүнүшү куйруктуу чычканга окшош болот.

Физкультмүнөт

Бул эмне шумдук, байкаңар,

Эргежел болду бүт балдар. (Бардыгы олтурушат.)

Эми өйдө турушту,

Дөөдөй болуп калышты.

Жаңы материалды түшүндүрүү

- Бүгүн биз кайсы системанын иштеши менен тааныштык?
- Алардын бөлүктөрү бири-бири менен кандайча байланышкан?
- Организмде алардын ролу кандай?

д)

Силер биринчи класска келгенде көбүңөр класстагы досканын жарымына чейин жетчү эмес элеңер, бүгүн досканын жогору жагына сабактын темасы менен числону жазып калдыңар.

Эмне үчүн мындай болду? (Биз өстүк.)

Эмне үчүн мен өскөн жокмун?

Бул суроолордун жоопторун окуу китебинен маанилүү маалыматты окуп билесиңер.

Балдар окушат. Аталган суроого жооп беришет

Бышыктоо

Күчтүү, келбеттүү жана көрктүү болуу үчүн кандай аракеттер керек?

Дептериңерге адамдын сөлөкөтүн тарткыла. Скелеттин негизги сөөктөрү кандайча жайгашканын үйдөн көрсөтүп, жазып келгиле.

Жыйынтыгы

- 1) Мен билдим
- 2) Мен ойлогом ... көрсө ... экен.
- 3) Мен эсиме тутам

Үй тапшырмасы

§ 30. Аш сиңирүү системасы

Максаты: аш сиңирүү системасынын иштешин билүү, өз организмдин бир бүтүндүк катары кабыл алууну үйрөнүү, өз ден соолугуна астейдил мамиле жасоо.

Жабдылышы: тиш щёткасы, тиш пастасы, адамдын кагаздан сөлөкөтү, тамак сиңирүү органдарынын сүрөттөрү, батарейка салынган балдардын оюнчугу.

Сабактын жүрүшү

Уюштуруу учуру

Өткөн материалды кайталоо

Таяныч-кыймыл системасы боюнча окуу китебиндеги суроолорго жооп берүү.

Жаңы материалды түшүндүрүү

Оюнчукту көрсөтүп, ичиндеги батарейканы алып коёт. Эми кыймылга келтирип көргүлө. Окуучулар колдоруна алып, оюнчуктун кыймылга келбегендигинин себеби кыймылдатчу энергиянын (батарейка) жоктугу экенин түшүнөт.

Адамды кыймылга келтирген эмне? (Адам энергия алуу үчүн тамактануусу керек.)

Жакшы тамактануу үчүн кандай азыктар керек?

Тамак менен адам сиңимдүү эмнелерди алат?

Тамакты кайсы орган сиңирет?

Бүгүн силер органдардын системалары менен таанышып, адамдын организмдеги тамак-аштын басып өтчү жолдорун билесиңер.

Окуу китеби менен иштөө

- 1) Окуучулар параграфтын биринчи бөлүмүн өз алдынча окушат.
- 2) Экиден бөлүнүп, бири-бирине тамак сиңирүү органдары жөнүндө айтышат.

Окуучулар тамак өтүүчү органдарды катары менен жазып, алардын жолун стрелкалар менен көрсөтөт.

Физкультмүнөт

Бышыктоо

Тегерете таш койдум,
Аралата аш койдум.

– Табышмак эмне жөнүндө? (Тиш жөнүндө.)

Окуучулардын бири ыр окуйт:

Мени илдет тооруду,
Тишим катуу ооруду.
Кыйнап салды жанымды,
Кетирди күч, алымды.
Көп күн болду сыздатат,
Качан кетет бул азап?!
Дары бардыр догдурда,
Ким алпарат догдурга?

– Тиш эмнеден ооруду?

Балдар, силер тишти кантип сактоону билесиңерби?

Окуучулардын жооптору угулат.

– Китепти окуп, андан эмне жаңылык табасыңар?

Китепти окуган соң эмне жаңылык болгонун түшүндүрөбүз.

– Тиши ооруган балага кандай кеңеш беребиз?

Магниттүү доскада адамдын модели жана тамак сиңирүү органдарынын сүрөттөрү, аларды жыйнап, өз орду менен моделге жайгаштыруу.

Жыйынтыгы

- 1) Сабактан эмне менен тааныштыңар?
- 2) Кайсы маалымат баарынан кызык болду?
- 3) Силерди таң калтырган эмне болду?

Үй тапшырмасы

§ 31. Дем алуу системасы

Максаты: дем алуу органдарынын иштешин билүү, дем алуунун организмге маанисин түшүнүү, туура дем алууга үйрөнүү.

Жабдылышы: аба шары, ар бир партага карточкалар, окуучуларга беткап, «Дем алуу органдары» плакаты.

Сабактын жүрүшү

Уюштуруу учуру

Өткөн материалды кайталоо

– Органдарды атагыла, функциясын айтып бергиле.

Ар бир партага суроолор жазылган барактар таратылат.

Окуучулар жупташып иштешет, бири-бирине баа коюшат (ар бир суроонун тушуна окуучунун атын жазышып, баа коюшат).

Оозго салган тамактар, ... барат ал.	Ооз – кызыл өңгөч – ... – ичеги. – Кайсы орган жазылбай калды?
Куурчак данек кемирсе, Жерге түштү күкүмү. ... кайда деп, Эскертет ээси Күкүнү.	Бул орган узун аркан сыяктуу, ал адамдын ичинде орун алган.

Жаңы материалды түшүндүрүү

Жер үстүндөгү бардык жандуулар дем алат. Адамдарга, өсүмдүктөргө, жаныбарларга – бардыгына кычкылтек керектелет. Өсүмдүктөр кычкылтекти тулку бою менен кабылдаса, адамдарда бүтүндөй дем алуу системасы иштейт.

«Дем алуу органдары» аттуу сүрөттү карагыла.

– Силер эмне жөнүндө билгиңер келет?

Балдар плакаттар же маскаларды башына көтөрүп чыгышат.

Мен органмын мурун деген,
Насос сындуу иштей берген.
Жылытамын муздак желди,
Жолотпоймун илдеттерди.
Чаң-чуңдарды тосуп турам,
Күндүр-түндүр тынбай улам.
Өткөрбөстөн ооруларды,
Сактап жүрөм адамдарды.

Тажрыйба

– Колуңар менен кармалап, кекиртегиңерди тапкыла.

Мен кекиртект моюндагы,
Менден өтөт аба баары.
Мен керекмин баарыңарга,
Сактагыла, аягыла.

Тажрыйба

Дем алуу, дем чыгаруу.

– Көкүрөк клеткасы кандай абалда болот?

Биз экөөбүз – эки дос,
Биздей достор эч болбос.
Биздин эмгек ченегис –
Канга аба беребиз.

Биз керекпиз, себеби,
Тазартабыз денени.
Өпкө деген болобуз,
Абага нык толобуз.

Окуу китеби менен иштөө

Окуу китебиндеги макала менен таанышкыла. Адамдын дем алуу системасы кандай иштерин түшүнгүлө.

Физкультмүнөт. Дем алуу көнүгүүлөрү

Мурун менен дем алып, демди ооз аркылуу чыгаруу.

Бышыктоо

- 1) Физкультмүнөт убагында силердин дем алуу системаңарда эмне болгонун айтып бергиле.
- 2) Аны плакаттан көрсөткүлө.

Практикалык иш

- 1) Өпкөдөгү абанын көлөмү кандай?

Дем алганда өпкөгө болжол менен 450 г аба кирет.

Аба шарын алып, терең дем алып, оозуңардан бир дем чыгаруу менен шарды үйлөгүлө.

Адамдын өпкөсү дайым абага толуп турат. Үйлөнгөн шарлардын көлөмдөрү ар кандай болгонуна көңүл бургула. Себеби чыккан демдин көлөмү ар бир адамдын өпкөсү сыяктуу эле ар кандай болот. Эгерде биз өпкөдөгү абанын бардыгын сыртка чыгарсак, анда өпкө жука баштыкчага окшоп калат. (Окуучулар шарлардагы абаны чыгарышат.)

Эгерде силер дем чыгаргандагы абанын көлөмүн билгиңер келсе, окуу китебиндеги тажрыйбага таянып, чоңдордон жардам сурагыла.

- 2) Дептериңерге дем алуу органдарынын сүрөттөрүн тартып, алардын аталыштарын жазгыла.

Жыйынтыгы

- 1) Сабактан эмнени билдиңер?
- 2) Эмнени эстеп калдыңар?
- 3) Ата-энеңерге эмнени айтып бересиңер?

Үй тапшырмасы

§ 32. Кан айлануу системасы

Максаты: кан айлануу системасы жөнүндө билүү, ал органдарга астейдил мамиле жасоону үйрөнүү.

Жабдылышы: плакат, кагаздан адамдын кичинекей модели жана кагаз жүрөкчөлөр, түр калемдер.

Сабактын жүрүшү

Уюштуруу учуру

Өткөн материалды кайталоо. Тажрыйбаны аткаруудагы талкуу.

–Тажрыйба жүргүзүүдө эмнени билдиңер?

Жаңы материалды түшүндүрүү

Мугалим: Бир жомокто курман болгон баатырды өлүк жана тирик суу менен тирилтишет. Өлүк суу анын жараттарын айыктырат, ал эми тирик суу болсо ага өмүр жана күч берет. Бул сыйкырлуу жомок, бирок мындай суу чынында эле бар, андай суу азыр силердин ар бириңерде бар. Ал – кан. Кан силердин денеңердин ар бөлүгүндө бар. Бирок ал жараттарды айыктыруу үчүн гана керек эмес.

– Ал эмнеге керек?

Окуу китеби менен иштөө

1) Окуучулар өз алдынча 1–3 абзацтарын окуйт. Суроого жооп берет:

– Кандын денеге айлануусуна эмне көмөк көрсөтөт? (Аны түбөлүк эмгекчил – жүрөк айландырат.)

– Жүрөк жөнүндө эмне билесиңер? Окуу китебиндеги макаланы окугула.

– Эмнени айтайын дедиңер эле? Кандай пикирди бөлүшкүңөр келди?

Физкультмүнөт

Физкультура деген эмне?

Оюн жана чың дене!

Физкультура деген эмне?

Бул физ-, жана -куль-, жана -ту-, жана -ра!

Колду өйдө-ылдый сунабыз биз –

Бул -физ-.

Айлантабыз, мойнубуз руль –

Бул -куль-.

Сүзгөнүбүз көлмө суу –

Бул -ту-.

Жүгүрөбүз жарыштарда –

Бул -ра.

Ушуларды жасасаңар,

Күч-кубатка толосуңар.

Келбетиңер сымбат болуп,

Спортко дос болосуңар!

Бышыктоо

1) Кагаздан адамдын моделин (шаблонду көчүргүлө) жана түр калемдерди даярдагыла. Түр калемдин кайсынысын пайдаланасыңар? Моделден артерия менен вена тамырларындагы кандын айланышын көрсөткүлө.

2) Биздин газетадан эмне жөнүндө окуганымды кулак салып угуп тургула (ар бир столго көчүрмөсүн таратса болот):

Жүрөк-кан тамырлар системасындагы илдет Кыргызстанда биринчи орунда турат. «Анын негизги себептери болуп, туура эмес тамактануу, аз кыймылдуу жашоо образы, тамеки тартуу, стресстик жагдайлар болуп эсептелет. Жыл өткөн сайын жүрөк-кан тамыр дартына чалдыккандардын арасында жаш адамдардын көбөйүп жаткандыгы

терс көрүнүштөрдүн бири», – дейт «24.kg» МА уюштургун пресс-конференцияда медицина илимдеринин кандидаты, КР Улуттук госпиталын кан тамырлар хирургиясынын бөлүм башчысы Мелис Байтиков.

– Биздин жүрөктөрүбүз кубаттуу болуп, көпкө иштеши үчүн биз силер менен бирдикте эмнелерди жасообуз керек?

Кагаздан жасалган жүрөктөргө окуучулар кеңештерди жазышат:

- Тамеки тартпоо.
- Көбүрөөк кыймыл жасоо.
- Туура тамактануу
- Салмактуу мүнөздө болуу.

Жүрөкчөлөрдү дептерге жабыштырышат.

Жыйынтыгы

Синквейн түзүшөт, дептерлерине жазышат.

- 1-вариант – «кан».
- 2-вариант – «жүрөк».

Иштердин варианттары класста окулат.

Үй тапшырмасы

§ 33. Нерв системасы

Максаты: организмдин нерв системасы менен таанышуу, жанындагы адамдарга сылык мамиле түзгөнгө үйрөнүү.

Жабдылышы: плакат, шаблон.

Сабактын жүрүшү

Уюштуруу учуру

Өткөн материалды кайталоо

Жаңы материалды түшүндүрүү

Деминерди токтотуп, көзүңөрдү жумгула, колуңарды жогору көтөргүлө. Эми жүрөгүңөрдүн согушун токтоткула.

– Токтобой жатабы? Эмне үчүн?

Аны токтотууга силердин организмдин мүмкүнчүлүгү жок. Себеби ал силерге баш ийбейт. Силердин денеңердин башкы командачысы башыңардан орун алган. Ал мээ.

– Мээ организмди кантип башкарат? Ким жардам берет?

Окуу китеби менен иштөө

1) Окуу китебиндеги макаланы окугула, жообун табарыңар менен колуңарды көтөргүлө. Адамдын нерв системасы жөнүндө билгениңерди бири-бириңерге айткыла.

«Мен ... билдим» деген формада сүйлөгүлө.

– Муну класска ким айтып берет?

2) Мээни кандайча ишке чегип жана эс алдыруу керек?

Окуучулар жообун китептен табышат.

Практикалык иш

Көңүл бөлүү, ой жүгүртүү, эс тутум оюндары:

- «Учуп барат, учуп барат асманда ... шар»;
- «Мурун – үй, таман – шып»;
- «Ашыкча» сөздү тап»;
- «Айырмасын тап» ж. б.

Ар бир оюндан кийин окуучулардан азыр нерв системасы кандай иштерди аткаргандыгын тактоо керек.

Жыйынтыгы

- 1) Сабактан эмнени билдиңер?
- 2) Силер үчүн эмне жаңы болду?

Үй тапшырмасы

Максаты: өнөкөттөр менен таанышуу, коркунучтуу, зыяндуу өнөкөттөрдү билүү, берилген темага карата маалыматтарды топтоону үйрөнүү, биргелешип иштөө.

Жабдылышы: түстүү кагаздардан гүлдөр жана тикенектер, үч кара так.

Сабактын жүрүшү

Уюштуруу учуру

Өткөн материалды кайталоо

Суроолор окуу китебинде.

Жаңы материалды түшүндүрүү

Мындай белгилүү макал бар: «Өнөкөт – адамдын мүнөзүнө байланыштуу» деген.

– Силер муну кандай түшүнөсүңөр?

– Өнөкөт деген эмне? (Окуу китебинен окугула.)

– Кандай өнөкөттөр болот?

«Гүлдөр жана тикенектер» чакан топтордо иштөө.

Биргелешкен талкуудан кийин окуучулар пайдалуу өнөкөттөрдү гүлдөргө, зыяндуу өнөкөттөрдү тикенекке жазышат.

Иштер доскага улантылат. Тикенектер менен гүлдөрдү аралаш жайгаштырышат.

Окуу китеби менен иштөө

Мугалим: Зыяндуу өнөкөттөрдөн коркунучтуу жана ден соолукка зыян алып келгендерин өзүнчө бөлүп кароо керек.

– Булар кайсы өнөкөттөр? (Алкоголь, тамеки чегүү, баңги заттар.)

Бул сөздөр доскага кара тактардын арасына жазылат.

– Мындай өнөкөттөр кайдан пайда болот? (Адам адегенде ырахат алат, кийин андан кутула албай калат.)

Физкультмүнөт. «Келгиле, сүйлөшөбүз» оюну

Мугалим:

– Жаман өнөкөттөр анын ээсине гана эмес, жанындагы адамдарга да зыян алып келет деп ойлойм. Силердин оюңар кандай?

Бир нече окуучулардын пикирлери угулат, анан балдар окуу китебинен маалыматтарды окушат.

- 1-катар – алкогольдун зыяны;
- 2-катар – тамеки чегүүнүн зыяны;
- 3-катар – баңги заттардын зыяны.

Талкуудан кийин балдар параграфтын акыркы абзацын окушат. Ар бир адам өзү өзүнө ээ деген жыйынтыкка келишет. Сабактын башталышындагы маселеге кайрылабыз.

- Эми макалдын маанисине кандай түшүнөсүңөр?
 - Зыяндуу өнөкөттөрдөн кутулуу үчүн эмне жасоо керек?
- Доскадагы тикенектер жоголуп, гүлдөр гана калат.

Жыйынтыгы

- Бүгүн маанилүү эмнени түшүндүңөр?

Үй тапшырмасы: кийинки сабакка газета чыгаруу үчүн ар кандай булактардан маалыматтарды жыйноо:

- 1-катар – тамеки тартуунун зыяны жөнүндө;
- 2-катар – алкогольдун зыяны жөнүндө;
- 3- катар – баңгиликтин зыяны жөнүндө.

Бул темага эки саат бөлүштүрүү же класстан тышкары иш-чара катары өткөрүү керек. Андан кийинки сабак практикалык ишке арналат. Топтордогу окуучулар үйлөрүнөн даярдап келген маалыматтар менен таанышышат. Газетаны даярдашат. Презентация өткөрүшөт.

§ 34. Өзгөчө адамдар

Максаты: «Мүмкүнчүлүгү чектелген адам» түшүнүгү менен таанышуу, майыптарга туура жана жөндүү мамиле иштеп чыгуу.

Жабдылышы: жоолук, калем, олимпиадалык курама команданын жеңишин даңазалаган сүрөттөр, Брайль шрифттери менен китеп.

Сабактын жүрүшү

Уюштуруу учуру

Жаңы материалды түшүндүрүү

Мугалим: Биз бүгүн силер менен майып адамдар жөнүндө сүйлөшөбүз.

Силер «майып» деген сөздү укканда же көчөдөн майып адамды көргөндө сезимдерде эмне болот? Бул жөнүндө дептериңерге жазгыла.

Практикалык иш

- 1) Байланган көзүңөр менен класстан тийиштүү нерсени тапканга аракеттенгиле.
 - 2) Окуучу калемин оозуна тиштеп, сол колу менен сүрөт тартууда же сүрөт тартууга далалаттанууда.
 - 3) Эч үн чыгарбай, окуучу аптеканын каерде экенин билүүсү шарт.
- Бул тапшырмаларды аткаруу силерге оңой болдубу? Эмне үчүн?

Демейде силер оңой эле аткарган нерселер бул жолу татаалдыктарды жараты. Себеби мен силердин мүмкүнчүлүгүңөрдү чектеп койдум. Демек, мүмкүнчүлүктөрү чектелип, дени соо адамдардын жардамына муктаж болгон адамдар майыптар экенин түшүндүк. Майыптык – бул денедеги айыкпас жетишпегендик, же айыгуу үчүн бир жылдан ашык мезгил керектелүүчү көрүнүш.

Окуу китеби менен иштөө

а)

- 1) Окуучу текстти үн чыгарып окуйт.
- 2) Эми 3 топко бөлүнөбүз. 1, 2, 3 деп санагыла. Ар бир топ таза баракты алып, аны үч колонкага бөлөт. Барактын сол жагына: «Алар жасай алат» деп, ал эми оң жагына: «Бирок алар жасай албайт» деп жазгыла. Үчүнчү колонканы бош койгула. Ар бир группага мугалим мурдатан даярдаган карточкалар таратылат.

Начар көргөн адамдар

- 1) Компьютерде, врач, учкуч, мугалим, машина айдоочу болуп иштей алышабы?
- 2) Өз алдынча жолду кесип өтө алышабы?
- 3) Жолдогу тоскоолдордон өтө алышабы?
- 4) Китеп окуй алышабы?
- 5) Окумуштуу же ойлоп чыгаруучу боло алышабы?
- 6) Спорт менен машыга алышабы?
- 7) Жөнөкөй мектепте окуй алышабы?

Начар уккан адамдар

- 1) Мугалим, инженер, конструктор, машина айдоочу, хирург, учкуч болуп иштей алышабы?
- 2) Спорт менен машыга алышабы?
- 3) Окумуштуу боло алышабы?
- 4) Жөнөкөй мектепте окуй алышабы?
- 5) Радио угуп, телевизор көрө алышабы?
- 6) Окумуштуу же ойлоп чыгаруучу боло алышабы?
- 7) Кинонун артисти боло алышабы?

Кыймылы чектелген адамдар

- 1) Жөнөкөй мектепте окуй алышабы?
- 2) Коомдук транспортторду пайдалана алышабы?
- 3) Жумушка тоскоолдуксуз бара алышабы?
- 4) Конструктор, компьютерчи, юрист, врач, машина айдоочу, учкуч болуп иштей алышабы?
- 5) Театрга, циркке, зоопаркка бара алышабы?
- 6) Спорттун кайсы түрлөрү менен машыга алышат?
- 7) Кино артисти боло алабы?

Жоопторду презентациялоо.

Мугалим:

– Балдар, силердин жоопторуңардан ар түрдүү майыптар бизге байкалбаган айрым нерселерди жасай албастыгын түшүндүк, мисалы: жолдон өтүү же китеп окуу, радио угуу же өз алдынча трамвайга, троллейбуска, автобуска түшүү; дүкөндүн, аптеканын, өз үйүнүн тепкичтерине чыгуу ж. б.

Окуу китебинен макаланын экинчи бөлүгүн окугула. Силерге кайсы ой маанилүү сезилди?

Келгиле, көздөрү начарларды өзүбүзгө теңеп алалы. Ал үчүн эмне керектелет?

Окуучулардын жооптору барактын актай колонкасына жазылат. (Жооптор: көз айнек, Брайль азбукасы (балдарга Брайль азбукасын көрсөтүү), компьютердик текстке үн чыгаруучу шаймандарды орнотуу, жетелеп жүрүү, жолдогу тоскоолдуктарга сигнал берүүчү таяк, үн чыгаруучу светофор ж. б.)

Кошумча

Актай баракка бир нече тор сызыктарды сызуу. Ар бир торчого тешик жасоо, калем сап менен сайса болот. Кагазды оодарып, манжалар менен сыйпалаганда бүдүрлөр сезилет. Мынчалык көп бүдүрлөр кайсы бир тамганы билдирүүсү мүмкүн. Брайль азбукасы ушундай принципте иштейт. Мындай азбука менен начар көргөн балдар атайын мектептерде билим алышат, ушул азбука менен начар көргөн адамдар китеп окушат. Алардын китептери картон кагазга басылгандыктан, калың болот. (Эгерде мүмкүнчүлүк болсо, андай китепти окуучуларга көрсөтсө болот.)

Келгиле, начар уккандарга жардам берели.

– Мындай адамдар биздин сөздү угуп, түшүнүш үчүн эмнелерди жасоо керек? (Жооп: кулакка тагылуучу аппарат, кол менен жаңсап сүйлөшүү.)

Жаңсоо азбукасы – мында колдун манжаларынын ар бир кыймылы жаңсоо тамгасын түшүндүрөт. Жаңсоо азбукасы менен начар уккан балдар атайын мектептерде билим алышат.

Келгиле, кыймылы чектелген адамдарга жардам көрсөтөлү.

– Алар эл катары иштөө үчүн эмне керек? (Жооп: өзү жүргөн жеңил коляска, атайын ылайыкташкан тамак бышыргыч, үй тазалагыч, ваннада жуунгуч, көтөргүчү бар унаа, компьютерлер; үйлөрдө, дүкөндөрдө, театрларда **пандустар**³; лифттерде, үйлөрдө, офистерде кенен эшиктер ж. б.)

– Ошентип, балдар, мүмкүнчүлүгү чектелген адамдар бардык адамдардай экендигин түшүндүк. Алар кырсыкка туш болуп, же ооруга чалдыгып, оор кырдаалга кириптер болушкандар. Алар бакытка, сүйүнүчкө, пикир алышууга куштар, жалгыздыктан, кайдыгерликтен, түшүнбөстүктөн башкаларга караганда көбүрөөк жапа чегишет. Бул адамдар алты саны соо адамдардын жардамына муктаж.

Окуу китеби менен иштөө

б)

Балдар окуу китебин окушат.

Мугалим мүмкүнчүлүгү чектелген адамдардын чыдамдуулугун, күжүрмөндүгүн, майышпаган рухунун күчтүүлүгүн көрсөтүп, алардын мүмкүнчүлүгүнүн чексиз экендигин маалымдаган мисалдарды келтирет.

Александр Суворов – сокур, дудук. Психология илимдеринин доктору, Москва шаардык психолого-педагогикалык университетинде акыл-эс өнүгүшү начар жана майып балдар менен жаштарга билим берүү институтундагы психолого-педагогикалык лабораториясынын жетекчи илимий кызматкери, БУУнун алдындагы Эл аралык маалымдуулук академиясынын анык мүчөсү, Россия билим берүү академиясынын

³ Пандус (фр. *pente douce*) – жантайма аянтча

университетиндеги педагогикалык антропология кафедрасынын профессору, гуманитардык илимдердин эл аралык ардактуу доктору, Лев Толстой атындагы алтын медалдын ээси, Боорукерликтин балдар орденинин рыцары. 1953-жылдын 3-июнунда Кыргыз ССРинин Фрунзе шаарында (азыркы Бишкек) туулган.

Килиманжаро баатырлары. «Сен бөлөктөрдөн кем эмес, атүгүл артык экениңди далилдеш үчүн өмүрүңдө жок дегенде бир жолу катуу тиштенип, бар күчүңдү жыйнап, өз чокуңду багынт», – деп россиялык майыптар Андрей Козуб, Вячеслав Суров жана башкалар айтып туруп, 5895 м бийиктикти багындырып, руханий күч менен эрдик бардык тоскоолдуктарды жеңип чыга тургандыгын өздөрүнө гана эмес, бардык адамдарга далилдешти.

Нина Малер – швейцариялык психолог. Катуу оорудан кийин басмак турсун дем алуу түтүксүз өз алдынча дем алууга мүмкүнчүлүгүн жоготкон Нинанын эрдиги менен энергиясы уккан-көргөндөрдүн бардыгын таң калтырды. Ал Швейцарияда жашап, Россиянын майыптары үчүн жардам фондусун түзгөн. Ал кыз компьютерде иштеп, минутасына 140 тамга баса алат.

Мэри Верди – майыптардын коляскасы менен жүрөт, абдан бийлегиси келчү. Ал көркөмдүү айланып, кооз кыймылдарды жасоону үйрөнгөн. Бир жолу ал бий конкурсуна катыша турган болуп, бирок уюштуруучуларга майып экенин айткан эмес. Ал бийлеп жатканда көрүүчүлөр тымтырс болуп, баштарын чайкашса, калыстардын бири таң калгандан оозун ачып калыптыр. Мэри «Бийчи дөңгөлөктөр» тобун түзгөн. «Мен жөн гана жашабастан, өз өмүрүмдү жаратууну үйрөндүм. Бийибиз менен биз адамдын мүмкүнчүлүгү чексиз экендигин көрсөтөбүз. Адам чындап кааласа, бардыгына жетишүү колунан келет», – дейт Мэри өзү жөнүндө.

Мүмкүнчүлүгү чектелген адамдардын арасынан президенттер, улуу окумуштуулар, ойлоп табуучулар, чемпиондор чыккан.

– Сабактын башталышында барактарыңарга эмнени жазганыңарды эстегиле. Пириңер өзгөргөн жокпу?

Жыйынтыгы

– Бүгүнкү сабак силерге эмнени үйрөттү?

Үй тапшырмасы

«Сен жана сенин ден соолугуң» жыйынтык сабагы

Максаты: адамдын организми жөнүндөгү маалыматтарды өнүктүрүү жана текшерүү, ден соолукту сактоонун ыкмалары.

Жабдылышы: ар бир окуучуга мурдатан кагазга даярдалган күн желеси таратылат; шаблон, орган системасынын таблицалары, желим, кайчы, түр калемдер, тесттер, кроссворддор, индивидуалдык тапшырмалар.

Сабактын жүрүшү

Уюштуруу учуру

В. Катаевдин «Жети түстөгү гүл» жомогун окуганыңар барбы? (Аны мурдатан класстан тышкары окуп, талкулоо жүргүзсө болот.) Бул жомокто сыйкыр сөздү айтса,

сыйкыр гүлү бардык каалоолорду аткарат. Бүгүн силер өзүңөрдүн сыйкырлуу гүлүңөрдү түзгүлө. Бул ден соолуктун сыйкырлуу гүлү болот.

Тема боюнча иштөө

Окуучулар 5 топко бөлүнөт. Ар бир топтун үстөлдөрүндө гүлдүн ар түрдүү түстөгү таажылары коюлган.

Сары – нерв системасы.

Кызыл – кан айлануу системасы.

Жашыл – тамак сиңирүү системасы.

Көк – дем алуу системасы.

Сыя түс – таяныч-кыймыл системасы.

Мугалим: Силер адамдын организмнин айрым системасынын иштеши жөнүндө билдиңер. Азыр ар бир топ алардын составдык бөлүктөрү жөнүндө эсиңерге салат.

- а) Топтордо органдардын түзүлүшүн 3 мүнөткө кайталашат; топтордон 1–2 окуучу плакат боюнча системалардын биринин иштешин айтып беришет.
- б) Силер билдирүү жасаган организмдин системасы жакшы сакталышы үчүн эмнелерди жасоо керектигин топтон талкуулагыла.

Ден соолукту сактоонун кеңештерин окуучулар группада талкуулашат, аларды өздөрүнүн гүл таажыларына жазышат (окуу китебин пайдаланса болот).

Ар бир окуучунун милдети – ар түрдүү түстөгү беш гүл таажысын чогултуу. Ал үчүн бөлөк топтогу окуучуга барып: «Сенин ден соолугуң мыкты болуш үчүн сага ... керек» деген сөздү айткандан кийин өзүңдөгү таажыны берет. Каалоо айтуу алмашылгандан кийин гана таажыны алат.

Гүл таажыларынын керектүү саны чогулгандан кийин окуучулар орундарына барышат.

Мугалим:

– Канча гүл таажы чогулттуңар? Алар жети түстүү гүлдөрдү түзгөнгө жетеби? Мен силерге кызгылт сары түстөгү гүл таажысын берип, каалоо айткым келет.

– Силердин ден соолугуңардын чың болушу – бактылуу адам экениңердин күбөсү. Бакыт деген – ден соолуктун эң маанилүү шарты болуп эсептелет.

– Бизде көгүш бир гүл таажысы калды. Жомоктогу Женя деген кыз аны кимге берди эле? Кыз бөлөк адамга ден соолук тартуулаган. Өзүңөрдүн гүл таажыңарды жолдошторуңарга тартуулагыла. Аларга ден соолук каалагыла!

Топтолгон гүл таажылардан окуучулар ден соолуктун гүлдөрүн жасашат. Аны дептерге жабыштырып, организмдин бүтүндүгүн жана бардык системалардын иштеши бири-бирине байланыштуу экендиги тууралуу корутунду чыгарышат. Анын катарына адамдын сөлөкөт шаблон-трафаретин жабыштырып, керектүү түстөргө боёшат. Акырында бардыгы жалпы сыйкырдуу сөздү айтышат:

Мен ойлоп да, ой жүгүртө да алам.

Ден соолукка эмне керек болсо, ошону тандайм!

Өз алдынча иштөө

Өз алдынча иштөө мугалимдин ыктыяры боюнча тест, коюлган суроолорго жазуу түрүндөгү жооптор, оюндар, чыгармачылык тапшырма катары өткөрүүгө болот. Мугалим өз ыктыярына жараша иш формасын сунуштайт. Окуу китебиндеги материалдарды колдонушу мүмкүн.

Ж	1ж	ү	р	ө	к	
	2ж	ү	л	ү	н	
	3ж	и	л	и	к	
	5ж	а	м	б	а	ш

- 1) Адамдын «жандуу мотору»?
- 2) Омурткалардын ичиндеги мээ.
- 3) Сөөктөрдүн жалпы аталышы.
- 4) Кашка жилик менен омуртканы бириктирген жиликтин аталышы.

Жыйынтыгы

Үй тапшырмасы

Адабияттар

1. *Айтматов Ч.* Белый пароход. – Фрунзе, 1985.
2. *Айтматов Ч.* Легенды. – Фрунзе. – Мектеп, 1985.
3. *Акимушкин И.* Море уходит: Хрестоматия по естествознанию. – М.: Просвещение, 2008.
4. *Акимушкин И.* Очистка воды от примесей. Растворимые и нерастворимые вещества: Хрестоматия по естествознанию. – М.: Просвещение, 2008.
5. *Архангельский В.* Плывут в небе облака: Хрестоматия по естествознанию. – М.: Просвещение, 2008.
6. *Богомолов Г.* Жизнь в оазисах: Хрестоматия по естествознанию. – М.: Просвещение, 2008.
7. Большая детская энциклопедия. – М.: РОСМЭН, 2007.
8. *Брыкина Н. Т., Жиренко О. Е., Барылкина Л. П.* Нестандартные и интегрированные уроки по курсу «Окружающий мир», 1–4 классы. – М.: ВАКО, 2004.
9. *Верзилин Н.* Тропический лес: Хрестоматия по естествознанию. – М.: Просвещение, 2008.
10. *Водовозов В.* Воздух. Свойства воздуха: Хрестоматия по естествознанию. – М.: Просвещение, 2008.
11. *Гвоздев Ю.* В тропиках Южной Америки: Хрестоматия по естествознанию. – М.: Просвещение, 2008.
12. *Горский И.* Вода под землей: Хрестоматия по естествознанию. – М.: Просвещение, 2008.
13. *Горский И.* Путешествие в подземелье: Хрестоматия по естествознанию. – М.: Просвещение, 2008.
14. *Грин А.* Работа воды: Хрестоматия по естествознанию. – М.: Просвещение, 2008.
15. *Гумилевская М.* Дружба и помощь в зеленом мире: Хрестоматия по естествознанию. – М.: Просвещение, 2008.
16. *Гумилевская М.* Тайна зеленого листа: Хрестоматия по естествознанию. – М.: Просвещение, 2008.
17. *Дитрих А., Юрмин Г., Кошурникова Р.* Почемучка. – М.: Педагогика-Пресс, 1992.
18. *Дмитриева Н. Я.* Мы и окружающий мир: Учебник для 3 класса. – Самара: Корпорация «Федоров», 2004.
19. *Дмитриева О. И., Максимова Г. В.* Поурочные разработки по курсу «Окружающий мир», 3 кл. – М.: ВАКО, 2006.
20. *Дмитриева О. И., Мокрушина О. А.* Поурочные разработки по курсу «Окружающий мир», 4 кл. – М.: ВАКО, 2006.
21. *Домашов И. А.* Бытовая экология. – Бишкек, 2004.
22. *Дорохов А.* Легкий, тяжелый: Хрестоматия по естествознанию. – М.: Просвещение, 2008.
23. *Дудашвили С. Д.* Природа Кыргызстана. – Бишкек: Раритет, 2000.
24. *Елкина Н. В.* 1000 загадок. – Ярославль: Академия развития, 2002.
25. *Жангазиев М.* Ырлар жыйнагы. – Фрунзе, 1985.
26. *Захарова Т.* Куда течет воздух: Хрестоматия по естествознанию. – М.: Просвещение, 2008.

27. *Захарова Т.* Пещеры: Хрестоматия по естествознанию. – М.: Просвещение, 2008.
28. *Ивченко С.* Удивительные леса: Хрестоматия по естествознанию. – М.: Просвещение, 2008.
29. Иллюстрированная энциклопедия для любознательных. – М.: РОСМЭН, 2006.
30. Интерактивные методы обучения и управления классом: Методическое пособие для учителей. – Бишкек: IFES, 2004.
31. *Кадыров В. В.* Животные Кыргызстана. – Бишкек: Раритет, 2004.
32. *Кадыров Ы.* Тамга – сандык, сөз – куржун. – Бишкек: 2014.
33. *Кириченко Л.* Как образовались полезные ископаемые: Хрестоматия по естествознанию. – М.: Просвещение, 2008.
34. *Кленов А.* Живые камни: Хрестоматия по естествознанию. – М.: Просвещение, 2008.
35. *Константиновский М.* Вода и ее свойства: Хрестоматия по естествознанию. – М.: Просвещение, 2008.
36. *Коростелев Н.* О лекарствах «зеленой аптеки». – М.: Просвещение, 2002.
37. *Коростелев Н.* Ядовитые растения. – М.: Просвещение, 2002.
38. *Кустарева Л. А.* Жизнь в водоемах Кыргызстана. – Бишкек: Илим, 2007.
39. Кыргыз адабияты (антология). IV том. – Бишкек, 2012.
40. Кыргыз акын-жазуучулары балдарга. 1-китеп. – Бишкек, 2008.
41. Кыргыз поэзиясынын антологиясы. – Бишкек: Фонд «Сорос-Кыргызстан», 2000.
42. Кыргыз эл жомоктору. – Фрунзе: Мектеп, 1985
43. *Лебединский В.* Горные породы: Хрестоматия по естествознанию. – М.: Просвещение, 2008.
44. *Леденев П. Г.* Киргизские народные сказки. – Фрунзе: Мектеп, 1985.
45. *Ляшова Н. Н.* Разноуровневые проверочные и тестовые работы по естествознанию, 1–4 классы. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2003.
46. Макал-лакаптар. Нуска сөздөр. Накыл кептер. Залкар ойлор. – Бишкек, 2012.
47. *Маликов К.* Ырлар жыйнагы. – Фрунзе, 1985.
48. *Марголин Я.* Природные сообщества: Хрестоматия по естествознанию. – М.: Просвещение, 2008.
49. *Мезенцев В.* Вода – вечный путешественник: Хрестоматия по естествознанию. – М.: Просвещение, 2008.
50. *Мезенцев В.* Горы дышат огнем: Хрестоматия по естествознанию. – М.: Просвещение, 2008.
51. Моя первая энциклопедия. – Бишкек: Фонд «Сорос-Кыргызстан», 1998.
52. Мультимедийная «Детская энциклопедия Кирилла и Мефодия», 2007, 2009.
53. Национальный куррикулум. Родиноведение, 1–4 класс, 2007.
54. Начальная школа // Ежемесячный научно-методический журнал. – М.: Начальная школа и образование, 2010, № 1–12.
55. *Обухова Л. А., Лемяскина Н. А.* Школа докторов природы, или 135 уроков здоровья. 1–4 классы. – М.: ВАКО, 2005.
56. *Омурбаев С.* Бурные дни. – Фрунзе, 1985.
57. *Осеева В.* Книга для чтения. – М.: Просвещение, 2004.
58. *Осмонов О.* История Кыргызстана: основные вехи (с древнейших времен до наших дней). – Бишкек, 2003.
59. *Паустовский К.* Зеленая стража: Хрестоматия по естествознанию. – М.: Просвещение, 2008.

60. Плешаков А. А. Мир вокруг нас. – М.: Просвещение, 2005.
61. Плешаков А. А. Природоведение: Учебник для 3 класса четырёхлетней начальной школы. – М.: Просвещение, 1992.
62. Пожарицкая Н. Жизнь в капле воды: Хрестоматия по естествознанию. – М.: Просвещение, 2008.
63. Природа и древний человек (основные этапы развития природы палеолитического человека и его культуры). – Москва: Мысль, 1981.
64. Программа. Родиноведение, 1–4 класс. – Бишкек: МОиН КР, 2008.
65. Саарелехт Прийт. Природоведение: Учебник для 3 класса. – Таллин: Колибри, 2005.
66. Садов М. Отдых на природе. – СПб.: Литера, 2000.
67. Сирель Кале. Природоведение: Учебник для 3 класса. – Таллин: Колибри, 2005.
68. Сладков Н. Среди барханов: Хрестоматия по естествознанию. – М.: Просвещение, 2008.
69. Сонин Н. И. Природоведение. Лучшие нестандартные уроки. – М.: Айрис Пресс, 2007.
70. Субанова М. С. Растения Кыргызстана. – Бишкек: Раритет, 2001.
71. Токомбаев А. Сборник стихов. – Фрунзе, 1985.
72. Чудо-книга: Энциклопедия для «почемучек». – М., 1999.
73. Шалаева Г. Большая книга профессий. – М.: Эксмо, 2005.
74. Шим Э. Цветной венок. – Л.: Детская литература, 1975.

МАЗМУНУ

Киришүү	3
---------------	---

I БӨЛҮМ. ААЛАМ ЖАНА БИЗ

§ 1. Жылдыздуу асман.....	8
§ 2. Күн – бул жылдыз	10
§ 3. Күн системасынын планеталары	13
§ 4. Ай – Жердин табигый жандоочусу	15
§ 5. Космосто адам.....	16
📖 «Аалам боюнча саякат» жыйынтык сабагы	17

II БӨЛҮМ. ЖЕР – КҮН СИСТЕМАСЫНЫН ПЛАНЕТАСЫ

§ 6. Жердин формасы.....	18
§ 7. Жердин кыймылы	19
§ 8. Жердин түзүлүшү	21
§ 9. Жаратылыштын кубаты.....	22
§ 10. Материктер жана дүйнөнүн бөлүктөрү	24
§ 11. Дүйнөлүк мухит.....	25
📖 «Жер – уникалдуу планета» жыйынтык сабагы	27

III БӨЛҮМ. ЖЕР ЖӨНҮНДӨГҮ МААЛЫМАТТАРДЫН ӨНҮГҮШҮ

§ 12. Жер картада жана глобуста	28
§ 13. Алгачкы саякатчылар	29
§ 14. Океандардан сүзүп	31
📖 Генрих Деңиз сүзгүч	33
§ 15. Жер шарын айланган саякат.....	33
§ 16. Табышмактуу Азия.....	35
§ 17. Түштүк материктер боюнча саякат	36
§ 18. Түндүк Америка менен таанышуу.....	38
§ 19. Евразия – Жердеги эң чоң материк.....	40
📖 «Материктер жана мухиттер боюнча» жыйынтык сабагы	41

IV БӨЛҮМ. ЖЕР ЖАНА АДАМДАР КЫРГЫЗСТАН ШЕРИКТЕШ ӨЛКӨЛӨРДӨ

§ 20. Кыргыз Республикасы дүйнөлүк картада	43
§ 21. Кыргыз элинин маданияты жана салты	44
КЫРГЫЗСТАНДЫН КОШУНА МАМЛЕКЕТТЕРИ	
§ 22. Казакстан	45
§ 23. Өзбекстан.....	46
§ 24. Тажикстан.....	47
§ 25. Кытай Эл Республикасы.....	48
§ 26. Россия Федерациясы	49
📖 «Кыргызстан шериктеш өлкөлөрдө» жыйынтык сабагы	51

§ 27. Өткөн чактан келечекке карай	52
📖 Архитектуралык эстеликтердеги тарых.....	53
§ 28. Жердин экологиялык маселелери	55
📖 Экологиялык маселелерди чечүүдө адамдар эмне жасашат	56
📖 «Жаратылыш үчүн мен эмне жасай алам» жыйынтык сабагы.....	58

V БӨЛҮМ. АДАМДЫН ДЕН СОЛУГУ

§ 29. Таяныч-кыймыл системасы	59
§ 30. Аш сиңирүү системасы.....	61
§ 31. Дем алуу системасы	62
§ 32. Кан айлануу системасы.....	64
§ 33. Нерв системасы	66
📖 Өнөкөттөр.....	67
§ 34. Өзгөчө адамдар	68
📖 «Сен жана сенин ден соолугуң» жыйынтык сабагы	71
Адабияттар	74

**Бухова Екатерина Анисимовна
Солошенко Ольга Владимировна
Шаповалова Елизавета Павловна**

МЕКЕН ТААНУУ

4-класс

Мугалимдер үчүн методикалык колдонмо

Редактору *Ж. Жапиев*
Корректору *Ж. Кубаева*
Компьютердик калыпка салган
О. Пурман, О. Гданова

Басууга 21.08.2015-ж. кол коюлду.
Офсеттик кагаз. Офсеттик басма.
Форматы 70x100 ¹/₁₆. Ариби Arial. Көлөмү 5,0 накта басма табак.
Нускасы 5 440 экз. Буйрутма № 506.

«Аркус басмасында» ЖЧК
басма иштери даярдалды
720031, Кыргыз Республикасы,
Бишкек ш., Кулатов көч., 8/1

«ST.art LTD» ЖЧК
басмаканасында басылды
720040, Кыргыз Республикасы,
Бишкек ш., Тыныстанов көч., 199-46

